

**DOM
IN
SVET
NOVA
KNJIGA
V
1937-8**

Handwritten signature

DOM IN SVET, NOVA KNJIGA V. LETNIK
(50. LETNIK OD USTANOVITVE) — ZA LETI 1937/1938

VSEBINA ŠTEVILKE 3-4

Trem umrlim sotrudnikom v spomin:

J. D.: Ivo Trošt-Slavoljub Dobravec. 129.

Dr. Ivan Grafenauer: Fran Jaklič Podgoričan. 138.

J. D.: Dr. Miha Opeka. 141.

France Bevk: Bajtar Mihale (dalje in konec). 147.

Ignac Koprivec: Gospodična Vida. 165.

Jože Cukale: Umirajoči vasi. — Magdalena. 174.

Francè Kunstelj: Pesem tihe rebri. 175.

Dr. Anton Trstenjak: Človek in njegova govorica (dalje). 178.

Niko Kuret: Gledališče pod režimi. 182.

Razglednik: Književnost: Fran Zwitter: Prebivalstvo na Slovenskem (Maks Miklavčič). 192. — Stjepan Zimmermann: Filozofija i religija (Dr. Stanko Gogala). 193. — Miguel de Cervantes de Saavedra: Bistroumni plemič Don Kihot iz Manče (Dr. J. Šile). 195. — Severozápadní Jugoslavija. 201. — Pavel Ágoston: Felgyujtott erdő (Vilko Novak). 202. — Zapiski: Iz kronike Doma in Sveta od 22. IV. 1937 do 2. IV. 1938 (Jože Debevec). 204.

Platnice: Prejeli smo v oceno.

»DOM IN SVET« izhaja 15. vsakega meseca desetkrat v letu z izjemo mesecev julija in avgusta. Naročnina znaša letno 80 din, za dijake 60 din. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Upravništvo: Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna. — Založnik: Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, Pred škofijo. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Odgovorni urednik: prof. v p. dr. J. Debevec. — Odgovorni izdajatelj: Ivan Mesar. Za tiskarno odgovarja: Karel Čeč.

TREM UMRLIM SOTRUDNIKOM V SPOMIN

V nezaslišano, nenavadno dolgem presledku — prva dvojna (1./2.) številka Doma in Sveta, petdesetega letnika, je izšla lani dne 22. aprila 1937, in po enem letu, letos spet v aprilu, tale dvojna (3./4.) številka — so umrli trije zvesti prijatelji našega lista prav iz prvih časov: Ivo Trošt dne 3. oktobra 1937, Fran Jaklič dne 31. decembra 1937, dr. Miha Opeka pa dne 26. februarja 1938; prva dva sta pokopana pri Sv. Križu v Ljubljani, tretji pa na Vrhniki. Že iz razloga hvaležnosti mora Dom in Svet mučni molk prekiniti ter prvo besedo po enoletnem molku, besedo hvaležnosti, izpregovoriti tem trem rajnkim v spomin.

J. D.

IVO TROŠT

Rodil se je v sončni Vipavski dolini, ki je dala domovini že toliko tako slavnih mož, kakor so bili Žiga Herberstein, ki je Evropi odkril Rusijo, Seb. Krclja, Janeza Svetokriškega in dr., dne 6. decembra l. 1865 v Orešju pri Colu. Tu, na Colu, je dovršil enorazredno ljudsko šolo. Oče Dominik, ki je trgoval s Trstom, je sina namenil za trgovstvo; zato mu je pri colskem učitelju poskrbel tudi za pouk v nemščini. Že v tisti deški dobi pa je dobil izredno veselje do učiteljskega poklica. Preprosil je očeta — podpiral ga je v tem tudi učitelj —, da ga je poslal v enoletni pripravljalni tečaj v Kobarid. Odtod je odšel na učiteljsko v Koper, katero je obiskoval in z odliko dovršil v letih 1881—1885. (V Kopru in okolici se godi njegova povest »Očetova tajnost«.) V tistih letih se je tudi popolnoma naučil italijanščine. V spisih sledimo, da je tudi latinščino dobro razumel; ni mi znano, kje bi se je bil učil. Prvo službo je dobil v Ustju pri Ajdovščini, kjer pa je ostal le eno leto (1885/6). V letih 1886—1901 pa je služboval na Razdrtem pod očakom Nanosom. Takrat je začel sodelovati pri Domu in Svetu ter sodeloval polnih deset let, 1891—1901. Nas predvsem zanima to njegovo delo. Iz večine teh njegovih povesti in črtic spoznavamo kraje in ljudi Notranjske; v Vipavski dolini, v Hrušici, v Postojni in okolici,

na Pivki, med Št. Petrom in Reko, v okolici Trsta, med Logatcem in Colom ... živé, trpijo in se veselijo ti njegovi ljudje. Če so bili ti kraji in njih ljudje zanimivi takrat, pred štiridesetimi leti, so nam danes dvakrat bolj pri srcu, ker — so tako daleč, daleč od nas in nam je ostal samo spomin nanje ...

Prva leta je pisal pod psevdonimom »Slavoljub Dobravec«, od leta 1897 pa že pod pravim imenom. Prvenec je bila črtica »Za idealom«, DS 1890 (8 strani).

Svet med Colom, Kanjim dolom in Črnim vrhom. Raztresene kmetije. Pri kmetu Tkalcu služi 14 letni pastirček Lovro. Ima samo še revno mater. Na paši izrezljava kipe, kakor jih je videl v oddaljeni župni cerkvi. Brati se je naučil od dobrega botra Medveda. Rad bi postal duhovnik. To je njegov ideal. S kosom kruha v žepu se napoti skozi samotne Lome preko Hotederšice, Logatca ... v Ljubljano, da bi izvedel, kako bi dosegel svojo željo. V Ljubljani izve, da bi moral najprej v ljudsko šolo, potem v latinske. Pa se vendar vesel vrne. Gospodar ga ošteva, ker je bil kar skrivaj odšel; preveč ga udari, da si otrok pri padcu pokvari oko, zaradi zadobljene rane umre.

V u b o š t v u. DS 1891 (11 strani).

Cesta Bloke-Rakek-Postojna-Razdrto-Sežana-Trst. Jajčarica Tomčeva Katra vozi peš teden za tednom z Blok v Trst jajca in perjad. Posebno težko zmaguje klanec Smoljevo pri Razdrtem. Vdovec Drobničarjev Nace ji začne delati konkurenco. Imel je dobro, lepo ženico Nežico, ali italijanski zidar mu jo je izneveril; Nace ga je napadel in ranil; prišel je v ječo; Nežica se je spokorno vrnila, ali kmalu umrla. Katra sprva konkurenta ne gleda prijazno, prijaznost se prične, ko ji nekoč Nace voziček rine v klanec. Končno se vzameta.

Z drugimi vaškimi otročaji vred je T. kot deček pri sosedu Pokrcelju v svojem ljubem Orešju občudoval starinsko uro. (Prav tako uro je občudoval mali Fr. Erjavec pri svoji stari materi. Prim. njegovo črtico: Avguštin Ocepek.) Pokrcelj je dejal otrokom: Kadar kdo v hiši umrje, se ura sama ustavi.

Pokrceljev sin Gregor bi rad vzel ubožno Lenčko. Trdi oče ne mara bajtarske hčere v hišo. Gregor odide z drugimi »meksikajnarji« (l. 1866) v Mehiko. Po enem letu se bolan vrne, da prvo noč po vrnitvi, ne da bi domači vedeli zanj, v hlevu umrje. — Pokrceljeva ura. DS 1892 (6 strani).

Povest »Očetova tajnost« (DS 1892, 24 strani) nas vodi v Istro, v Koper in okolico, ki jo je Trošt, kakor smo zgoraj omenili, še iz svojih dijaških let dobro poznal; v povesti med drugim ostro podčrtava razloček med siromašnim slovenskim prebivalstvom in v mestu naseljenimi Italijani.

V Kopru živita upokojenec Italijan Giacomo Marini z ženo in hčerjo Angelino, pa Fran Goršič, bogat posestnik, italijanaš, dasi je bil njegov oče

pošten Ribničan. Iz drugega zakona ima Goršič sina Vinka, vseučiliščnika, ki se je pa na Dunaju med slovenskimi tovariši zavedel svojega slovenskega rodu. Prvi Goršičev zakon je bil nesrečen, ker mu je žena pobegnila z nekim neznancem. Sinu stari Goršič o tej svoji tajnosti ni hotel govoriti. Pripravlja se ženitev Vinka z Angelino. V zadnjem hipu pa pride na dan, da je bil podli Marini odpeljal Goršičevo prvo ženo. V razburjenosti Goršič umre.

»Pozdravljeni sončni hribci, pozdravljene mi bele hiše, pozdravljene prijazne vasice v lepi vinorodni dolini čudovite notranjske zemlje!« S tem pristrčnim pozdravom Notranjske pričenja naš pisatelj povest »Med valovi življenja« v letniku 1893 Doma in Sveta (56 strani). Že iz te »vinorodne doline« lahko sklepamo, da se povest vrši v Vipavski dolini. Pisatelj sicer skuša kraje z izmišljenimi imeni nekoliko zabrisati, prikriti, vendar kmalu uganemo, da je pod Poljano umevati trg Ajdovščino, pod Pločami vasico Plače in pod Kresnikom Sv. Križ pri Ajdovščini.

V Pločah, v svoji vili, živi upokojen mornariški kapitan pl. Videnski z devetnajstletno hčerko Lucijo, navdušeno slikarico. Pri njem se mudi na obisku Italijan Derossi, tudi slikar. Ta snubi Lucijo, ki pa snubca ne mara. Trdi oče jo že hoče spoditi po svetu, ko se v zadnjem hipu izve, da ima Derossi pravo ženo v Gorici. Lucija se poroči z mladim tovarnarjem Ivanom Mlakarjem.

Več vprašanj obravnava družba te povesti: kakor o narodnosti, umetnosti, delu, ali posebno značilno je to, da je poglobitni motiv vera in nevera; Lucija odklanja slikarja, ker vidi, da je brez vere, pač pa da roko izobraznemu Mlakarju, ki se pa svoje vere ne sramuje. Kako da je pisatelj tu tako poudaril vero, življenje po veri? Morda se ne motim, če vidim zvezo v tem, da je bil vprav v l. 1892 v Ljubljani prvi katoliški shod, ki je do dna razgibal vse naše javno in kulturno življenje. Na čigavi strani stoji pisatelj, o tem govori vsaka vrstica.

Na Jurčičeve Rokovnjače in Tihotapca močno spominja naslednja povest »Selanov zet«, DS 1894 (53 strani). Tu pisatelj nič več ne prikriva, da se godi vse v njegovem rojstnem kraju, v vasici Višnjah ob cesti, vodeči skozi Hrušico med Colom (Podvelbom) in Podkrajem, v letih 1845—1848. Tudi selo Sanabor pri Colu je tu zastopano, zakaj ondi je doma Medlišek, faliran študent, zdaj glavar tihotapcev s tobakom, skrivajoč se v jamah Nanosa.

Pod dolgim višenjskim klancem imata vsak svojo gostilno poštenjak Matija Bajec in tajni zaveznik tihotapcev in podlež Selan. Tudi s priprego, ki jo dajeta mnogoštevilnim voznikom, vozečim težke »parizarje« iz Italije, dosti zaslužita. Selan skuša z lažmi odtujiti Bajcu goste. Bajčev sin Šimen je l. 1843 dovršil latinske šole v Ljubljani. Za »gospoda« noče študirati, ampak pojde na Dunaj, da postane sodnik in vzame za ženo Selanovo Anico. V njegovi dunajski odsotnosti pa se zgodi tole: V nekem boju med financarji

in tihotapci obleži napol mrtev tihotapec Tomaž, s pravim imenom Mate Vrbica iz Bele Krajine. Prineso ga v Selanovo hišo. Anica mu streže. Tomaž ozdravi. Ostane za hlapca. Anica čuti, da bi bila le s preprostim Tomažem srečna, ne pa z učenim Šimnom. — Pride l. 1848 in vojna z Italijo. Šimen mora kot nekak vojni komisar nabirati fante v Beli Krajini za vojsko. Po Medlišku izve, da bo Selanov zet Tomaž, služeč v Višnjah. Lahko bi ga Šimen vtaknil v vojaško suknjo, a noče; noče se maščevati, že zaradi Anice ne. Pač pa gre sam — kakor iz obupa v vojsko.

Tu bi se povest lahko nehala, ker je tudi naša radovednost, se zdi, nasičena. Toda pisatelj véruje v krščanski svetovni nazor — hudobija se mora kaznovati. Zato nadaljuje:

Selan ni zadovoljen z ubožnim Tomažem kot zetom; ovadi ga, da mora kot vojaški begunec v vojsko. Sum ovaduštva pa pade na nesrečnega Šimna. Po 11 letih se Tomaž vrne. Selan se pijan potolče. Na smrtni postelji pove vsem svoje grehe in prosi odpuščanja. Tomaž se z ženo Anico preseli v Belo Krajino. Po več letih se vrne tudi Šimen kot upokojen sodnik in samec.

V letniku 1895 beremo kar dva spisa Troštova: povest »Dve s v a t b i« (30 strani) in črtico »N a p o l p o t a«.

Na Vélíki Polici (ker pisatelj večkrat omeni vinograde, trto, trgatev, majoliko, bo pač spet torišče povesti Vipava) ima dvakratni vdovec Lenček že odraslega sina Lovra in osemnajstletno hčerko Ivanko, a se vkljub temu in vkljub prošnjam obeh otrok in brata Franca, ki je za strica pri hiši, tretjič poroči z nekdanjo dekle Žefo. Lenček ostane trd tudi, ko Lovro, ker se noče ukloniti mačehi, gre rajši po svetu. Z njim gre tudi prijatelj Valentin, sin sosedu bajtarja Možine. Vojaška dolžnost ju l. 1878 privede v vojno s Turki. V bitki pri Klobuku reši Lovro življenje hriščaninu, t. j. pravoslavcu Iliji Bogoviću in njegovi hčerki Jelici življenje. Ilija ga iz hvaležnosti vzame za zeta. Doma pa dobra Ivanka končno le omeči očeta. Lovra, ki se vrne — domotožje ga žene — z ženo in sinčkom, spet spozna za sina; Ivanka pa se poroči z Valentinom.

Kod sta prijatelja do vojne hodila, ne izvemo. Pisatelj in urednik sta tudi prezrla, da skozi Sarajevo ne teče reka Bosna.

Dom mladega Andreja Pegana (»N a p o l p o t a«, 9 strani) je na Vipavskem. To se razvidi iz kratkega poetičnega opisa: »Tam, kjer se vzpenja plemeniti vinski trs po nizkih holmcih; tam, kjer stegata breskev in smokva potniku nasproti svoje veje; tam, kjer šumlja nevelika, a bistra reka v vipavsko ravan in po nji dalje v goriško nižavo... je domovje A. P.« Nedavno je s »Kranjskega« pripeljal bogato nevesto Marico; ko se mu rodi prvo dete, je ves srečen. Preselita se k njemu tudi tast in tašča. Ko pa nekega dne neopažen sliši tožbo tašče, koliko dolga je bilo treba z doto poplačati, ves nesrečen zapusti vse ter si v Ljubljani poišče službo. Po enem letu (medtem je tašča umrla) in po dolgem iskanju ga tast najde in pregovori, da se vrne. V Postojni prenočujeta. Zjutraj pa ga pozdravi sinček in žena; prišla sta mu na pol poti naproti.

Temeljno dejanje (motiv) naslednje povesti Troštove »Materina obljuba«, DS 1896 (32 strani), je prastaro, že davno znano, že iz Salomonovih časov: da mati materi podtakne mesto mrtvega živega otroka. V neštetih romanih in povestih je bil ta motiv že porabljen. Kako ga je izoblikoval naš pisatelj: ali iz notranjih nagibov, iz pekoče vesti, ali z zunanjimi sredstvi? Lahko rečemo, da z obojimi; vidi se, da zlasti z dušeslovnimi. S tega vidika se mi zdi to njegova najboljša povest.

Godi se v glavnem v Potočju ob rečici Vremščici (blizu Divače) ter — v Aleksandriji.

V Potočju stoji imoviti dom očeta Kalina in njegove energične žene Katarine. Edina hčerka Zalika se prerada zabava na plesišču. Mati ji zapreti: »Le čakaj, poskusila boš bridkosti materinega srca.« To je — materina obljuba.

Da bi hčerko odtrgala od zapeljive družbe, jo Kalinova dva pošljeta k teti v Aleksandrijo. (Kakor premnoga slovenska dekleta, zlasti s Krasa, je bila Kalinova sestra šla najprej služiti v Trst, od tu pa jo je vedla pot v Aleksandrijo, kjer se je bogato poročila.) Teta ji zapusti vse imetje. Zalika se poroči s slovenskim trgovcem Stegojem. Sinčku Jožku preskrbi doviljo, Dalmatinko Šašo. (Znano je, da so revne slovenske in hrvatske matere, zlasti iz Primorja, odhajale kot dovilje v Aleksandrijo.) Soprog ji kmalu umrje. Bridkosti se prično. V strahu pred političnimi nemiri v Egiptu in zaradi boljšega zraka pošlje Zalika doviljo z enoletnim Jožkom domov v Potočje. Parnik se ustavi ob dalmatinski obali. Šaša obišče svoje rojstno mesto K., kjer ima približno enako starega sinka Ivančka. Tu Jožko nenadoma zboli in umre. Kaj zdaj? Ali naj to sporoči v Aleksandrijo? Šaša se odloči za prevaro — s svojim sinčkom, ki naj velja odslej za Jožka Stegoja, nadaljuje pot v Potočje. Tu raste njen sinček, hodi v šolo, v gimnazijo, vse kot Jožko Stegoj. Zalika ne spozna prevare, ko pride parkrat domov na počitnice, vendar pa že okuša bridkosti (materina obljuba), ker je sinek ne mara dosti. Šaša pa tudi trpi, ko si ne upa povedati resnice. Šele na smrtni postelji, ko je sin že doktor vsega zdravilstva, ji pove. Mera bridkosti Zalike, ki se je medtem za stalno vrnila v Potočje, je polna. Le počasi okreva in dovoli, da se njena hči Melanija iz drugega zakona (poročila se je bila s Francozom Beauchampom) poroči z dr. Stegojem.

Grehi iz mladosti se utepajo v starosti. To misel osvetljuje povest »Stari dolg«, DS 1897 (28 strani). Urednik dr. Fr. Lampe jo je bil del na prvo mesto.

Andrej Prašnik, mlinar in žagar v Studencu (nekje na Vipavskem; vsi krajevni sledovi so v tej povesti zabrisani), je postal že po dveh letih zakona vdovec. Ostal mu je sinček Ivanček. Na novo ženitev ne misli; saj mu za silo gospodinji mati. Ali — premoti ga lepa Minka z Jelovega vrha (seveda spet izmišljeno ime), čije mati je prava tica v spletkarjenju. Andrej bi Minko rad vzel, zlasti ker mu je podarila Minico, toda njegova mati se upira in prav tako njegov tast Recelj.

Ker upa po tastu dedovati, se Andrej — slabič! — ukloni. Minka se velikodušno odpove vsaki odpravnini, misli pa na maščevanje. Preživlja se nekje v tujini z Minico kot šivilja. — Po dvajsetih letih ženi Prašnik sina Ivana. Tedaj se pojavi Minica ter terja doto! Kakšna sramota za spoštovanega Prašnika! Končno mu Minka odpusti. Prašnik pa veli po poroki sinu: »Naj ti bom jaz, tvoj oče, svarilen zgled. Oh, koliko sem trpel! Pokora moja je bila strašna!« (Str. 142.)

V letih 1890—1900 je neki agent Gergolet, nastanjen v Udinah, izvabljal naše ljudi iz logaškega in postojnskega okraja v Brazilijo, obetajoč jim lepo bodočnost, ko bi obdelovali brazilskim veleposestnikom kavine nasade. Vožnjo čez morje so imeli brezplačno; zato so pa bili pravi pravcati sužnji na onih facendah; nikdar niso mogli iz dolgov. Mnogi so kar tam izginili. Nas bi predvsem zanimalo življenje teh naših izseljencev v Braziliji; a pisatelj ga pač ni mogel poznati, zato nam v prvi vrsti v povesti »Čez morje«, DS 1897 (28 strani) bolj opisuje, kako je agent »Gustl« v okolici Postojne lovil izseljence za Brazilijo.

V vasi Strancih župnije hrenoviške je Korenika podžupan. Je nekakšen notranjski magnat. Trži tudi s senom v Trst. Da je globoko zadolžen, skrbno skriva. Njegovo hčerko Zinko bi rad za ženo Pisančev Janko. Rada pa bi prišla k Pisančevim za gospodinjo Mihčeva Franca. Tudi Jankova mati spletkari zoper Zinko. — Korenika se z vso družino in tudi nekaj drugih družin ž njim odpravi v Brazilijo. Žalostno je slovo v št. Petru. Na morju Koreniki žena umrje. Truplo spuste v morje. Zinka od žalosti zboli. V Rio de Janeiru mora v bolnišnico. Tako se loči od očeta in brata. Ko ozdravi, dobi dobro službo. Z zaslužkom — tako piše Janku — se po enem letu vrne. Ker je pa le ni, hoče Janko za njo v Brazilijo. Pride pa le do Brindizija; odtod se vrne. Medtem mu je mati umrla. Dobi sporočilo, da je tudi Zinka umrla. Zdaj se odloči za Mihčevo.

Dom in Svet 1898 (str. 319.) je prinesel na željo naročnikov in čitateljev portrete štirih najvažnejših sotrudnikov: A. Medveda, Fr. Jakliča, J. Barleta in Iva Trošta. O tem je urednik zapisal te-le laskave besede: »Evo ga — našega Dobravca! Vsak poznavalec našega novejšega slovstva vé, da je Dobravec jako delaven pisatelj... je pravi Dominsvetovec z glavo in srcem. In prava »notranjska kri«, ki se ogreva le ob svojem Nanosu ter živi le v onih notranjskih trgih in mestih posebnega značaja. Pa pozna tudi Notranjce kot malokdo. Res se opaža v povestih njegovih neka podobnost, a upati je, da mu bodočnost razširi obzorje in tudi povestim dá več raznovrstnosti. Saj je še mlad... V peresu je ves živahen, v življenju pa ga diči lepa skromnost...« Morda je ta pohvala vplivala na mladega Trošta, da je leta 1898 poleg dveh daljših povesti objavil tudi dve črtici.

»Družina socialistorova«, DS 1898 (59 strani). To je pač najdaljša Troštova povest, kar jih je objavil v Domu in Svetu. Tudi nastopa v njej največ oseb. Glavna je Fric Planinec, »socialist«: doma nekje na

Spodnjem Štajerskem — v govoru je rad mešal slovenščino in nemščino — je dovršil tri razrede deželne realke, po očetovi smrti moral zapustiti šolo, bil vojak, napredoval do narednika, prišel s polkom na Dunaj, hotel priti za dvornega orožnika, a ga zaradi »socializma« niso marali, prišel na Kranjsko, dobil v neki graščini službo grajskega lovca, se oženil s hišno Lino, zgubil službo, postal oskrbnik nemškega kneza P. v Zagorju. (Vsi kraji so v povesti skrbno zabrisani; vendar se zdi, da je pod Zagorjem umeti — Senožeče in pod knezom P. knez Porcia. V Zagorju se vrši večji del povesti. Planinec ima kup otrok, desetero, osem deklic. Najstarejša je Ida, prava krasotica. Bila je v mestnih šolah, zna igrati klavir in govori poleg nemščine tudi laški. V Zagorju prakticira pri poštarju Antonu Belcu. Mladi trgovec Železnik bi jo rad vzel, ali Ida sprejema darila od vdovca Belca. Medtem Planinec spet zgubi službo. Z razcapanimi otroki in potratno ženo se preseli v neki star mlin. Za njimi pride tudi Ida, da povije Sidonijco. V mlinu starcu Planincu spodrsne; umrje. Niti za krsto ni denarja. Ljudje pravijo: »Dober človek je bil, potrpežljiv kakor prag.« (Str. 424.) Ostalo družino odpravijo z odgonom v očetovo občino na Sp. Štajerskem. — Ida se zmodri. Dobi službo poštne upraviteljice. Podpira mater in sirote. A priklati se Belec; ker ga ne mara, jo ustrelji.

Naslov bi utegnil motiti: Planinec res da prebira Marxa, Lassalla in Engelsa, govori tudi o enakosti vseh ljudi, vendar pa se nikjer ne udejstvuje kot sodrug, je prav nedolžen socialist. Prav za prav je — v kljub tragičnemu koncu Idinemu vse pisano nekako humoristično: Planinec se v družbi vedno baha, da je bil na tehniki, žena Lina bi samo jedla in uživala. Kompozicija povesti je ohlapna. Noben značaj ni jasno očrtan; smrt Idina pride nepričakovano. Morala bi nas pretestiti, pa žal nas ne. Zdi se, da si je pisatelj postavil pretežko nalogo.

»Z d o m a«, DS 1898 (18 strani). Tu je pisatelj zopet popolnoma doma. Zopet smo med kmečkimi ljudmi. Vrši se povest v bližini Trsta. Kraško burjo čutimo in slišimo. Naletimo zopet na znan nam tip trdega starca.

Slivje; blizu Trsta. Vdovec oče Brlinec, gostilničar, župan, kraški magnat, se poroči z zvito, hudobno Italijanko Lucijeto; sin Pepe, ki bi se rad oženil z revno Pepino Mislejevo, mora iz hiše — z malenkostno doto. Pepina hodi v tovarno v Trstu; tudi Pepe dobi tam službo. Vzameta se. Pride pa bolezen; zlasti on kašlja, hira. Njiju dvoje otrok strada. Stanujejo v drvarnici. Končno morajo z odgonom nazaj v Slivje. Na odgonskem vozu sedita tudi dve vlačugi. Voz se ustavi v Slivju pred županovo hišo. Pepe sedi nepremično. Pride gledat iz hiše Lucijeta, za njo Brlinec, sin sedi — mrtev.

Istega leta je Dom in Svet prinesel še dve kratki sličici Troštovi. »P o d e d i š č i n i« (3 strani) sta mlada vdova in tudi mati pravkar umrlega Ivana obe zadovoljni, ker je sin v oporoki dal zapisati vsaki pol imetja. — »P r v i o b l a k« (6 strani) je nekak dnevnik, ki v njem tri mesece poročena Netka zapisuje skozi štiri dni, kako ne more s svojim možem nič več živeti, ker ji je oponesel »pečeno polivko«, in

da pojde domov k materi ali pa v vodo... V dostavku pa izvemo, da jo je tako zelo »sovraženi« mož s svojo potrpežljivostjo in razumevnostjo — premagal in da je spet srečna in da se noče nikdar več kujati.

Najstarejša — DS, 1899 (24 strani) — je nekakšna tragikomična zgodbica. V Logu, kjer je večja železniška postaja, ima gostilničar in štacunar Toplač ob ponikujoči vodi tudi mlin (pač v Postojni). V gostilno zahajajo železniški uradniki, železničarji, učitelji, financarji. Najstarejša hčerka Anka, telesno zaostala, si je v glavo vbila, da jo mladi, lepi uradnik Rafko Kos gotovo vzame. Vsi drugi vedo, da to ni res, samo ona ne. Ko je Rafko prestavljen nekam na Štajersko, se Anka v najhujši zimi pripelje za njim. Šele, ko ji Kos zabrusi v obraz: »Ali te sam satan za menoj nosi?« spozna revica resnico. Čakajoč več ur ponoči v mrazu in snegu na vlak, da bi se vrnila, zboli, umrje. Mrtvo jo pripelje vlak v Log.

»Kam sedaj?« DS 1900 (23 strani). Ta slika zavzema posebno mesto med vsemi drugimi. Zdi se, da se je pisatelj hotel poskusiti tudi v naturalizmu. Ne le vsebinsko je vse žalostno, brez žarka veselja, vse temno in mrko, ampak tudi slog je nenavadno strasten, nemiren, buren.

Cenetov Franjo, kmetski sin, pride v mesto (pač v Ljubljano), kjer spozna tovarniško delavko Pavlo in se z njo poroči. Nesrečnež ne ve, da ga žena vara z mladim Ninelijem, sinom ravnateljevim. Pavla tudi pije. Dobiva darila od Ninellija. Sodelavke se Franju posmehujejo. V družini — imata troje otrok — je živ pekel. Končno mož le uvidi, da je varan. Pavla gre v vodo. A jo potegnejo živo iz nje. V obupu se Franjo vprašuje: »Kam naj grem sedaj?« Sosedje ga milujejo.

Dočim se pri vseh drugih povestih Troštovih ob koncu vendarle nekako pomirimo, se v tem primeru nikakor ne, ampak se nezadovoljni tudi mi izprašujemo: Kako, kam sedaj?

Da se opaža neka enoličnost v povestih Troštovih, je bil omenil urednik Lampe. Morda je bil pisatelj zato v »Kam sedaj« krenil v blatno mestno življenje, v naslednjem letu 1901 s črtico »Poslednji akt«, ki nosi podnaslov: »Povest iz literatovega življenja« (12 strani), pa v življenje umetnikov, pisateljev.

Carinski uradnik Branimir Dolgan je tudi pisatelj. Spisal je roman »Moderni maliki«, toda od založnika ni nobenega glasu. V svoji revščini in obupanosti hoče še spisati povest »K Nirvani« kot poslednji akt življenja, potem pa končati to žalost. Res poskuša samomor. V zadnjem hipu pa mu pove prijatelj veselo vest: »Tvoji Moderni maliki so dobili nagrado!« Zopet je vesel — poskus samomora je bil poslednji akt lahkomiselnosti.

O počitnicah l. 1898 je Ivo Trošt mnogo občeval s slavnim skladateljem F. S. Vilharjem, ki se je bil za nekaj tednov nastanil na Razdrtem. Naslednje leto (1899) je Dom in Svet prinesel o Vilharju lepo spominsko črtico.

V »Poslednjem aktu« je naš pisatelj zapisal o literatu Branimiru: »Videl je, kako se mu pod rokó grmadi pola na polo, poglavje za poglavjem, vse izborno urejeno, vse resnično...« (Štr. 597.) Isto pač smemo trditi tudi o Ivu Troštu samem. Enajst let je sodeloval pri Domu in Svetu, res polo za polo grmadil, le malo manj kot štiri sto Dom in Svetovih strani v teh letih napolnil, kar bi pač dalo, posebej natisnjeno, dve debeli knjigi.

»Vse resnično« — je dejal lahko tudi o sebi, saj je bil realist, vendar pa — kakor pravi dr. Grafenauer v Narodni enciklopediji — zmeren, torej obenem tudi idealist, t. j. po večini je tudi idejo odločno in jasno poudaril, kakor n. pr. v »Materini obljubi« ali v »Starem dolgu« in časih celo nekoliko v škodo kompoziciji, kakor v »Selanovem zetu«. V povesti »Med valovi življenja« je posebno poudarjena verska misel, vse je na njej zgrajeno. Krščanski veri so zakramenti kot vir milosti bistveni. Kadar nam kak pisatelj govori o pravem, dobrem kristjanu ali katoličanu, ne bi smel, če hoče biti res realist, molčati o tem nadnaravnem svetu. Pa kako je s to zadevo? O francoskih velikih pisateljih konec 19. stoletja je dejal Paul Claudel: »Vsi (t. zv.) veliki možje ob koncu minulega stoletja so se bili odlikovali s svojim sovraštvom proti katoliški cerkvi... Kdo bi, kdor francoske klasike iz tega časa bere, mogel le slutiti, da je Bog na križu za nas umrl?« (Revue des Jeunes. Cit. Stimmen d. Zeit 1937, str. 235.) Pri naših klasikih v sedem in osemdesetih letih sicer vobče ni sovraštva proti cerkvi, vendar pa tudi skoraj prav nič sledu o nadnaravi. Ko n. pr. Martinek Spak umira, pravi sicer: »Po duhovna bom poslal, da poravnam posvetnosti!« (18. pogl.) To je pa tudi vse. Ali duhoven res pride s sveto popotnico, o tem nič. Trošt pa večkrat izrečno omeni in opiše ta sveti obred, kakor je v navadi med ljudstvom na kmetih.

»Vse izborno urejeno.« Zdi se, da je naš pisatelj pri tem mislil na kompozicijo, primerno razporeditev snovi, če naj bo povest lepa. Mogoče mu je bila pred očmi tista opredelba lepote: mnogoličnost v enotnosti. Brez dvoma jo je v svojih spisih tudi skušal doseči. Vselej se mu seveda ni posrečilo. Vobče je njegova tehnika kakor pri Jurčiču: v sredi nekje pove predfabulo.

Rajni Ivo Trošt je bil, kakor smo že slišali, glasnik, rapsod svojih ljubih Notranjcev, ki pa o njih napakah ne molči: govori nam o očetih, ki so trdi ko kraške skale, o notranjskih magnatih, ki so vsi med seboj v sorodu. Notranjci so v neposrednem stiku z Italijani. Zanimivo je dejstvo: kakor sta oba Laha pri Jurčiču »Hči mestnega sodnika«, »Lepa Vida« (Paolo) nelepa značaja, tako pri Troštu vsi po vrsti: že v črtici »Uboštvo«, potem Marini, Lucijeta, Derossi, Ninelli. — Rad vpleta razmišljanje o raznih vprašanjih: o umetnosti, delu, bogastvu, o človeškem srcu... Pozna tudi lepo število narodnih pregovorov in rečenic, ki jih drugod nismo brali. Prav lepi so kratki opisi notranjske prirode: burje, pomladi in jeseni pod Nanosom, vodà ponornic...

Naš sestavek govori le o Troštu kot sotrudniku Doma in Sveta. Pisal pa je že zgodaj — že kot tretjeletnik učiteljišča v Kopru — feljtone in povestice v tržaško Edinost, pozneje kot učitelj v Ljubljanski Zvon (Vodiški samotar, Učitelj Gregor, Njena Zvezda), za Večernice in Koledar Mohorjeve družbe, v »Zvonček« in »Vrtec«, v Mladinsko in Slovansko knjižnico, v »Domačega prijatelja«, v stanovski list »Učiteljskega tovariša«; prevajal je tudi iz češčine, katere se je bil kot samouk prav dobro naučil. Zadnji njegovi spisi so veljali slovenski mladini.

Pokojnik pa ni bil samo nadarjen in več pisatelj, ampak tudi nadarjen in spreten glasbenik. Širil je med narodom ljudsko in cerkveno petje. Na Razdrtem in potem v Tomišlju, kjer je služboval do upokojitve (l. 1925), je skozi osem in dvajset let vodil cerkveno petje in tudi sam orglal.

L. 1926 se je bil preselil na Ježico pri Ljubljani; štiri mesece pred smrtjo pa se je vrnil v Ljubljano.

Vse življenje je bil neizmerno priden. Blag mu spomin!

Prim. K. Glaser, Zgod. slov. slovstva, IV. str. 139 nsl.; Grafenauer, Nar. enciklopedija, Moja setev (avtobiografija).

DR. IVAN GRAFENAUER

FRAN JAKLIČ PODGORIČAN

Fran Jaklič¹, ki je na starega leta dan (31. decembra) 1937 v Ljubljani (Mostah) umrl, je bil z imenom Podgoričan poleg Ivana Trošta Dobravca poglavitni pripovednik Domu in svetu v njegovem prvem desetletju, dokler ju ni obeh z drugimi vred visoko prerastel nekoliko mlajši F. S. Finžgar, največji še živi slovenski ljudski pisatelj.

¹ Fran Jaklič se je rodil 6. decembra 1868 v Podgorici v Dobropoljah; dovršil je v Ljubljani tri gimnazijske razrede (1881—1885), stopil v učiteljišče, a je po tretjem letniku, ki ga zaradi slabega reda v matematiki ni izdelal, študije prekinil in šel v Trst k ujcu, da bi tam dobil kako službo. Ker se mu to ni posrečilo, se je vrnil v Ljubljano in postal jeseni 1889 pomožni učitelj; pol leta je služboval v Ljubljani na Grabnu, pol leta v Škofji Loki, nato spet v Ljubljani; eno leto na Barju, dve leti na Ledini. V tem je v Kopru kot privatist naredil zrelostni izpit (1892) in bil nastavljen 15. julija 1893 kot začasni, po usposobljenostnem izpitu (1894) kot stalni učitelj v Dobropoljah, kjer je postal tudi nadučitelj (šolski upravitelj). Od l. 1900 je bil hkrati deželni poslanec za kočevski okraj, od l. 1907 tudi državni poslanec. L. 1919 je dobil službo v št. Janžu na Dolenjskem, od tam se je kot upokojenec v aprilu 1925 preselil v Ljubljano (Moste), kjer je 31. decembra 1937 zjutraj umrl. Zapisan je kot poslednji moščanski mrlič še v mrliški knjigi šempetrške župnije, a hkrati kot prvi v mrliški knjigi nove župnije sv. Družine, ki jo je pomagal tudi sam z vso vnemo ustanavljati.

Jakličevi spisi so: 1888: DS Kranjske muhe so pa hude, str. 196; 1888/89 v Edinosti: Iz Gaberja, Samotar na Selih, Proza, Ivan Gaber, Zadnji dobre-

Dom in svet je bil tedaj pod uredništvom svojega ustanovitelja dr. Frančiška Lampeta družinski list, ki je prevzel hkrati tudi nalogo, utreti pot katoliškemu leposlovju, t. j. besedni umetnosti, ki naj bi ob vsej stilni in snovni raznoličnosti gledala vse življenjske probleme s stališča krščanskega, t. j. edinega res občečloveškega svetovnega naziranja — anima humana naturaliter christiana — in jih skušala v skladu z naravnim moralnim zakonom (desetih božjih zapovedi) in v poslušnosti do Cerkve tudi reševati. Pri gradnji te poti je sodeloval tudi Jaklič, čim se je postavil kot pripovednik na svoje noge. Pač po svojih močeh kot risar dolenskega ljudstva in kot ljudski pripovednik.

Svojo pot je Jaklič našel prav za prav izredno hitro. Prav nič se ni ubiral z verzi, ampak je takoj vedel, da je pripovednik; prav tako hitro je spoznal tudi meje svojega daru: razen dveh »podobnic« iz mestne siromaščine v Ljubljani (Sirota, Trpka usoda), črtice iz Škofje Loke (Pisar) in ene povestice iz bosenskega upora zoper Turke (Spomini s slovanskega juga) so vsi njegovi spisi zajeti iz kmetskega življenja na Dolenjskem, ponajveč iz domačih Dobropolj, nekaj tudi iz bližnjih naselbin Suhe krajine, okrog Ribnice, Turjaka in Iga.

Prvi spisi Jakličevi nam kažejo, kako jo je pisatelj v začetku ubral za Jurčičem — po posebnem naključju je tudi prvi Jakličev tiskani spis kakor pri Jurčiču narodna pripovedka (»Kranjske muhe so hude«, saj so napodile Turke iz Strug), in to prav pripovedka, kakor je podobno Jurčič porabil v Juriju Kozjaku (sršeni pomagajo odbiti prvi turški naval na muljavsko cerkev, 12. pogl.). Po Jurčičevem zgledu se je tudi Jaklič v začetku loteval najrajši risanja kmetskih posebnežev, bivših vojakov, invalidov, beračev, pohajačev, krošnjar-

poljski tihotapci; 1889: DS Spomini s slovanskega juga, str. 166 — str. 182; 1890: DS Selska slika, str. 10 nsl. — str. 139 nsl., Sirota, str. 171 nsl., Trpka usoda, str. 297 nsl., Luka Vrbec, str. 162 nsl. — 354 nsl.; 1891: DS Nočni čuvaj, str. 69 nsl., Babica, str. 402 nsl., Materina smrt, str. 403 nsl., Prosjak, str. 496 nsl., Pisar, str. 540 nsl., Na Samovcu, str. 259 nsl. — str. 535 nsl.; 1892: DS Vaška pravda, str. 17 nsl. — str. 212 nsl., Ljudska osveta, str. 101 nsl. — str. 341 nsl.; LZ Naši vaščanje, str. 101 nsl. — str. 734 nsl. (s posebnim naslovom Tkalcčev Anton, str. 337 nsl. — str. 426 nsl.); 1893: DS Kako se je ženil Kobaležev Matija, str. 18 nsl. — str. 110 nsl., Vaški pohajač, str. 163 nsl. — str. 307 nsl., Joannes studiosus, str. 408 nsl. — str. 549 nsl.; 1894: DS V pustiv je šla, str. 139 nsl. do str. 171 nsl., Petelin, str. 688 nsl. — str. 728 nsl.; LZ Svatba na Selih, str. 19 nsl. do str. 334 nsl.; 1895: DS Lepi Tonček, str. 4 nsl. — str. 139 nsl., Vojvoda, str. 293 nsl. — str. 398 nsl., Pred petdesetimi leti, str. 492 nsl., Lončar, str. 525 nsl. do str. 589 nsl.; 1896: DS Sin, str. 7 nsl. — str. 75 nsl., Dražani, str. 714 nsl. do str. 747 nsl.; 1898: DS Iz našega kota, str. 302 nsl. — str. 747 nsl.; 1900: DS O ta testament, str. 366 nsl. — str. 742 nsl.; KK Za možem, str. 47—86; 1901: DS Olševski cerkvenik, str. 19 nsl., Od hiše do hiše, str. 460 nsl. — str. 722 nsl.; KMD za 1902: Naša dekleta, str. 6—15; 1902: DS Mož na strehi, str. 202 nsl.; 1924: Mladika, Zadnja na grmadi (posebe v Moh. knjižnici 6); 1925: Večernice 78, V graščinskem jarmu; 1926: Večernice 79, Peklena svoboda. Posebe je izšlo še sledeče: Za možem, V pustiv je šla, v Zbirki slov. povesti, 3. zv. Jugoslov. knjigarna v Ljubljani, 1914. Ljudske povesti (Od hiše do hiše, Sin), Nova založba, Ljubljana, 1919. Izbrani spisi I., Jugoslov. knjigarna v Ljubljani, 1936.

jev, slaboumnih in drugih originalov (Selska slika, Naši vaščanje, Vaški pohajač) in tudi v poznejših spisih te prve ljubezni ni zatajil (invalid v povesti *Od hiše do hiše*, romarski vojvoda v *Vojvodu*, Lepi Tonček). V prvih spisih spominjajo pri tem časih tudi snovni motivi na Jurčiča — stari Urh Bojazen v *Selski sliki* išče dovoljenja za poroko kakor Jurčičev Šepec v *Cvetu in sadu* (podobno tudi Kobaležev Matija s svojo Marijano Zlatorepko in še Olševski cerkovnik) in z istim uspehom. Tudi način, kako je zgodbo zasnoval, je večkrat čisto Jurčičev: v *Selski sliki* pripovedujeta Zagoričana Hople in Rogovilar svoje doživljanje, Podgoričan Hrenček pa zgodbe svojih bivših vrstnikov kakor Jurčičev ded nekajkrat v *Spominih na deda* in kakor Trpek pripovedko in Luka svoje vojaške zgodbe v *Večeru med slovenskimi polharji*.

Kmalu pa je začel Podgoričan v svojih povestih razgrinjati pred bralci kar vso Suho krajino z njenimi ljudmi in njihovim življenjem ob vsakdanjih in izrednih dogodkih, časih naravnost z narodopisnimi podrobnostmi (*Sin*, *Mož na strehi*). Pri tem tudi napakam in slabostim svojih rojakov ni prizanašal: pravdarski strasti (*Vaška pravda*), sirovosti (*Dražani*), neusmiljenosti in maščevalnosti (*Vaški pohajač*), pohlepu po zemlji in denarju (*Iz našega kota*), posebej pa ženitvam po doti in imetju (*Na Samovcu*, *Svatba na Selih*, *O ta testament*, *Od hiše do hiše*).

Najskladnejše umetnine so se mu pri tem posrečile tedaj, kadar je naslikal čisto neznamenit kosec preproste vsakdanjosti brez izrednih strasti in junaških dejanj, a s tistim skoraj nevidnim vztrajnim junaštvom, ki je za prenašanje vsakdanjega trpljenja potrebno, a je večini ljudi tako težko (*Joannes studiosus*, *V pustiv je šla*, *Vojvoda*, *Sin*).

Pridružujejo se jim nekatere povesti čisto individualnega značaja, ki so posnete očitno po resničnih dogodkih, nekaj doživljenih, nekaj zajetih iz ljudskega izročila — takih je zvedel Jaklič posebno od svoje stare matere. Le tu in tam jih kazi kak romantično sentimentalni dodatek, ki z zgodbo in z značaji ni v pravem skladu. Nekatere so tudi kratkočasnega značaja (*Vaška pravda*, *Vaški pohajač*, *Kako se je ženil Kobaležev Matija*, *V pustiv je šla*, *Petelin*, *Lončar*, *Pred petdesetimi leti*, *Dražani*, *Olševski cerkvenik*, *Za možem*, *Naša dekleta*, *Mož na strehi*).

Manj so se mu posrečile večje, novelistično zapletene zgodbe. Časih so se mu nekateri značaji zarisali preveč črno in so zato malo verjetni, tako Reza v povesti *O ta testament*, zastopniki protestantstva v zgodovinski povesti o Luku Vrbcu, zastopniki plemstva in graščinarjev v zgodovinskih povestih v *Ljudski osveti*, v graščinskem jarmu, *Pekleni svobodi*, državni sodnik v *Poslednji na grmadi*. Časih se preobrat v značaju zgodi prenašlo in je premalo pripravljen, kakor v »svetem« *Lepem Tončku* ali v socialni povesti *Iz našega kota* pri oderuškem kramarju, pri sleparju in alkoholnem zastrupljevalcu Štempiharju, ki nenadoma brez prave pokore in zadostila postane pošten

lesni trgovec. Časih je kak važen dogodek premalo motiviran, kakor usodno lončarjevo pripovedovanje, da je njegova žena čarovnica v Zadnji na grmadi. Časih pa tudi vnanje dejanje notranje kar preraste in zaduši, kakor v Ljudski osveti.

Mikavno je opazovati, kako je s pripovednim slogom v skladu tudi jezik. Jedrnat in klen, preprost in ljudski, poln dobrepoljskih rekel in časih — v dialogih — skoraj naturalističen, tudi sirovosti posnema Jakličev jezik v orisih vaških posebnežev iz prve dobe in v preprostih pristnih vaških zgodbah; nasproti temu pa v romantično sentimentalnih dodatkih in v novelistično zapletenih zgodbah prevladuje nad to narodno pristnostjo nekako izenačeni in zato manj značilni občevalni jezik slovenskega izobraženstva.

Jaklič je bil z vso dušo učitelj, ne le učitelj šolskih otrok, ampak tudi učitelj svojega ljudstva. Iz teme nevednosti ga je vodil k luči znanja in izobrazbe, iz sirovosti in moralnih zablod mu je kazal pot k resnici, lepoti in dobroti, s socialno izobrazbo in s Krekovo združno organizacijo ga je iztrgal iz krempljev grabežljivih vaških oderuhov in alkoholnih zastrupljevalcev. Bil je učitelj svojega naroda tudi, ko je pisal svoje povesti: tudi z njimi je slovenski narod učil, kaj je resnično, dobro in lepo. To ni slabost njegove umetnosti, marveč krepost; saj, če izvzamemo nekaj malega izjem (kakor Luko Vrbca, Ljudsko osveto, Iz našega kota), Podgoričan o tem, kar je hotel povedati, ni s praznimi besedami modroval, ampak z dejanji, posnetimi prav neposredno iz življenja, z ljudmi iz mesa in krvi pripovedoval in ponazoroval. Umetnost mu ni bila samo nekaka prazna oblika, ampak dejanje in življenje.

Prim. Zbirka slov. povesti 3. zv., str. 4—5 (Grafenauer). SBL, I. 369 (Grf). Slovenec, št. 1, 1. jan. 1938, str. 3.

J. D.

DR. MIHA OPEKA

Hrast, ki na tla vihar ga zimski trešne...« Dà, velik, močan ko hrast je bil šestinšestdesetletni (roj. 26. sept. 1871) stolni kanonik dr. Opeka, ki ga je 26. februarja t. l. zrušila težka bolezen. Z navalom kropilcev sem vstopil tudi jaz v mrliško sobo. Nemo smo zrli v blede obličje rajnikovo. Zdelo se mi je, ko da pričakujemo odgovora na neka vprašanja: Kako je mogla smrt zmagati takega orjaka? Ali so res za vedno onemela usta, ki so nam skozi dvanajst let v stolnici z močjo ko trombe glas oznanjala božjo besedo? Pa čudno: ko sem stal v tisti nizki sobi žalosti in zrl zadnjikrat v tako resni obraz, mi je nenadoma prišla nenavadna misel: Utrudila je tudi tebe, dragi kanonik, težka hoja; dobil si tudi ti, kakor pač vsak zemljan, marsikako bridko rano, posebno težko tisto, da si ob prevratu moral odložiti

šolsko nadzorništvo, česar nisi nikakor mogel preboleti; prav gotovo te je bolelo tudi to, da si bil sicer v Domu in Svetu objavil marsikatero religiozno pesem in v Koledarju Mohorjeve družbe s Sionskimi glasovi dal pobudo za religiozno liriko, pa se v »Slovenski religiozni liriki« (1928) nisi našel, ker sedanji mladi rod sodi, da tvoja verska pesem ni bila rojena, ampak umsko narejena; težko, bridko brez dvoma ti je bilo v teh petih mesecih bolehanja, da nisi mogel pisati vsaj še ene knjige, ki bi ti šla najbolj iz srca, obširnega življenjepisa kardinala dr. Jakoba Missie za stoletnico njegovega rojstva (30. junija 1838), ko si bil gradivo že začel s tolikim veseljem in navdušenjem zbirati; pa vkljub tem in takim bridkostim trdim — ta misel mi je živo stopila v glavo v mrliški sobi —, vkljub temu trdim, da si bil v življenju izmed najsrečnejših ljudi, dà, v tistih sedmih rimskih letih, ko si bil gojenec kolegija Germanika (1891—1898), si bil, kakor nam pričajo tvoje pesmi iz tiste dobe, objavljene v Domu in Svetu, in kakor iz vsake vrstice tvoje knjige »Iz mojih rimskih let« (1935) razbiramo, popolnoma srečen!

Bolj ali manj srečen si bil pač že v gimnaziji (1882—1890). Dar sreče je bila že tvoja izredno lepa, visokovzravnana telesna postava. »Vom Vater hab' ich die Statur...« si lahko tudi ti govoril z nemškim poetom. Kadar sva na cesti govorila in si visok stal pred menoj, sem se vselej spomnil kralja Saula, ki je bil za eno glavo višji od vseh drugih. Poleg telesne lepote pa si imel tudi izredne dušne darove. Ko ste alojzniki uprizorili tisto lepo igro iz življenja prvih kristjanov »Mlini pod zemljo« in si — bil si sedmošolec — igral vlogo sužnja Numide, si bil s svojim krasnim humorjem središče vse igre in ostavil neizbrisen spomin v gledalcih. Takrat te je prvič videl škof Missia in te vzljubil. Ko si takrat videl toliko srečnih obrazov, med njimi tudi zadovoljni obraz svojega vodje Toma Zupana, si bil pač mladostno srečen tudi ti! Ko dijak ali kdorkoli prvič vidi natisnjeno v uglednem listu kakšno svojo stvar, je vsaj za hipec brezmejno srečen. To res da malo hvaležno srečo si doživel že kot sedmošolec, ko ti je urednik Doma in Sveta dr. Fr. Lampe natisnil kar dve humoreski (l. 1889). In potem si prišel po posredovanju svojega mentorja Josipa Cimpermana že kot gimnazijec tudi v Ljubljanski Zvon. V oba lista, tudi še iz Rima, si nekaj časa pošiljal svoje pesniške prispevke s srčno željo: »Vsaj v knjigi bodimo edini, vsaj v leposlovni in znanstveni knjigi. Sicer nikoli prosvete Slovencem.« Dijak, ki se je o njem šušljalo, da sodeluje četudi zaradi šolskih paragrafov pod skritim imenom, je vedno užival med sošolci velik ugled. In tega si imel takrat kot Clausus, Stebor, Sloven, M. O. v polni meri ti. Jeseni l. 1890. si bil vstopil v prvi letnik ljubljanskega bogoslovnega semenišča. In ko si o počitnicah, kakor stoji pisano v tvojih »Rimskih letih«, prišedši z neke nove maše na Vipavskem — kot veselega družabnika so te pač povsod radi imeli —, tisto jutro v domači hiši pod Sv. Trojico nekaj delj spal, ti je prišla nenadna vest, da želi škof Missia s teboj govoriti.

Tisti dan si zvedel najsrečnejšo novico svojega življenja: V Rim, v večni Rim, v središče katoliške Cerkve pojdeš, v Germanikum, v to najslavnejšo šolo za katoliške bogoslovce! To veselo novico ti je povedal sam tvoj škof Missia. Bil je to pač srečen trenutek zate! Saj smo vsi bogoslovci tedaj tisto središče sholastične filozofije smatrali za najlepši cilj, a le izbranim dosegljiv. Saj je znano, kako je, da bi tja prišel, tri leta prej hrepenel pesnik Anton Medved. Takrat je pred teboj odhajal doli v Rim abiturient Aleš Ušeničnik, Medvedov sošolec in prijatelj. Po sedmih letih, ob zopetnem svidenju, ga je Medved ganljivo pozdravil:

Na jug si ti odhajal,
zajemat višje vede v večni Rim,
in ko si zadnjič mi rokó podajal,
kaj takrat jaz sem čutil, naj molčim.

Odšel si torej tudi ti... Po sedmih letih si se vrnil kot dvojni doktor. A kako si bil tam srečen, vidimo iz tega, ker so se tvoje misli vedno in vedno vračale na kraj tvoje največje sreče. Bil si v domovini najprej eno leto kaplan v veliki župniji in ljubljeneč ljudstva, a ti si želel nazaj; bil si srednješolski profesor, steber vse discipline, spoštovan od kolegov, a tvoje misli so bile v Rimu; nedeljo za nedeljo se je v stolnici Ljubljana zgrinjala k tvojim propovedim, a tvoji spomini so pluli nazaj v Germanik. Kadar si le mogel, si se osebno vrnil za nekaj ur na kraj nekdanje sreče. In nazadnje si nam vso to svojo srečo in blaženost popisal v knjigi. Sam praviš v Uvodni besedi: »Moje ubogo srce ob tihih urah s tako silo koprni nazaj h krajem, zgodbam in ljudem mojih srečnih pomladi v svetem mestu, da sem koprnenju moral dati duška.« Neki svoji rimski elegiji si bil dal motto: Roma — Amor. In kot svoj grobni napis si si določil: Romae educatus — Romam dilexit. Zdaj, upamo, več ne koprniš; zdaj uživaš večno srečo. Tvoja klasična knjiga »Iz mojih rimskih let« pa bo katoliškimi Slovincem še dolgo pripovedovala o srečnem mlademu možu in da si vsaj nekoliko te sreče moremo priboriti tudi mi, če jo iščemo pri Njem, ki je dejal: »Svoj mir (in srečo) vam zapustim, svoj mir vam dam.« —

Če spremljamo mladega Opeko ob njegovih pesmih iz rimskih let v Domu in Svetu (1892—1898) po Rimu in okolici, sledimo lahko leto za letom, kaj je doživljal in kako je sprejemal humanistično v Ljubljani izobraženi dijak v Rimu silne vtise tega trojnega (poganskega, podzemskega, krščanskega) mesta. Zanimivo bi bilo primerjati, kako so drugi naši pesniki in pisatelji za Opeko (Finžgar »Oranže in citrone«, DS 1901, Ks. Meško, Silvin Sardenko, E. Lampe...) doživljali isti Rim. Bila bi to velepučna študija, ki jo bo morda kdo naredil.

V letu, ko je Opeka prišel v Rim, je z nezmanjšano srditostjo besnela italijanska masonerija proti Vatikanu in Cerkvi. Rimski župan je bil Žid Lemmi, predsednik vseh masonov. Dve leti prej so

bili le-ti odkrili na trgu Campo di Fiori, da bi sramotili papeža, z velikanskim slavjem spomenik odpadlemu menihu Giordanu Brunu. Vlada Sicilijanca Crispija je tista leta sploh na vse načine žalila Cerkev in papeža. Na papeškem prestolu pa je sedel tedaj véliki Leon XIII., eden izmed največjih papežev. Prav tisto pomlad (1891) je bil izdal svojo slovečo okrožnico o delavskem vprašanju (»Rerum novarum«). In čim bolj je svetovno masonstvo napadalo Cerkev in papeža, tem bolj so iz vsega katoliškega sveta prihajale v Rim navdušene množice klanjat se sv. očetu in ga tolažit. Vse to navdušenje množic pa tudi sovraštvo prostozidarjev je bistro opazoval mladi germanik in izrazil svoja čustva ob tem v 19 elegijah »Na tuji zemlji«, ki jih je objavljial vsa tista leta. Slog elegij (n. pr. apostrofiranje!) je seveda čisto Stritarjev.

Prve so res še nekako otožne, ko poje o svojem slovesu za dolgih sedem let od staršev, zlasti matere, od ljubljene Vrhnikе, od prijateljev, kmalu pa se osrči: Saj grem, da bom enkrat koristil svojemu narodu. (I.) — Dne 27. vinotoka je prvič iz vlaka zagledal Rim in kupolo sv. Petra.

Mesto, ki tisoče src obrača zaupno se nate,
 stolica večna svetá, pred mano si — Rim!
 Petrove kupole vrh mogočno se dviga nad mesto:
 v prsih mi polje srce, nate mi nem je pogled. (V.)

Tega dneva — prihoda v Rim — se je vedno hvaležno spominjal:

Oj dan spominski véliki življenja,
 ne zabim te, ne zabim te nikdar.
 (DS 1892, str. 515.)

Obiskal je Forum romanum, za republike in cesarjev politično središče rimskega imperija; v duhu gleda vso rimsko zgodovino, a zdaj je veličastni forum le kup razvalin. Hotel bi imeti Horacijevu liro ali pa, da bi stari Horacij sam vstal in zapel o minljivosti vsega. (IX.) Na popoldanskih sprehodih je večkrat prišel tudi do Koloseja: Pred cesarji in krvoločno množico, sedečo v tem velikanskem amfiteatru, so se do smrti borili gladiatorji, so umirali krščanski mučenci, vrženi v plen levom in tigrom. Mučenci so s smrtjo pričali vero v Kristusa. Kolosej je:

»rodu sramote spomin, poganskemu davnemu rodu,
 nam pa resnice izraz, vere je naše dokaz. (XII.)

Prišel je v veličastvo katakomb:

Tih podzemeljski dom; vse križem ozki hodniki,
 v stenah za grobom se grob, grob se nad grobom vrsti.

Davnih pokojnikov dom... Tišina, brezdanja tišina,
 moj le boječi korak tajno odmeva od sten.
 Grob se za grobom vrsti in tukaj in tam je začrtan
 v kamen ponižni napis: V Kristusu blaženi MIR! (XVIII.)

Na Silvestrov večer 1891 — prvokrat ga doživlja v Rimu — sam sedi v svoji sobici. Premišlja: drugi dan, na novo leto, bo spet eden izmed jubilejev Leva XIII. Pojde k sv. Petru. Videl bo dejstvo: Vicit Leo! (X.)

Prvikrat na god sv. Petra in Pavla pri slovesni službi božji v cerkvi sv. Petra! Slišal je prvič slovesni spev: O Roma felix...

Rimski najslavnejši dan, krščanstva vesoljnega praznik,
 Petra, ključarja nebes, kneza-apostola god.
 Kakor deroče vodé v brezkončno se stekajo morje,
 kjer jim edinosti dom, sladkega dom je miru:
 trume se ljudske takó iz narodov vseh in pokrajin
 v Petrov zgrinjajo hram, kjer sta edinost in mir.

In ko je l. 1898 bil zadnjikrat na ta dan pri sv. Petru, je vzkliknil:

Dokler mi bežni bo čas spomin tvoj obnavljal na zemlji,
 leto za letom bo duh romal na jug mi nazaj...
 V duhu poslušal bom spev o večnem, o blaženem mestu,
 spev, ki je vabil mi kdaj sôlze hvaležne v okó —
 v duhu na ribičev grob pod kupolo bodem poklekal,
 môlit, da črede rodov eden že združil bi hlev,
 môlit, da rodni mi brat, Slovan, da bi skoro se vrnil
 materi, solzni za njim — na koprneče srcé... (XV.)

Videl pa je tudi drugačne prizore v Rimu: pogreb rdečega socialista, brez križa, brez duhovnika, s praporom, ki je kazal sliko satana, in godba je igrala vesele koračnice. Mladega poeta to boli:

Roma krščanska, gorjé! Na tvojih zdaj tleh posvečenih
 novo poganstvo bujnó žêne strupene kalí! (XIII.)

»Pred Garibaldijevem (sic) spomenikom« (DS 1897, str. 69) vzkliska, da skale Petrove do konca časov ne bo porušil peklenski vihar. — V mesecih septembru in oktobru gredo germaniki na počitnice v Kamparjo, v S. Pastore. S posebnim veseljem se naš pesnik spominja izletov v Sabinske in Albanske goré, v Tuskul, t. j. k razvalinam Ciceronovega letovišča, k božjepotni cerkvi v Genazzano... Govoril je tudi z revnimi seljaki, z dečkom, ki ga je prosil za podobico (un santo!). Vendar se je držal, se zdi, bolj svoje družbe, dočim je bil n. pr. Finžgar vedno in ves med ljudmi. — Slednjič — v juliju 1898 — je prišlo slovo od Rima, od dragih predstojnikov v hiši, od oboževanih

profesorjev (dogmatik Billot, moralist Bucceroni!), od najboljših prijateljev, ki so ga pač vsi srčno ljubili:

Koliko ljubljenih src zapuščam v naročaju tvojem,
Rim, presrečni ti Rim — ko mi je iti odtod! (XIX.)

Večino teh elegij in pesmi je med vojno zbral v knjigo »Rimski verzi« (1916).

Po smrti dr. Fr. Lampeta, kateremu je posvetil žalostinko (1900, str. 614), je dr. Opeka prevzel v družbi z dr. E. Lampetom uredništvo Doma in Sveta, in sicer za leposlovje. Pridno je pridobival sotrudnike, sam pa je le še malo pesnil; dušila ga je šola. Le dvakrat se je krepkeje oglasil: v l. 1902 je v šestih krajših pesmih obnovil spomine na Rim — »Roma la santa«, v katerih med drugim pravi, da je le takrat resnično živel (str. 158), v l. 1907 pa je spesnil topel prolog »Gregorčičevemu spominu«. O priliki III. kat. shoda (26.—28. avgusta 1906) je imel kot urednik Doma in Sveta kratek govor v odseku za književnost o golem realizmu, naturalizmu in t. zv. moderni. — Glede kritike sta si prvi dve leti urednika delo delila; a dočim so bile kritike Lampetove obširne, so bile Opekove kratke, odsekane, večkrat kar naravnost odklonilne. Pozneje jih je dr. Lampe pisal skoraj vse sam. Šele l. 1912 je dr. Opeka spet ocenil več del. Posebno značilna in najbolj znana je njegova kratka beseda (21 vrstic) o Cankarjevi Lepi Vidi, češ da je neumljiva. Kritik pač ni več podrobno zasledoval potov nove romantike pri nas.

Ob koncu l. 1912 je dr. Opeka odložil souredništvo pri Domu in Svetu. Z leposlovjem se ni več bavil; drugam ga je klical njegov odlični govorniški dar. Svojim rimskim verzom pa je — kakor omenjeno — malo pred smrtjo napisal prekrasno razlago in utemeljitev v knjigi »Iz mojih rimskih let«.

Hvaležnost zahteva, da smo se teh treh sotrudnikov obširneje spomnili, ko so še sveži njih grobovi. Dne 16. decembra 1918 je bil pa umrl — pet dni za Ivanom Cankarjem — velik sotrudnik in skozi trinajst let urednik, dr. Evgen Lampe. To je bilo vprav ob zaključku lista; zato Dom in Svet takrat res ni mogel prinesti več ko osemnajst vrstic o njem. Toda leta 1919, ko je bil tudi njegov grob še svež? Dom in Svet takrat ni storil svoje dolžnosti. Kesanje tu ne pomaga nič. Tedanji urednik si tega ne bo nikoli odpustil, a dolg se poravnaj!

BAJTAR MIHALE

Nstopila je jesen. Nebo je bilo čemerno, skoraj čez in čez pokrito oblaki, pihal je krivec in trgal orumenelo listje z dreves. Zadnjo nedeljo v oktobru je Pologar odšel v trg. Bil je občinski zaupnik, zamudil se je pri seji in se vrnil tik pred večerjo.

Nekam nemiren, s trdimi koraki je meril izbo, obraz se mu je nategoval v posmehljiv, skrivnosten izraz. Mihale je začutil njegove oči na sebi in je nehoté dvignil glavo. Stresnilo ga je pred njegovim pogledom.

Zakaj tako srepí vanj? Kaj mu hoče? Naj si je še tako napenjal možgane, si ni mogel razložiti, kaj govorijo njegove oči. Kaj ga je pičilo? Da, saj je bil že večkrat nenavaden, a tako nenavadnega ga ni videl še nikoli. Obšla ga je podmolkla slutnja nečesa hudega; bila je še nejasna, a se mu je kot robida oklenila srca.

Pri večerji, ko je bila zbrana vsa družina, je Pologar dvignil obraz.

»Mihale!« ga je poklical. »Mihale, ali ti še kaj piše Angelca?«

Bajtarja je mraz obšel po hrbtu, za trenutek mu je žlica postala v skledi.

»Če mi piše?« se mu je zatikal glas. »Seveda mi piše. Zakaj bi mi ne pisala?«

»Kdaj zadnjič?«

»Kako... zadnjič?«

»Tako,« se je gospodar nestrpno otresel. »Kdaj ti je zadnjič pisala, vprašam. Kdaj si prejel zadnje pismo?«

Mihale ga je začuden gledal. Pologar se nikoli ni zanimal za njegovo hčer. Kadarkoli je pogovor nanesel nanjo, se je delal, kakor da ne sliši. Zdaj pa ga je izpraševal trdovratno, z neko naslado. In z glasom, kakor da nima pred seboj odraslega moža, ampak smrkavega pobalina. Kaj se je zgodilo? Čisto rahlo sicer, a vendar se mu je rušila vera v resnico tistega, kar je govoril. Z dvomom se mu je podirala tudi gola možnost, da bi to moglo biti res. In vendar se je tega še zmeraj oklepal z vso dušo, kakor utopljenec slamnate bilke.

»Kdaj mi je že pisala?« Zajel je, upiral pogled v mizo in počasi žvečil. »Čakaj!« je pomolčal, kakor da z muko grebe v spominu. »Oni teden je bilo... Saj res! Da, oni teden mi je pisala...«

»Kaj ti je pisala?«

Pologar je s pomenljivim pogledom meril družino, ki nič ni razumela. Za Mihaleta je bila vsaka beseda žareč žebelj, ki se mu je zadrlo v srcé. Od trenutka do trenutka bolj mu je bilo jasno, da se za tem skriva neko zlò, ki ga ne bo mogel odvrniti. Čutil je omotico v glavi. Jedel je dalje, a mu je bilo, kakor da mu nekdo strupa nasiplje v jed. Najrajši bi bil vrgel žlico na mizo, zarohnel in stopil skozi vrata.

»Stokrat sem že povedal, kaj mi piše,« je rekel nejevoljno. »Zdaj me kmalu povabi... vsak dan...«

Pologar se ni mogel več premagovati.

»Lažeš!« je revsnil. »To pripoveduj otrokom, ne meni!«

Mihale je bil za trenutek kot odrevenel, žlica se mu je povescila na mizo. Mrzel pot mu je stopil na čelo. Kakor se je obupno oklepal svojih sanj, sta ga tedaj le obšla strah in negotovost. V lica sta se mu vrezali užaljenost in trdota.

»Zakaj bi ti lagal?« se mu je od ogorčenja tresel glas. »Kaj bi imel od tega? Tako je, kakor ti pravim. Verjemi ali pusti!«

Pologar se je rogajoče zasmel.

»Tako je!« se mu je popačil. »Nič ni tako!« je ostro siknil. »Prav nič ne! Še malo ne. Taka gospa — pa pride občini v breme!«

Bajtar je položil žlico na mizo, bridko se mu je zadržnilo v grlu. Žgalo ga je, kakor da mu je nekdo nasul žerjavice v nedrija. Strmel je v Pologarjev obraz, kakor da hoče na mah izluščiti vso resnico. Ni kazalo, da bi Pologar lagal. Njegovo ogorčenje in maščevalna radost sta bili preveč pristni. Misli, ki so ga obhajale in iz katerih ni našel izhoda, so mu hotele raznesti glavo.

»Kaj praviš?« je z muko pognal iz sebe.

»To pravim, da bo morala občina plačevati za Angelco. Za porodnišnico in bolnišnico in kaj vem, za kaj še vse. To je ostalo od tvoje imenitne gospodične.«

Pologar je bil ves kot ogenj v strehi. Iz besed in iz oči mu je kipela strast. Mihale je zadosti vedel. Ni mogel do dna razumeti, bil je počasnih misli, pa saj to je bilo vseeno. Če bi kdo sto let razmišljal, bi ne mogel iztuhtati kaj tako bridkega, kar prinese življenje v enem samem trenutku. Ali je mar on kriv? In vendar — s kakšno slastjo ga je ta človek poniževal! Pred vso družino, ki se je skoraj ni upal pogledati. Pologarica je strmela v mizo, vsi so gledali v mizo. Za negibnimi obrazi jim je prežal zasmeh. Ves majhen, ves ponižan se je zdel, ne bi mogel več katere reči. Pa saj to bi tudi ne pomagalo. Nihče več bi mu ne verjel, četudi bi govoril resnico. In tudi ni mogel več prestajati na mestu.

Z dolgim, presunljivim vzdihom je vstal izza mize in se kot pijan opotekel skozi vrata.

Ni odšel domov. Ni maral kreniti po stezi, skozi sadovnjak, mimo oken, da bi ga še s pogledi zasmehovali skozi šipe. Odzibal se je na hlev, kjer je preležal nekatero nedeljsko popoldne. V temi se je dotikal do kupa sená in legel. Biló mu je, kakor da se je napil močnega žganja. Z rokami pod glavo je strmela pod streho, v temo, v kateri je bilo mogoče razločiti le odprtino v lesenem pažu. Prsa so mu bila polna gnusnih občutkov. Žgalo ga je, da je od bolečine pridrževal sapo. Misli, ki so se mu porajale druga za drugo, so ga zasipale, se mu prepletale v zavesti.

Le polagoma, iz minute v minuto, so se mu občutki pomirjevali, misli so se mu začele jasni kot nebo po nevihti. Tedaj se mu je vse stokrat živo, v neki urejeni vrsti začelo razpletati pred očmi. Pologarjeve besede so mu ko veter šumele v ušesih. Ni jim mogel verjeti. Golim besedam še zmeraj ni mogel do konca verjeti. Toda rasle so mu čimdalje bolj, se mu napihovale in dobivale jasne, žive podobe. Zaman se jih je otepal, stresal z glavo, moral jim je verjeti. Najhujšega, ki se mu je kot strupena ost zasadilo v dušo, ni mogel tajiti.

Pologar ni lagal. Ne! To si je moral vedno znova ponavljati. Bil je sicer krut kot ubijalec, ki plane iz zasede, a ni lagal. Naj je temu še tako ugovarjal, pobijal vsako besedo posebej, nič ni pomagalo. Pred tem se ni mogel rešiti, ni mogel pobegniti v svojo domišljijo; stalo je pred njim visoko in nepremagljivo kot gora. Vse, kar si je bil zgradil v tolažbo, se mu je na mah podrlo kot hišica, ki so si jo iz tresk zgradili otroci. Zdaj se ni mogel več varati, imeti samega sebe za norca.

O, če je natanko premislil, s treznim razumom, brez najmanjše senčice hotene samoprevare, je moralo priti do tega. To je bilo popolnoma jasno. Ne, Angelca se ni omožila, ni imela svojega doma, ne moža, ki je pri železnici. Nič. In prav zato mu ni več pisala. Skoraj ni vedel, kam bi zdaj z njenimi besedami, ki mu jih je govorila, ko je bila doma. Kaj se je z njo zgodilo? Da, saj je tudi zadnje čase vse bolj mislil nase kot nanjo. In tudi zdaj se je vpraševal le zaradi sebe. Kaj se ji je zgodilo? Ni mu bilo treba dolgo brskati za odgovorom, saj so ga vsebovale že Pologarjeve besede. Le v glavnih obrisih, nič podrobnega, a to je zadostovalo. Zgodilo se ji je, kar se je zgodilo nekateremu dekletu, ki je služilo v mestu. Dotlej niti enkrat ni bil pomislil, da je kaj takega mogoče. Pa se mu je nenadoma zazdelo čisto naravno, po sebi umljivo, četudi ga je žgalo in peklo. Saj to bi bil lahko pričakoval zaradi njenega molka. Pa ni bil tak, da bi zvonil po toči, stiskal pesti, se pridušal in klel svojo hčer. Niti v najtajnejših mislih ji ni očital ali jo obsojal. A vendar ni bil docela brezčuten. Kadarkoli bo kateremu izmed sosedov pogledal v oči, mu bo v zenicah bral njeno nesrečo in svoj poraz. Pred vsem svoj poraz.

Tako mu je bilo, kakor da mu je hči nenadoma umrla, izgubila zanj vso vrednost in važnost. Toda eno mu je bilo čisto jasno: za vedno so se mu podrle sanje.

Ali jim je kdaj verjel? Ne! Da! Na to bi si ne mogel določno odgovoriti. Da, na dnu duše je zmeraj tlel dvom, da ni res in si samo tako utvarja. V nekaterih trenutkih se je čisto jasno zavedal, da je to le praznica in da ga bo nekega dne vendarle doletelo razočaranje, četudi v drugačni obliki, kot je v resnici prišlo. Toda kadar bi prišlo, bi sam izvedel zanj, zaklenil bi ga v srcé, morda bi ga bolelo — da, gotovo bi ga bolelo — a bi možko prenašal. In kdo ve, če bi si iz razvalin ne ustvaril novih sanj, vsaj da bi ohranil videz pred ljudmi.

Pa saj mu ni bilo toliko za ljudi, to je prišlo le tako zraven; bilo mu je zaradi lastne duše, ki je v doživljenem ponižanju potrebovala opore.

Zdaj se mu je vse razkadilo kot jutranja megla. Nič več ni upal, da mu nekega dne ne bo treba samemu in zapuščenemu umirati v svoji koči. Zdaj mu hči ne more več pomagati, zdaj je sama potrebna pomoči. Da bi bilo samo to! Izmaknila se mu je vsaka možnost, na katero bi lahko zidal svoje sanje. Saj hčeri ni očital, vendar mu je bilo strašno hudó. In ne najmanj hudó tudi zaradi tega, ker se ni mogel maščevati nad Pologarjem. Tisti dan, ko mu je hotel vreči v obraz vse, kar se mu je nabiralo v duši, mu je za vedno mrknil, kakor da ga je prespal v strašnih sanjah. To ga je pekilo huje kot zavest, da bo sam in zapuščen umiral v bajti. O, dobro je vedel, v očeh mu je bral, da je Pologarja vse dni na tiho skrbelo, kdaj ga bo izgubil. Slab računar je, to je res, a bi lahko še otrok izračunal, da je imel le dobiček od njega. A zdaj, mesto da se je maščeval on, Mihale, da se smeje on, se je maščeval in se smeje Pologar. Ni videl tega smeha, čutil ga je, segal je na hlev in mu kot žgoča kopriva bičal dušo. Podlež, stokrat podlež! Imenoval ga je lažnika in ga izročil zasmehovanju ljudi. Ne le svoji družini, ampak celi vasi. Ne samó, da mu poslej ne bo več obstanka pri Pologarju, tudi ljudem se ne bo več upal pred oči.

»O, hudič!« se je zganil na senu in s pestjo zamahnil v temo. Nato je zopet mirno obležal.

Ne, ne, vzroka ni pripisoval niti sebi niti hčeri. Vse misli in občutki so mu merili samo na Pologarja. Zakaj ni molčal pred ljudmi, nikar da ga je strupeno pičil? Obvaroval bi ga bil posmeha. Za to bi mu bil stokrat hvaležen. In ne samo to. Ohranil bi bil zase in tudi njemu zamolčal. V tistem trenutku ni mislil na to, da bi se bilo morda vseeno razvedelo. Čemu mu je razrušil upe? Res, hči bi ga ne bila poklicala, s tem bi nesreča ne bila popravljena, a on bi bil v tem upanju živel do smrti. Toda nič. Pologar je stežka čakal, da je bila zbrana vsa družina. Zadel in ranil ga je v stržen življenja.

Vsaka nova misel mu je z neznansko težo legla na dušo, globoko je vzdihal. Obhajala ga je taka slepa mržnja na Pologarja, da je škripal z zobmi. Črni usedlini, ki se mu je bila nabrala, je prilival kapljico za kapljico strupa. Njegovo sovraštvo je bilo onemoglo sovraštvo slabiča, zato tem groznejše. Stokrat se je ponižal kot pes, toda v tistem hipu je bil v svoji duši neuklonljiv in grozen. Čakaj, hudič! Pokazal bo Pologarju, kaj zmore. Ni se otresal misli na maščevanje; samovoljno, z neko naslado se je potapljal vanjo.

Sedel je in se z rokama uprl v seno. Oči so mu begale po temi, kakor da iščejo izhoda. Kaj naj stori, da se bo Pologar strašno zavzel in krvavo pogledal? Sto strašnih možnosti mu je kot jata vranov preletelo zavest. Nekatero so bile tako zločinske, da bi mu še v sanjah nikoli ne prišle na misel in se je zdrizal pred njimi. Žar ognja, ki je

strahotno objemal hlev in hišo, da mu je še v mislih slepilo oči. Jezus! Ne, ne! To misel je v trenutku zavrgel. Nenadoma se je domislil mlajšega Pologarjevega sina. Ni mu bilo do dela, hodil je po skrivnih poteh, ki so bile znane polovici vasi. In ne najmanj tudi njemu. Nekaj časa je čepel na tej misli, kakor da jo vali, nenadoma se mu je ves obraz nategnil v režanje.

»Čakaj!« je siknil skozi redke zobe. »Le čakaj, zlodej! Da vidimo.«

Dvignil se je, se dotipal do zibajoče se lestve in splezal na gorenji pod. Po deskah, ki so se mu križem razmetane vdajale pod nogami, se je priplazil do kupa suhe detelje ob pažu. Prihulil se je k strehi, dvigal plasti in tipal do poda. Nič. Poizkusil je na drugi strani. Nenadoma mu je roka zastala, občutil je ugodje pomešano s strahom in razburjenjem. Pod trepetajočimi prsti je otipal neke predmete. Zavojčki tobaka, škatlice cigaret, vrečica kave... Da, tu je! Zdelo se mu je, da razloči vsak predmet po svoji obliki in barvi. Zavojček tobaka je stisnil v žep, zopet splezal po lestvi in obstal na vratih.

»Zdaj boš videl,« je stisnil čeljusti. »Zdaj se ne boš več tako šopiril. Pa se potem upaj reči, da sem bil to jaz... Le daj!«

Nič več ni omahoval in zametal misli, ki se je bila zapičila vanj in se ni dala odgnati. Treba je bilo pohiteti. Ni smel odlašati. Še nocoj, takoj. Tema je, nihče ga ne bo videl. Do jutra ga lahko premamijo druge misli. Sebi ni zaupal.

Pri Pologarju je še vedno gorela luč, okna so se svetila, za šipami se je premikala senca. Pologar? Morda. Ni se maral ozirati tja. Tiho kot tat se je hotel izmuzniti mimo hiše in izginiti na mehki stezi v sadovnjaku. Naglo, da bi za njim in za njegovo mislijo ne ostalo niti sledu. S koncem očesa je opazil, da nekdo stoji na pragu in ga gleda, a ni okrenil glave. Bal se je, da bi ga kaj ne zadržalo. Bil je že ob zidu, ko ga je dosegel glas, ki je bil, kakor da se je odkrhnul od teme.

»Mihale, ali si ti? Kam pa tako hitiš?«

Da, bila je Pologarica, ki ga je ogovorila. Mihale je proti volji postal. Kaj mu hoče? Morda ji je zanj hudo, saj ni bila slaba ženska in mu hoče reči dobro besedo. Skoraj bi se bil okrenil, se oglasil, a se je že v naslednjem trenutku ves zakrknil. Boji se, da odhaja za vedno, zato bi se mu rada priliznila. Morda ji je tako Pologar naročil. Ali pa sluti nesrečo in bi jo rada v zadnjem trenutku zavrnila. Ne! Ne da se preslepiti. Nič več. Zgodilo se je in ni mogoče popraviti. Tudi on si ne bo pomišljal.

Zarenčal je, zamahnil z roko za hrbet in naglo odšel po stezi. Skoraj tekkel je med drevesi. Potisnil je roke v žep, otipal zavojček tobaka in ga zmečkal v pesti. Srdito ga je zalučal od sebe; razločno je slišal, kako je zamolklo cepnil v odpalo listje. Kaj bi z njim! Našli bi ga pri njem in ga še obdolžili tatvine. Saj bi ga žgalo v grlu, mu zastrupljevalo sapo, ako bi tisto kadil. Zaradi svoje namere ni čutil najmanjše vesti, niti sence sramovanja. Zaradi tega ga ne bodo

zaprli, a Pologar se bo zvijal kot črv pod stopalom... Stopil je s steze na klanec in se tiho zarezal predse.

Noč je bila zelo temna, vetrna, vsa nemirna, kakor vse noči v jeseni. Zemlja je bila vlažna, v zraku je bil duh po trohnobi. Oblake je gnalo od severa, jih trgalo, zdaj pa zdaj pokrivalo goste zvezde in jih zopet odgrinjalo. Grebeni gora so se črni, togi zabadali v nizko nebo. Klanec, ki je kot ozka, globoka struga tekkel med dvema plotoma, je bil temen, tu pa tam se je svetlikalo le kamenje.

Mihale je hodil z dolgimi koraki, roke je tiščal v žepih, pogled je venomer upiral predse. Biló mu je, kakor da opotekaje se pleše po neki misli kot po napeti vrvi in se boji, da bi je ne izgubil. Mudilo se mu je, kakor da so mu za petami, ali da se boji, da ga mržnja prekmalu ne mine in se bo vrnil.

Prešel je gozd, pod njim se je čez vse pobočje raztezala gmajna, pod katero se je ob krivuljastem klancu stiskal spodnji del vasi. Hiše so bile skrite med drevjem, skozi mreže vejá so medlo pomežikavala njih okna. Živo razsvetljena je bila le krčma in tam na koncu orožniška postaja.

Postaja! Še nikoli ni bil v tisti hiši. Vselej ga je stresnila že sama misel, da bi moral kdaj imeti opravka v nji. A tedaj ni videl niti krčme niti ostalih hiš, pogled se mu je upiral tja na konec klanca. Poslopje, ki je bilo pogreznjeno v temo in ga je zaznamovalo le svetlo okno, ga je čudno privlačevalo in hkratu odbijalo. Ni ga izpustil iz pogleda niti tedaj, ko se je zdril po klancu, ki je v dveh velikih vijugah tekkel čez pobočje.

In vendar ga je prav v tistem trenutku obšla negotovost, občutil je strah. Da bi se tega rešil, se je še huje zagrizel v sklep in napenjal vso moč svoje volje. V svojih mislih je z muko izbiral tiste redke besede, ki jih je znal in jih je poizkusil povezati v smisel. Saj ni bilo treba mnogo, le nekaj besed, nekaj kretenj, drugo bodo že razumeli. »Bo že videl,« je zagrozil sam pri sebi in stiskal zobe. Toda na dnu, prav na dnu, mu je še vedno tičala neka plahost, ki je izvirala iz njegovega boječega značaja in se ni dala odgnati. Zmeraj huje mu je vstajalo v zavest in mu pijanilo noge.

Bolj ko se je bližal postaji, počasnejši so mu bili koraki. Iz krčme je udarjal zamolkel šum, prameni svetlobe so padali čez pot, a on jih ni opazil. Iz plahosti in neodločnosti so mu rasli ugovori in se mu tesno oklepali duše. Nenadoma si je zaželel, da bi bil daleč proč, da bi imel vsaj še pol ure hoje in bi mogel vse še enkrat preudariti in razmisliti. Toda že je stal pred vrati, ki so vodila skozi plot naravnost v hišo. Neodločen, tresoč se po telesu je obstal v temi, mimo njega je skozi nezagrnjeno okno padal pas svetlobe. Za oknom se je pregibala senca, se prikazala tik za šipo in zopet izginila v ozadje. Nekdo se je sprehajal po izbi. V tistem poslednjem trenutku ga ni več zadrževala le neodločnost, ni ga plašila le misel na Pologarjev srd in prezir vaščanov. Poštenje se mu je s tako silo prebudilo v duši, da se je

bridko zdrznil sam nad seboj. Kaj dela tam? Kaj se z njim godi? Poizkusil si je ugovarjati. Ali bo mar res on edini izdajalec v vasi? Ne! Toda s kakšno strastjo je zaničeval vsakogar, ki so ga le osumili ovaduštva! In zdaj bo stopil v njihov krog. Vsakdo bo imel pravico pljuniti za njim. Fej!

Ta misel je bila tako močna, da je v trenutku zagrnila vse drugo. Čutil se je neznansko majhnega in ponižanega sam pred seboj. Že se je hotel odplaziti, ko so se nenadoma odprla vrata, nekdo je stopil na prag. Bil je orožnik, v mraku so se mu svetili gumbi, pretegnil se je in zazehal. Tedaj mu je strupena misel na maščevanje znova legla na srce. A vendar ni imel moči, da bi bil stopil v mrak svetlobe in spregovoril. Bojeval se je v sebi, kaplje mrzlega potu so mu stopale na čelo. Tiščal se je v mraku ob plotu, ni se upal niti dihati. Če ga orožnik opazi, bo povedal, po kaj je prišel. Želel si je, da bi ga oni zagledal. Nič. Orožnik se je nenadoma okrenil in odšel v izbo.

Sklonil je glavo in nekaj časa strmел predse. Nič. Bilo je odločeno. Oddahnil se je, kakor da mu je teža pala raz dušo. Ni opazil, da je medtem nekdo prišel po klancu. Z vzdihom se je odtrgal od plota, da bi se vrnil domov, ko ga je zagledal pred seboj.

Stari Peternelj se je ustavil in ga v mraku pozorno pogledal v obraz.

»Kaj pa ti?«

Mihale se je ves zdrznil, kakor da ga je starec zasačil pri zločinu. Morda ga je res videl v dušo in bral njegov zli namen.

»Razmišljam, za hudiča,« je zajeceljal in udaril z ного, kakor da mu jemlje sapo, »ali bi stopil v krčmo ali ne.«

»Le, le. Saj je nedelja. Čas imaš.«

Odšla sta po klancu.

»Da, da,« se je Mihale grenko nasmehnil. »Časa na pretek, le denarja nič.«

Hodila sta skozi pramene svetlobe, ki so se usipali skozi mreže vejá, noge so jima žvekale v blatu. Stari Peternelj je nekaj časa molčal.

»Če nimaš, nekaj malega bi ti lahko posodil.«

Starec je bil bogat, neredko je iz golega bahaštva rad iztegnil svojo roko... Da, Mihale je bil strašno žejen, da se mu je kar lepilo v grlu. Ta žeja mu ni izvirala iz slè po pijači, ampak iz razburjenja. Za vse na svetu bi bil rad stopil v krčmo, dasi malo prej še mislil ni na to. Ne, ne bo ovajal, a maščevanja ni bil odložil, zlá misel se mu je bila prehudo zarasla v dušo. Razmisliti mora in poiskati kaj drugega... Toda prej se mora napiti poguma.

»Kdaj bom pa vrnil?« se je pobranil.

»Kaj bi tisto! Boš že vrnil. Saj si poštenjak. Ali nisi? Ali ti Pologar nikoli nič ne plača?«

Mihale je vzel denar in ga naglo vtaknil v žep; sramoval se je.

»Nič,« se je trdo odhrkal. »Toliko kot nič. Tistega, kar mi včasih navrže za tobak, ne štejem. Na svetu so tudi slabi ljudje. Nimajo duše.«

»Res je,« je pritrdil starec. »Ljudje so pogosto slabši od živali. Žival ti ne naredi slabega razen v sili in zaradi svoje rogovilosti, a človek... da Bog pomagaj!«

»Če le more te ugrizne. Ti pa drži. Če bi le mogel biti tako slab kot drugi, bi se mi baje bolje godilo...«

Mihale je govoril iz globoke zavesti svoje nemoči. Besede so se prilegale njegovim občutkom, bile so kot balzam za njegovo dušo.

»Slab? Pa nisi in ne boš. Volk zmeraj ostane volk, a jagnje — jagnje. Da si hudoben, moraš biti takega stvarjenja. Jaz nisem. Pa ti tudi nisi.«

Mihale je molče prikimal. Ob krčmi sta se ločila.

Za veliko mizo v krčmi so se košatili možje, sami gospodarji; govorili so globoko nagnjeni nad kozarce, kakor da jim glave lezejo vkup, in se zavijali v oblake dima. Za malo mizo sta sedela dva fanta v skrivnostnem razgovoru. Od peči je žehтела toplota. Svetilka pod stropom se je dušila v zatohlem zraku, znova vzplapolavala, kadarkoli so se odprla vrata. Jesenski veter je zdaj pa zdaj zašumel v papir, s katerim je bila prelepljena razbita šipa.

Mihale se je preplašil glasnega razgovora, ki je prihajal iz izbe, za trenutek je postal v veži. Tisti večer bi se bil najrajši sam zase stisnil v kak kot in se vdajal svojim občutkom in mislim. Vstopil je v tobakov dim, skozi katerega se je precejala medla svetloba, in prepaden obstal za vrati. Med kmeti je zagledal Pologarja. Na to ni mislil, da ga bo srečal. Ne samo ta večer, ampak nikoli več v življenju. Mržnja, ki se mu je bila medtem že malce pohladila, mu je v tistem trenutku, ko ga je videl širokega, oblastnega sedeti za mizo, znova zblodila kri. Bilo mu je žal, da ni izvršil svojega naklepa.

Odšel bi bil na mestu v drugo krčmo na gorenjem koncu vasi, a ni imel poguma, da bi obrnil hrbet. Poleg tega se mu je zazdelo, da so iz zadrege nenadoma utihnili, ko je vstopil. Vsi hkratu so se zazrli vanj, skoraj preslišali njegov pozdrav. Nekateri so nekaj odmrmljali, a Pologar nič, pogledal je v mizo. O njem so govorili. V prvem trenutku ni pomislil na to, a tedaj se mu je zazdelo čisto jasno. Pologarju se je mudilo, da bi čimprej razglasil njegovo sramoto. Le na redke čase je zahajal v krčmo, a ta večer ga ni držalo doma, da zine pred vsemi, kar je bil izbleknil že pred družino.

Val grenkosti, ki ga je obhajal že na senu, ga je zalil s tako silo, da mu je zašumelo v glavi in je čutil, kako mu hladen znoj stopa na čelo. Gnusno, sovražno se mu je dvigalo iz duše, težka se je premagoval, da jim ni vrgel grde besede. Vsem, ne samo Pologarju. Stisnil je zobe in se zazibal na eni nogi, kakor da se hoče okreniti. A ni odšel. V tistem trenutku bi več ne odšel, četudi bi stal šele v veži. Ostal bo, da jim s svojo golo navzočnostjo zamaši gobce.

Stopil je k mali mizi, za katero sta sedela fanta, in se z vso težo spustil na klop.

»Pol litra!« je zaklical krčmarju.

Pijača je stala na mizi. Mihale je naglo nalil, izpil, a ni dvignil glave. Kmetje so še zmeraj molčali. Ta molk ga je še huje jezil in mu dražil kri. Nehote je dvignil pogled in ga zapičil v sosednje omizje. Ni se mu samo zdelo, bila je resnica: vsi, ki mu niso obračali hrbtov, so mu zijali v obraz.

Spregovoril je suhljati Rovtar, ki so mu brki viseli čez usta in je mežikal z majhnimi očmi.

»Pa si danes zopet pri denarju, Mihale?«

Kdo je to rekel? Kdo je spregovoril? A, ti, Rovtar! Je že res, sosed ponudi človeku besedo, a mu vendar še nihče ni kdaj omenjal denarja. Zdelo se mu je, da za tem tiči nekaj, čemur ne more do dna. Ali slutijo, da si je izposodil? Prekipel mu je žolč.

»Pri denarju, ali ne, kaj to komu mar?« se je nejevoljno otresel. »Ukradel ga nisem. Tebi ga nisem ukradel.«

Kmetje so se začudili. Odkod ta nenadna jeza? Rovtar je bil užaljen.

»Zakaj se delaš pijanega, ko še nisi pil? Počakaj, da se napiješ!«

Mihale je srepel vanj, kakor da bi ga hotel požreti z očmi. Hudič! Požrl je kletev, četudi ga je pekla v grlu. Fej! Puste naj ga v miru! Kdo jih po čem vpraša, a? On zase, a oni zase. Le naj zine še kateri!

Nihče več se ni vtikal vanj. Spogledali so se spomenljivo in rahlo skomizgnili z rameni. Mihale je z obema komolcema slonel na mizi in pil. Pijača mu je naglo stopala v glavo, kri se mu je zmeraj bolj vroča pretakala po žilah. Bilo je prvič, da je pil na tako veliko žalost in jezo. Toda nalival si je skoraj nevede, samogibno, ni mislil na pijačo. Mislil je na ljudi, zanimali so ga sosedje. Četudi je držal obraz v mizo, jih je vendar ostro motril izpod čela.

Opazoval jim je vsako potezo, kakor da hoče iz njih izluščiti še tako skrito misel. Oči mu niso bile več godčevske, nekaj trdega, ostrega mu je gledalo iz zenic. Pogled mu je bil izzivalen, skoraj rogajoč. Le naj govorijo, zdaj naj govorijo, če se upajo. Krčevito je tiščal kozarec med prsti. Le naj ga vprašajo, ali mu kaj piše Angelca. Prvi, ki bo zinil, bo dobil kozarec v glavo. Nihče ga ne bo mogel zadržati. Potem bo vrgel še steklenico. Vse, kar mu bo prišlo pod roko. Naglo použita pijača mu je meglila trezno razsodnost, bila ga je sama mržnja. Le naj poizkusijo, ga bodo že spoznali. Nagnil se je nad mizo, kakor da se hoče raztegniti preko vse izbe, in nategoval ušesa.

»Živina je nekoliko zrasla v ceni. Ne veliko, a vendar... Saj je bila skoraj zastonj.«

»Tudi drva so dražja. Če bi jih zdaj prodal, kolikor sem jih imel, bi se zdaj poznalo.«

»Seveda, toda če bi jih ne bil dal, bi ti bila segnila. Bolje malo ko nič.«

»Saj, saj.«

Pogovor se je dotikal vsakdanjih stvari. Zdaj pa zdaj so ga pretrgali in začenjali znova. Videti je bilo, da je prisiljen. Mihale se je srdito zasmel med zobmi. Ha, zmešal jim je štrečno. Bojijo se ga. Njega, bajtarja, se bojijo. To mu je dobro delo, a obenem ga je jezilo. Čemu se toliko pretvarjajo? Saj jim vidi v duše. Njega ne bodo imeli za norca. Njega že ne.

Bil je sicer mirne, plahe nravi, le v nekaterih trenutkih se mu je prebujala divja odločnost in pretepaška kri. Tako ga je grabilo, da je nemiren prekladal roke, kakor da ne ve, kam bi s svojo močjo. In mu je bilo skoraj žal, da ne omenijo Angelce. Če ne naravnost, vsaj skozi rožice, on bi že razumel. Akotudi ga je polagoma zagrinjala pijanost, mu je bil duh še vedno izredno buden, še nikoli tako kot tisti večer. Pa mu je bilo nazadnje prav tudi tako. Bojazljivci! Bojazljivci! Posmehoval se jim je. Nazadnje mu je ušel tako glasen smeh, da so oni utihnili in dvignili glave. Ali je res že pijan? Niso se ga več upali ogovoriti. Menili so se o zgodnji jeseni, prerokovali zmrzal in sneg.

Misli so mu postajale vsak trenutek težje. Toda glavne misli ves čas ni izpustil, tiščal jo je kot splašeno žival na povodcu. Izba se mu ni zdela zastrta le z dimom, ampak s pijano omamo, v kateri so se nerazločno premikale glave sosedov. Izmed vseh je razložil samo eno, ki je ni mogel prezreti, kakor da mu lepi na zenicah — Pologarjevo. Če bi mu vse ostalo utonilo v vinu, bi mu ta zoprna, velika glava kot gora štrlela v zavest.

Narahlo je zapiral veke, a pijanega pogleda ves čas ni odmaknil od njega. Izraz obraza mu je bil zlovešč, zagrizen kot misel, ki mu je venomer uhajala, a se mu je vedno znova prikazovala iz vinjenosti. Tudi Pologar ga je gledal, saj mu je sedel skoraj nasproti. Čaka, kdaj odide, da bo potem nemoten nadaljeval prejšnji razgovor. Pa ne pojde. Ne dvigne se prej kot Pologar, pa četudi bi moral do jutra obsedeti v krčmi.

Merica je bila zopet prazna, naročil je novo. Podmolklo se je zavedal, da je preveč in prenašlo pil. Ne bi se hotel do konca upijaniti. Potegnil si je z dlanjo preko obraza, kakor da bi si hotel izbrisati pijanost, ki mu je kot pajčevina zagrinjala zavest. Ne preveč, toliko da prenašlo ne izgubi poguma. Kakor da se je s pogledom zagrizel v Pologarja, z vsakim trenutkom bolj se mu je dvigala črna usedlina v duši. Ni zaviral svojih temnih občutkov, sovraštvo mu ni prevzemalo samo duše, kot strup se mu je pretakalo tudi v krvi. In se ni več zdrizal nad tem. Biló mu je dobro kakor pijancu, ki je vroč od pijače legel v hladno lužo.

Misli so se mu čimdalje bolj pogrezale, le z muko jih je vlačil iz zavesti kot iz temne globine. Zbiral jih je v odlomkih in jih s težavo nizal v smisel. Ne, Pologarja ni ovadil. Ne more. Ne bi hotel, da bi ljudje pljuvali nanj. Pa ni bilo samo to, to ni bilo glavno. Človeka

lahko udariš naravnost v obraz... Misel, ki jo je tiščal krčeviteje kot kozarec v roki... Zdaj mu tako ni bilo več obstanka pri Pologarju. Zdaj je pač vseeno, kaj se zgodi. Povedal mu bo, naravnost v obraz mu bo vse izrekel, nato pojde. Kam? Saj je vseeno. Kako pa živijo drugi, ki nimajo niti toliko, da bi na svoje legli? On pa ima bajto. Povedal mu bo, nato ga bo udaril s kolom, ki ga bo potegnil iz plotu. Še nocoj naj se to zgodi, še nocoj... Pologar se moti v svojih računih. V brk mu bo vrgel in ga udaril... Na! En sam težek udarec, da se bo takoj zvrnil in se ne bo mogel braniti...

Zdrznil se je in plaho pogledal okoli sebe. Ne zaradi svoje misli, ampak ker se mu je zdelo, da je bil glasno izgovoril zadnje besede. Pri veliki mizi so se pomenkovali o senu, nihče se ni zmenil zanj. Kakor da ga ni v izbi. Fanta sta bila že odšla... Povedal, nato udaril... V pijanosti se mu je zdelo to tako naravno, da se je na tiho čudil, kako, da mu prej ni prišlo na misel... Ustnice so se mu skrivile v zloben izraz...

»Ha, zlodej!« je zarenčal predse.

Znova je dvignil obraz. Izpil je požirek vina in ostanek pluščil po tleh. Kmetje so plačevali in se pripravljali za odhod. Pologar je že stal sredi izbe, si vlekel hlače do pasu in zazehal. Ko je šel proti vratom, ga je ošinil z malomarnim pogledom.

»No, Mihale, pojdiva, če si že izpil!«

To je rekel s čisto navadnim glasom, kakor da se nič ni zgodilo. Mihale se je začudil. Čisto tako, kot reče gospodar svojemu hlapcu: »Na pot, če si izpil!« Kam? Vsak na svoj dom, jutri pa na delo. Kam drugam, če nočeš umreti za lakoto? To je bilo za Pologarja po sebi umevno.

Eh! Mihale je stisnil zobe in tiščal kozarec, da so ga boleli prsti. Stežka se je premagoval, da mu ga ni zalučal v glavo. Le daj, le delaj račun brez krčmarja! Še boš debelo gledal, še boš zijal. Nazadnje, nazadnje je bilo prav, da ga je povabil s seboj. Oster nasmeh mu je zgubil lica.

»Tako,« je izblebetal. »Počakaj!«

Vrgel je denar na mizo.

Čez nekaj minut sta zapustila krčmo in stopila v temo.

Noč je bila temnejša kot prej, nebo se je bilo zateplo s težkimi oblaki in zagrnilo vse zvezde. Goré so se le za spoznanje odražale v daljavi, pobočje pa je bilo vse do vrha zalito s črnino. Komaj da se je belil kak kamen na klancu, ali se je svetila luža; kazale so se le tenje bližnjih dreves. Luči v vasi so bile že ugasnile, le v krčmi so še vedno rumeno gorela okna. V ozki grapi ob klancu je tekla voda, slišati je bilo njeno tenko curenje; zdaj pa zdaj ga je zaglušil šum vetra, ki je vel skozi vrhove.

Pologar je hodil spredaj, ves zajeten, s široko hojo, z rokami od telesa, da je lovil ravnotežje. Bil je vinjen, da, a v nogah se mu je

komaj poznalo, le sopel je gosteje in težje. Bajtar se je na slepo opotekal za njim, noga mu je padala v luže in zadevala ob kamenje. Pijanost in tema sta ga tako slepili, da ni videl niti klanca niti Pologarja pred seboj. Zlâ misel iz krčme ga je še vedno tiščala v prsih; motilo ga je, da je bil tako strašno pijan, trikrat bolj pijan kot oni, čigar koraki so odmevali iz teme. Veter mu je pihal okoli glave in mu odpadajoče listje zanašal v obraz. Hlad ga ni treznil, zdelo se mu je, da ga še huje pijani. Bal se je, da mu ne ugasne zadnja iskra zavesti in mu do konca ne omagajo pijane noge.

Molčé sta prišla do ovinka, kjer pot v rahlem loku zavije proti gozdu. Tedaj se je Mihale spotaknil ob kamen in padel na roke. Razjezilo ga je, stisnil je zobe in zarohnel, a se ni mogel spraviti pokonci. Obupan in onemogel se je spustil na peščena tla, tako je obsedel. Slišal je, kako se je ustavil tudi Pologar, razločno je videl njegovo senco.

»Kaj pa počneš? Ali boš mar tu sedel?«

»Saj vidiš, da ne morem,« je rekel Mihale osorno. »Nekoliko bom počival.«

»Ali naj ti pomagam?«

»Bom že sam,« je zategnil. »Le pusti! Ti kar pojdi! Ni treba, da me čakaš.«

Da, v tistem trenutku bi mu bilo najljubše, če bi Pologar sam odšel dalje. Tako bi se manj jasno zavedal svojega poraza. Ta je stal na mestu in se pretegoval; kazalo je, da se ozira po nebu. Mihale je čutil hlad, ki mu je od zemlje prehajal v telo; mravljinci so mu gomazeli po žilah. Čutil je, da ga polagoma zapušča pijanost in se mu jasni zavest. Poizkusil se je dvigniti in se obrnil na rob poti, otipal nekaj trdega in zgrabil, debel oklešček mu je ostal v rokah. Oprl se je nanj in se skobacal na noge ter se naglo opotekel po klanecu. Pologar je znova molče hodil pred njim.

Pot se je vlekla, temna stena gozda nad gmajno se jima je približevala bolj in bolj. Mihale ni zaostajal, ni hodil več na slepo. Tedaj je jasno razločil peščeno pot in Pologarja pred seboj. Da, še je bil pijan, toda ne več nezavestno pijan, ravno prav, da mu je dolivalo poguma. Zlâ misel mu je bila prej za trenutek zatonila, zdaj mu je zopet zasenčila dušo. Pred njim široka postava, kakor da se nekaj nagnusnega pomika v temo — pogazil bi jo s čevljem kot žabo. Vreči mu v brk vse, a nato zamahniti... Naključje mu je kakor za nalašč potisnilo oklešček v roko.

Spregovoriti bi moral, začeti, a se mu je vsaka beseda, ki jo je pripravil, kot kepa prsti drobila v zavesti. Zakaj Pologar nobene ne reče? Zakaj molči? Pa se mu je zdelo, da mož hodi vedno hitreje, kakor da sluti zlò, ki se opoteka za njim in se ga boji. Stežka ga je dohajal, hladen pot mu je v debelih kapljah stal na čelu.

»Tako ne gre, Blaž,« je slednjič pognal iz sebe. »Tako ne gre, ti pravim. Ali si slišal? Mojo zemljo si dobil, saj ti je ne očitam, delam,

a počenjaš z menoj, kakor z beračem, brez vsake uvidevnosti. Saj ne rečem — slišiš, Blaž! — saj ne rečem, da bi me moral zasuti z denarjem. Tega ne. Toda toliko bi mi lahko vrgel kot kakemu pastirju, saj več ne zahtevam... Saj me vidiš, kakšen sem. Obleka mi je zavaljena, da me je sram iti v cerkev...«

Moj Bog! Hotel je govoriti trdo, obtožujoče, a mu je bil glas ves mehek in proseč. Je že tak — lopniti bi ga hotel, a se mu udarec spremeni v božanje. Huda beseda je v srcu, a se mu na jeziku spremeni in raztopi v cmeravo jecljanje. Zahtevati je hotel, raniti, a je moledoval kot mila jera. Bil je jezen sam nase, žalosten in potrč zaradi čudi, ki se je je šele tedaj do konca zavedal. Saj okleščka še dvignil ne bo, nikar da bi ga spustil na njegovo glavo.

Pologar pa nič. Pomikal se je pred njim, ni se ozrl ne ustavil, še zarenčal ni ne izpljunil, kakor da se ga ne tičejo besede. Mihale jih je govoril v temo, tenjam ob potu, oblačnemu nebu in vetru, ki je nosil listje. Mihale je čutil, kako mu razganja prsi in mu kri šumi v glavi. Zaostal je bil, tedaj se je zopet pognal dalje, da ga je dohitel.

»Ne delaj se gluhega, Blaž,« je zvišal glas. »Ne delaj se gluhega, ti pravim, saj me dobro slišiš. Dobro me slišiš in me razumeš, a me nočeš slišati ne razumeti, ker si slab človek. Slab človek si, brez srca in brez duše, to ti zdaj povem in se te nič ne bojim. Po meni gaziš, teptaš me, ker veš, da sem slab, potem si me pa še užalil. Užalil si me! Ali veš, da si me užalil? Tega bi ne bil smel storiti, to ni bilo moško ne lepo... ni bilo lepo...«

Od razburjenja mu je vzelo besedo. Pologar je vedno hitreje stopal pred njim. Kazalo je, da ga je zadelo, a se je premagoval. Nenadoma se je ustavil in se okrenil, obraz se mu je razločno odražal v mraku.

»Kaj pa čebnrjaš?« je jezno zarenčal. »Kaj hočeš? Če imaš kaj, govori naravnost!«

Mihale je stal pred njim in krčevito stiskal oklešček v rokah. Povedal mu je, da je slab človek; zdaj ve, da ni vsega topo prenašal kot žival. Glas mu je bil še zmeraj cmerav, drugače ne zna, vendar je bil zadovoljen. Povedal mu je, zdaj bi moral dvigniti še oklešček in zamahniti, a se je krčevito opiral nanj. Zmedle so ga Pologarjeve rezke besede. Ali ga res ni razumel? Zdelo se mu je, da mu mora odgovoriti. Kaj? Mislil je na Angelco, a je izbleknil prav tisto, kar mu je vse leto šumelo v glavi.

»Denarja mi daj!« se je težko odhrkal.

»Denarja? Denarja? Sem ti že povedal. Če nisi baba, bi me lahko razumel. Če ti je prav tako, dobro, sicer te vrag vzemi! Ako potrebuješ denarja, prodaj bajto!«

Pologar je govoril, kakor da kriči nad hlapcem. Mihale je ves lezel vase.

»Kdo kupi bajto?« je zajeccljal.

»Kdo jo kupi? Jaz jo kupim, ako jo prodaš.«

Bajtar je bil tako iznenaden, da mu je za trenutek vzelo glas. Pred seboj je videl široko tenjo, besede so mu zvenele v ušesih. V prvem trenutku ni vedel, kam bi z njimi.

»Pa čemu bo tebi bajta?«

»To naj te ne skrbi. Kadar pojdem v kot, mi bo prav prišla. Povej, če jo prodaš!«

»Kam bom pa jaz?«

Mihale je bil še zmeraj ves majhen, začuden, zla misel mu je pobledela, stal je kot pastir pred svojim gospodarjem.

»Do smrti lahko ostaneš v nji. Nihče te ne bo metal na klanec.«

Nagel preobrat občutkov je bajtarja delal pijanega, dolgo je stal na mestu, le počasi so se mu jasnile misli. Ha! Pologarja ni poznal, le zdelo se mu je, da ga pozna, šele tedaj se mu je do konca razgalil. Njegovo zemljo je dobil, to mu ni bilo zadosti, ves čas se je oziral tudi po njegovi bajti. »Nihče te ne bo metal na klanec.« Tako govori, kakor da je vse dobro preudaril in je bajta v mislih že njegova. Zato ga je pustil raztrganega hoditi okrog, da bi ga nekega dne prisilil k prodaji. Če bi bil to izrekel kdaj prej, Bog ve, morda bi ga ne bilo tako razkačilo. Toda v tistem trenutku... Prejšnjemu srdcu se je pridružilo novo ogorčenje.

»Nikoli!« je zakričal. »Tebi je ne dam, tebi že ne!« se mu je glas spremenil v golčanje.

»Kakor hočeš. Saj te ne silim, o ne! Tvoja glava, tvoj svèt. Pa jo bom imel kljub temu. Kljub temu jo bom imel...«

»Kako jo boš imel? Kako?«

Bajtar se je grozeče prestopil.

»Tvoja hči mi jo bo prodala,« se je Pologar zasmel. »Tvoja hči... Angelca... Prej ali slej...«

Okrenil se je, kakor da odhaja. Mihale je stal na mestu in gledal za njim. Obšlo ga je tako strašno sovraštvo, da se mu je temnilo pred očmi. Popravil je oklešček v rokah in ga stisnil še krčeviteje. Že se je hotel prestopiti, ko je Pologar znova obstal in mu pokazal obraz. Bajtarju se je črna namera spremenila v krik.

»Ne!« je zacepetal z nogama. »Ne, nikoli! Rajši jo zažgem!«

Pologar je stal za trenutek kot okamenel, nato je napravil grozečo kretnjo.

»Le poizkusi! Ne bom molčal, če to storiš. Zaprejo naj te!«

»Tebe! Tebe bodo zaprli, če le zinem. Ali misliš, da ne vem, kaj skrivate pod deteljo na podu? Tebe... če le zinem... Tebe!«

Moža sta kričala, da je gluho odmevalo v noč in drug drugega nista razumela. Nenadoma sta utihnila, kakor da ju je upehalo in so jima pošle besede. Bajtarju ni ušlo, da je Pologar stisnil pesti in je pripravljen vsak trenutek, da plane nanj. Nič več iz zlega namena, iz samoobrambe je dvignil oklešček visoko nad glavo. Ni takoj udaril, čakal je napada. Pologar je bil hitrejši, priskočil je in ga čehnil s pestjo, da mu je oklešček zletel na tla ter se mu je črno storilo pred

očmi. Opotekel se je in sunil predse, da je Pologar odletel, a je bil že v naslednjem trenutku zopet pri njem. Zgrabil ga je okoli pasu — v jezi je bil močan kot vrag — ga dvignil kot otroka in ga treščil v breg.

Mihale je udaril z glavo ob kamen, da je izgubljal zavest in se mu je leden hlad pretakal po telesu. Branil se je z rokami in z nogami, grizel v prazno in hropel. Pologar ga ni izpustil. Menda se je zavedel Mihaletovega sovraštva in se ga je zbal. Pritiskal ga je v breg in mu slednjič pokleknil na prsi.

»Ali boš, hudič? Ali boš?«

Kaj? Da, saj je razumel. Ne, ni mu hotel obljubiti. Ne bi mu mogel držati besede. Če bi ga izpustil, bi se kot zver zagrizel vanj. Ubil bi ga. V tistem trenutku ni več poznal neodločnosti. Z rokama je grabil ob sebi, da bi našel kak kamen in ga z njim udaril po glavi. Nič. Le gola, mokra pest in drobne korenine, ki so se prepletale med seboj.

Zvijal se je, a se ni mogel izviti izpod teže. Pologar ga je pritiskal vedno huje, grčal kot maček, sunil s kolenom, da ga je strašno zaskelilo v prsih. Zdelo se mu je, da mu je polomil vsa rebra. Čutil se je premaganega in se ni več branil. Tudi ga ni hotel prositi, naj ga izpusti. Ubije naj ga, le naj ga ubije! On, Mihale, ga ni mogel, dasi je vso pot s hudo mislijo hodil za njim in nosil oklešček v rokah... Le naj ga, zločinec naj postane, zaprejo naj ga in obsodijo. In mu je bilo skoraj sladko ob tej misli. Edino maščevanje, ki mu je še ostalo.

Težko je hropel, čutil, kako mu je nekaj slanega, lepkega stopilo na ustnice. Kaj je to? Hudodelec! Izpljunil je Pologarju v obraz, obšel ga je strašen občutek bližajoče se smrti. Bal se je umreti. Četudi je bilo zanj na videz vsega konec, se je s slednjo mislijo še zmeraj krčevito oklepal življenja.

»Blaž, Bog se te usmili!« je zaječal iz dna duše.

Tedaj ga je Pologar izpustil, odskočil in si z rokavom obrisal krvav pljunec z obraza. Mihale je nepremičen obležal v bregu. Bilo mu je tako zelo lahko, ko ni več čutil teže na sebi. Tudi bolečine ni več čutil. Tako voljno mu je bilo na hladnih tleh, kakor da se pogreza v blazino.

»Zdaj imaš, kar si iskal,« je renčal Pologar. »Pa leži, le leži! Potajil si se, hudič, saj te poznam.« Napravil je nekaj korakov, a je zopet postal. »Jutri bomo senarili. Si slišal?«

Mihale ga je dobro slišal. Še zmeraj ne razume; misli, da mu je hlapec... Po vsem tem... po vsem... Tedaj mu je bilo vseeno, kaj govori. Le naj ukazuje! Zaprl je veke, kakor da odpočiva od truda, bolj duševno kot telesno. Na uhó so mu udarjali težki koraki. Pologar je znova postal. Kazno je bilo, da ga je navdajala negotovost in strah. Stoji in gleda. Toda ni se vrnil, ni več spregovoril. Koraki so se znova oglasili in se polagoma izgubljali v daljavi. Začetek pijanske popevke, ki je nenadoma utihnila, kakor da jo je udušila nemirna vest.

In potem je bilo vse tiho, le veter je šumel preko gozda. Mihale je odprl oči in uprl pogled na nebo. Skozi razpoko oblakov se je svetila ena sama zvezda. Še ta je v trenutku zatonila. Mihale je ležal, kakor da mu ni več vstati, dokler mu ni mraz začel gomazeti po hrbtu.

Zganil se je, da bi vstal, tedaj ga je znova zaskalelo v prsih, huje kot prej. Široko je odprl oči, kakor da ga je nenadoma obšlo bridko spoznanje. Le za trenutek se je pomudil ob njem, nato mu je vdan nasmeh skrivil ustnice. Počasi, z bolečino, se je spravil na noge. Zopet mu je nekaj toplega, slanega prišlo v usta. Izpljunil je in si z dlanjo obrisal brado.

»Zdelal me je, vrag,« se je opotekel. »Do smrti me je zdelal... On me je, ne jaz njega...«

Poiskal je oklešček, opiraje se nanj je odšel proti domu. Počasi je hodil, postal zdaj pa zdaj, kadar ga je posebno močno zbolelo v prsih. Venomer si je brisal ustnice. Toda ni mislil na kri, ni ga več obhajala groza pred smrtjo. Pijanost se mu je izkadila, zavest mu je bila jasna do bolečine. Pogrezal se je v misli, ki so se mu izmikale in se mu znova porajale. Le ene ves čas ni izpustil; zdelo se je, da jo z roko, s katero je zadrževal bolečino, tišči na prsi.

»Ne, nikoli!« je zagrizeno ponavljal pri sebi. »Rajši zažgem... Rajši zažgem bajto...«

Opazil je, da je izgubil klobuk, a se ni mogel več vračati. Veter mu je kuštral lase, v tršu za plotom je vpila sova.

Proti jutru je bil potišal veter, oblaki so se zlili v sivo ponjavo, začelo je deževati. Padal je tisti drobni, ledeni jesenski dež, ki je skoraj neviden, a prodira do mozga. Listje je nagleje rumenelo, odpadalo in se prijemalo tal. Na vejah so se nabirale kaplje, po deblih so tekli gosti curki. Tla so bila zmehčana, klanci polni vode in blata. Sivo nebo je ležalo nizko, dotikalo se je vrhuncev gorâ, po vseh pobočjih so se plazile megle, se obešale v rogovile dreves, se trgale in izginjale, da so se znova prikazovale. Preko zemlje je ležal mrak, sonce več dni niti za trenutek ni predrlo oblakov. Nobenega glasu, razen tihega curljanja dežja in vpitja kavk, ki so se spreletale z njive na njivo.

Mihale je ležal vznak na svoji postelji, bil je oblečen, še čevlje je imel na nogah, desna roka mu je počivala na prsih. Ni spal ne bdel, pogrezal se je v omotico. Vrata so bila odprta, kakor jih je odloputnil veter, bilo je videti naravnost v sajasto vežo. Nekajkrat, ko ga je predramila pekoča žeja in je odprl oči, je pogledal naravnost v temno odprtino. Pa to ni bilo prebujenje, duh se mu je le na pol zavedal, a pol mu je plaval v vročičnih sanjah. Znova je zatisnil veke.

Le podmolklo, z iskro zavesti je čutil, da trpi. In vendar mu je bilo dobro tako, kakor da je ubežal nečemu hudemu, v žgoči toploti, ki mu je divje poganjala kri po žilah. Potem se mu je zdelo, da mu

je nekdo odprl rano, ki ga znova peče, ga dvignil nad prepad, da ga je obhajala podzavestna groza. Zavedal se je, a se vendar ni zavedal; prebujal se je, a se ni mogel prebuditi; branil bi se bil, a ni imel moči ne glasu.

Šele potem, čez dolgo, ko so kaplje hladne tekočine ugasile najhujšo žejo, se je polagoma prebujal v zavest. Biló mu je, kakor da se koplje izpod blazin, ki so ga dušile; laže je zadihal in odprl oči.

Začudil se je. Kaj je z njim? Kje leži? Mračne stene, svete podobe, zaprta vrata, peč v kotu, na šipah curki dežja. Bil je slečen, pokrit do brade, nad njim se je sklanjal obraz, ki se ga je skoraj prestrašil. Sprva je mislil, da je Malija, četudi se je dobro zavedal, da je že umrla.

»Kaj vam je, oče? Kaj se je zgodilo?«

Kaj? Misli so mu bile težke, spomini daljni, kakor da se je vse zgodilo pred več leti.

»Bolan sem,« je zastokal. »Kdaj si prišla, Angelca?«

Strmel je v hčer, ki ni bila nič več tako gosposka kot prej, nosila je drugačno pričesko, obraz ji je bil bled, izmučen, a oči je imela objokane. Tedaj mu je zopet vse jasno stopilo pred oči. Ni ji očital, niti v mislih ji ni očital; zdaj, ko jo je videl pred seboj, tudi ni mogel verjeti. Sklenil je, da je ne bo vpraševal. Celo bal se je, da bi sama ne začela govoriti. V pravem trenutku je prišla, kot dobrotna roka iz neba, tega ji ne bo pozabil. Brez nje bi bil sam in zapuščen kot pes poginil v bajti.

»Sinoči sem prišla,« mu je odgovorila in si z robcem brisala solze. »Sinoči. Vse sem našla odprto... Kaj se je zgodilo? Kdo vas je tako zdelal?«

Dolgo je strmel v njo; zdelo se je, da ji ne bo odgovoril.

»Kdo me je?« je s težavo pognal iz sebe. »Nihče... Nihče me ni... Sam sem se...«

»Pravijo, da vas je Pologar. Pologar vas je...«

Mihale se je zopet pogrezal v vročične sanje. Le z muko se je vzdržal pri zavesti. Počasi, v odlomkih so mu prihajali v spomin dogodki onega večera. Bili so nejasni, zabrisani, a močni dovolj, da so mu znova prebudili grenke občutke.

»Da, on me je,« je priznal in zaprl oči. »On me je tako zdelal...«

»Pa zakaj?«

Tega ji ni mogel ne smel povedati. Ni maral obujati, kar ga je najbolj peklo. Ne bi mu hotelo čez ustnice.

»Ker je slab človek, ker nima duše... Jaz bi ga ne mogel... O, moj Bog!« je zastokal.

»Kje vas boli?«

»V glavi. In v prsih... Rebra mi je polomil.«

»Ali naj pošljem po zdravnika? Seveda bom poslala... Ali imate kaj denarja? Ali hočete duhovnika?«

»Nimam denarja. Ni treba zdravnika. Saj mi nič ne pomaga. Čutim, da bom umrl... Če misliš, pošlji po duhovnika... Le daj!«

In res ni več mislil na ozdravljenje. Vsa leta je mislil le nase, nikoli na druge ali na smrt, a sedaj mu ni bilo več do življenja. Ne le zaradi telesne slabosti, zaradi spoznanja, ki ga je obšlo in mu kot trnjev plašč leglo na dušo. Bil je rojen za hlapca, potreben vodstva in nege, ves izgubljen in slab, kakor hitro je sam stal sredi življenja. Ni znal rabiti komolcev, ni bil takega stvarjenja, v njem je bila godčevska duša... Poraz ga je pekel v dno duše.

Angelca je sedela na robu postelje, sklepala roke in zamišljena strmela nekam v okno. Iznenada se je zdrznila.

»Marija, kako sem pozabljiva! Ali boste kaj jedli?«

»Ne, ne bom jedel. Pil...«

Dala mu je čaja. Potem ga je znova zagrnila omotica. Prikazovale so se mu zmedene podobe, spačene vršele mimo njega in ga zamotavale v klobec. V vročičnih sanjskih prividih je ves čas lovil neko misel, ki se mu je izmikala, a mu vedno znova vsa žareča padala v naročje.

»Ne, nikoli!« je stokal. »Rajši zažgem...«

»Kaj je, oče?« ga je klicala hči. »Kaj boste zažgali?«

»Bajto,« ji je odgovoril iz blodnje.

»Zakaj? Jezus, Marija!«

Odprl je oči in gledal v prazno.

»Kaj? Kaj?«

In ni slišal odgovora. Znova se je pogreznil v blodnje.

Proti jutru se je zavedel, tedaj so mu pripeljali duhovnika. Spoved je bila kratka... Ko sta bila zopet sama, mu je povedala Angelca:

»Pologarja so zaprli.«

Dolgo je trajalo, da je razumel smisel besed. Ni se začudil, ni občutil radosti. Pustilo ga je hladnega, kakor da se ga to že zdavnaj več ne tiče. Le še misel, ki ga je žgoča zasledovala še v blodnjah.

»Bajta je tvoja,« je s težavo premikal jezik. »Ko umrem, je bajta tvoja...«

»Moj Bog, ne govorite tega!«

»Ne prodaj je Pologarju! Komur hočeš, le ne Pologarju. Slišiš, Angelca?«

»Da. Ne bom. Ne Pologarju.«

»In Peternelju vrni... Veš, staremu Peternelju... posojilo...«

»Da, da.«

Potem ni več spoznal svoje hčere. Žensko, ki jo je kdaj pa kdaj v polzavesti videl pred seboj, je imel za Malijo. Rotil jo je, naj mu vrže mačka raz prsi. Glas, ki mu je prihajal na uho, se mu je zdel daljen, daljen, da ni razločil besed.

Umrl je nekega večera, ko se je bilo po deževnih dneh zopet zjasnilo nebo in je mrak legel na pobočja.

Čez nekaj tednov se je Angelca vračala v mesto. Prišla je bila s trdnim namenom, da ostane pri očetu. Prepozno. Sami, izkoreninjeni, ji ni bilo več obstanka na vasi. Bajta ni bila več njena, prodala jo je

Pologarju, ki so ga izpustili iz ječe. Niso mu mogli ničesar dokazati. Nihče drug se ni potegoval za hišo, tako ni mogla izpolniti očetove poslednje želje.

V jesenskem soncu, ki je oblivalo pobočja, je s kovčegom v rokah stopala navzdol, v svet, iz katerega je bila ubežala pred prevarano ljubeznijo. Grenek spomin, grob njenega otroka, vse je bilo tako blizu, a vendar že daleč za njo. Vračala se je nazaj v življenje, v katerem bo morda utonila brez sledu, kot njena temna postava na stezi v jesenskem gozdu.

IGNAC KOPRIVEC

GOSPODIČNA VIDA

I

Na hodniku drugega nadstropja velike stanovanjske kasarne sta se srečali dve ženski, pogledali sta se, nasmehnili se druga drugi, dasi se do tistega časa nista še nikoli videli, in sta šle vsaka po svoji poti.

Starejša, petdesetletna služkinja, ki si je iskala kot priložnostna delavka, pomivalka in gospodinjska pomočnica že leta in leta dela, je na koncu hodnika obstala, se plaho okrenila ter pogledala za elegantno damo, ki jo je bila pozdravila in se ji nasmehnila. Štirideset let se ji že nihče ni nasmehnil tako ljubko, tako domače in prisrčno kakor ta lepa tujka. Štirideset let, vse od takrat, ko so ji zagrebli mater, so jo suvali, psovali, se znašali nad njo brez slehernega povoda ter jo gledali s tistimi hudobno prezirnimi očmi, v katerih se svetljika stud nad malenkostjo služkinje: »Bog vas blagoslovi za ta nasmešek, gospodična!« je dejala s solznimi očmi. »Dober otrok morete biti; mati vas je lahko vesela.« S koncem predpasnika si je obrisala solzo in še enkrat s pogledom obletela oddaljujočo se neznanko, potem pa je šla po opravku.

Drugo jutro se je ponovilo isto: srečali sta se, se nasmehnili, se pozdravili in šli, a še dolgo po srečanju sta se nasmihali sami sebi.

Vsako jutro odslej je priložnostna delavka Katarina Dobravec spremljala prijazno neznanko z ljubečimi, zasolzenimi očmi od strmega stopnišča; ko se ji je poslednja guba neznankine obleke izgubila izpred oči, se je stresla, obrisala oči in šla na delo. Nekam lažje ji je začenjalo iti delo od rok; led v srcu se je tajal in vse njeno življenje se je okrenilo v popolnoma novo, doslej nepoznano smer. Zdelo se ji je, da vidi pred seboj nekak cilj; kakšen bi utegnil biti, prav za prav ni vedela, toda čutila ga je in ga je bila vesela. Sivi, mračno zatohli zidovi, ki so ji izmozgavali leta in leta moči, so se ji tisti dan zdeli

nekako svetlejši, celo snažni in skoro prikupljivi. Le kako je mogla sovražiti te nedolžne zidine, ki ji niso nikoli napravile hudega, in gledati v njih pošasti! — Pramen prvih jutranjih sončnih žarkov se je prikradel skozi okna, razlezel se po prostoru in risal na steno pravokotne ploskve, ki so trepetaje medlele in se izgubljale ter se znova začrtavale. Nasmehnila se je tem novim žarkom: »Sonce, glej, sonce!« je vzkliknila. »Saj tudi sonce sije tu, pa ga do tega jutra nisem opazila.« Z veseljem se je lotila opravila, ne z nevoljo in jezo kot tistega dne. Zazdelo se ji je, da je tudi to njeno delo vredno toplega čustva, ne pa sovraštva in kletve. Pomivala je kuhinjsko posodo. Te mastne, lepljivo se je oprijemajoče zvezdice, ki so plavale na vodi, je mrzila, ker so ji lezle v razpokane roke in jo skelele — danes pa so ji bile ljube; — zazdelo se ji je, da jo izpod teh zvezdic gleda dvoje jasnih in svetlih oči, odkritih in prijaznih, ki ji ljubko mežikajo. S peskom je ribala sajasta dna pločevinastih loncev in očrnelih pečenjakov, jih pazljivo brisala in polagala na popolnoma nova mesta. Vse, kar je napravila do tistega dne, se ji je zdelo slabo opravljeno; — le kam je gledala, da ni videla vsega, kar bíje v oči. Menda je bila slepa, ker ni videla; ampak zdaj, ko ji je padla mrena z oči, se bo začelo drugače: vse mora ležati snažno, svetlo na svojem mestu. Saj je vendar plačana za to.

Stopila je k štedilniku ter pobrskala po ugašajoči žerjavici. Rdečkasti plamenčki so medlo utripali s kratkimi utripi, se za hip umirili pa zopet zatrepotali in se razlezli. Gledala je te plamenčke in zazdelo se ji je, da rišejo na ozadju štedilnika obrise belih, polnih lic, na koncih obžarjenih z rožnato rdečo svetlobo, z majhnima, plitvima, komaj opaznima jamicama, ki se jim podajata prav tako kakor rožnata barva. Zravnala se je, zaprla štedilnik in se zamislila.

»Taka bi bila moja, ko bi mi jo Bog dal,« je dejala in nekam žalostna je bila nad jalovostjo svojega življenja. Nikoli do tistega dne ji ni prišlo na misel, da bi njeno življenje lahko imelo tudi sončne strani, ko bi ne bila ostala samica. Nikoli ni pomislila, ali si dala dopovedati, da utegnejo biti otroci vir sreče in dobre volje, njej se je upiralo vse, kar je bilo v zvezi z otroki, s to kričečo nesnago, kot so jih nekatere gospe imenovala; ta dan, po toliko letih, pa je začutila, da ni dosegla tistega, kar ji je bilo določeno od vekomaj.

»Kaj je v tem ljubkem, dragem otroku, ki ga srečujem?« se je vpraševala. »O, kako veselo more biti življenje s takim otrokom!«

Vseh petdeset njenih let se ji je ob tem razmišljanju razgrnilo pred očmi, jo bodlo in slepilo, da je mežikala. Vse, kar je bila v tem času doživela, je videla na dnu duše in se je zgrozila. Niti enega samega žarka sreče ni našla za zaklopnicami svojih doživljajev, kot veriga strnjeni pa so se ji prikazovali trdi in mračni dnevi, polni nesreče in bolečine.

Ko je razmišljala in primerjala svoje življenje z enim samim mesecem, ki bi ji ga osladil tak prisrčen otrok, kakor je prijazna tuja

dama, si je morala priznati, da bi zavrgla vse za en sam tak mesec. Toda, kar je bilo, se ne da popraviti; gubasto je sedaj čelo Dobravčeve Katarine, čeljusti so prazne, koža vene, rumeni členki na prstih pa postajajo nekam čudno debeli, da silijo iznad kože in bijejo s svojo neenako debelino v oči. Prepozno je prišla tista jasna in lepa misel. Materinstvo Katarine Dobravec je usahnilo, zamrlo brezkoristno, ne da se obuditi; kdor pa ni trpel, naj tudi ne uživa veselja.

Toda Katarini Dobravec je bilo usojeno, da okusi lepoto in prelest ljubezni, ki veže starše z otroki, okusi sicer samo za hip, toda dočaka jo vendarle. In ko je pozneje razmišljala o tem, si je želela, da bi je ne bila nikoli čakala. Tistemu staremu, od nekdanj ji znanemu življenju se je privadila, da ga niti čutila ni več. Ko so jo oštevali, je molčala, godrnjala tu in tam ali pa se je tiho obrnila in šla, zadnja leta pa je celo oštevanje ni več bolelo. Vse je zamrlo v njej, vse je okamenelo in oledenelo, gledala je, ker so pač oči gledale, poslušala, ker so poslušala ušesa in hodila je, ker so se noge premikale, in taka bi umrla, ko bi se ji ne vzdramilo nenadoma hrepenenje po topli, mladi roki, ki bi ji gladila zgubano lice.

V svoji oboževanki je videla hčer, prijateljico, dobrotnico in tolažnico; z vso močjo duše se je navezala nanjo, in ko je včasih razmišljala, kako bi bilo, ko bi bila mlada, Vida pa v resnici njen otrok, a bi bilo treba roditi in vzgajati še novo deco, si je priznala, da bi tistih, ki bi prišli za Vido, ne ljubila, zakaj v njej ni bilo prostora za novo ljubezen.

II

Nekega jutra je Katarina Dobravec doživela čudno stvar. Kakor nponavadi sta se zopet srečali s prijazno gospodično, ki pa se je ustavila, ji segla v raskavo roko ter jo nagovorila. Katarini Dobravec se je zdelo, da še nikoli v vsem življenju ni slišala tako prisrčno donečega glasu; da še nikoli ni držala med prsti tako mehke in tople roke, da še nikoli ni vdihavala tako lepo dišečega vonja kot ob tistem prvem pomenku z gospodično Vido. Ona pa ji je dejala mamica, draga mamica, in po glavi jo je pogladila ter ji popravila za zmečkano rjavo ruto pramen las, ki ji je bil zlezal izpod nje. Katarini so se ulile solze. Ni vedela, zakaj so se ji ulile, toda tako lepo, tako veličastno in blaženo ji je bilo v duši, da se je razjokala nad toliko lepoto, stisnila Vidino roko, jo naglo pritisnila na ustnice in jo poljubila; za hip se je zazrla v belino njene kože, nato pa z levo stranjo ter med smehom in solzami ponavljala:

»Ljuba, draga, zlata gospodična!« drugega ni mogla reči.

Vida jo je sočutno opazovala. V kotih njenih sinjih, kot morje globokih oči so se lesketale solze, nekaj toplega in sladkega je šlo skozi njeno dušo, ki je trepetaje grabila nazaj, daleč nazaj med spomine na mater. Še vedela ni, otrok, petletno dete, kaj pomeni, če za-

grebejo mater. Vseh petnajst let je tožila po eni sami uri materine ljubezni, petnajst let je iskala eno samo črto njenega obraza, ki bi jo potolažila in opogumila za pot v življenje, toda ni našla ne materinske ljubezni, ne tople nesebične duše, na katero bi se lahko naslonila in katera bi ji vsaj v najmanjši obliki nadomeščala mater. Njena globoka, po lepoti in dobroti koprneča duša je brodila po neznanih pokrajinah, hoteč najti pot k studencu materinske ljubezni, ki je je okusila tako malo, a pot je bila dolga in strma, studenca pa ni bilo nikjer, da je že skoraj omagala.

Tuje otroke je gledala, kako poljublja mater, kako jo kličejo, jo izprašujejo o tem in onem, njej pa se materino lice ni nikoli nastavilo v poljub, sladka materina beseda ji ni nikoli pripovedovala zgodbic o tolovajih, vilah in škrtih, zakaj mati je ležala bolna prav od tistega časa, do katerega segajo prvi Vidini spomini.

Pozneje jo je vodila v cerkev mačeha; mačeha je popravljala šolske naloge, ji natezala uhlje in jo metala klečat v shrambo, vso pretepeno in mokro do solz, tam je morala prebiti ure in ure; jok in prošnje mačeha niso ganile, brezčutna je bila, jezno je gledala in kričala je.

Tako nedopovedno je v tistih težkih dneh zahrepenela po materi, po eni sami blagi in mehki besedi materinih ust, po enem samem dotiku materine roke, toda mati je počivala za vasjo tiho in negibno, trava je rastle na njenem grobu in krt je ril po njem.

Pozneje se je izučila brivske obrti, delala za pomočnico, živela pri tujih ljudeh in še vedno iskala nadomestila za nedoživeto materino ljubezen.

Tisto jutro, ko je bila na kasarniškem hodniku prvič srečala Katarino, se ji je dvignil v duši svetel in jasen občutek ter jo prisilil, da jo je pozdravila. Pozneje se je spraševala, čemu jo je prav za prav pozdravila, a si ni vedela odgovoriti, ni pa tudi mogla zabrisati v srcu tistega vtisa, ki ji ga je pustila Katarina Dobravec. Postava, obraz in prijazne, lepe Katarinine oči so se ji zdele tako znane, ljube in drage, da je mislila nanjo kakor na svojo mater.

Ko se je prikopala do kruha, se razgledala po življenju in ga spoznala, da je zahrbtno, brez ljubezni, brez mehkode in prijateljstva, je sklenila, da se mu izogne. Od daleč ga bo gledala, od daleč bo poslušala vabečo muziko in prostaške klice pijane ljubezni, s katero vabi svet v svoj zmedeni vrtinec. Staro, dobro ženico si najde, vzljubita se, in kot mati in hči bosta živeli. Iskala je, a zaman; tisti trenutek pa, ko je srečala Katarino, je bila prepričana, da je našla.

»K sebi jo vzamem, stara leta ji osladim, gotovo ima težko življenje za seboj,« je sklenila in njen sklep je dobival dan za dnem močnejša tla, da bi ga nazadnje ne mogla porušiti, čeprav bi ga bila hotela.

»Mamica, k meni pridite! Pustite delo pri tujih ljudeh, ki so trdi in nevhvaležni! Dom si ustvariva, mati in otrok bova, ljubili se bova;

nadomeščali mi boste mater, v dušo vam vidim, poznam vas, ker ste podobni moji materi.«

»Otrok, draga, ljuba gospodična! Meni je vse to tuje. Česar pa nisem prejela, ne morem dajati. Moja pot je vodila po trnju in osatu. Ne ljubezni, ne veselja ni bilo na njej, mrki in hudobni ljudje so me jemali na delo in me plačevali molče. Tako sem preživela do danes. Kako bi tedaj mogli zahtevati od mene, da vam nadomeščam mater. Ne, ne, ljuba gospodična! Tudi se človek v štiridesetih letih tako navadi dela in mrkih obrazov, da bi mu bilo nerodno in težko, ko bi jih lepega dne ne videl pred seboj. To ni zame — in v breme bi vam bila. Kaj pa mislite! Ne, ne!«

Pa sta se dogovorili, najeli stanovanje ter se vselili vanj. Vida je opravljala svojo službo, igrala materi citre, jo negovala, oblačila in ji gladila rumeno, ohlapno kožo, ki je postajala čedalje manj odurna, ker so ji mir, sreča in veselje z »otrokom« začeli puščati pod kožo tanke plasti maščobe, ki se je dvigala in dvigala in napenjala kožo.

Že po nekaj dneh je zavladalo med njima prisrčno razmerje. Povedali sta druga drugi zadnji kosem svojih doživljajev, da sta se poznali podrobneje kakor marsikatera mati in hči.

III

Dve leti po tistem, ko sta se Vida in Katarina našli, sta potekli. Druga leta so lezla tako počasi; polževo in leno so drsela, in njihov duh ni hotel izginiti še dolgo potem, ko so se že privlekla do mesta, kjer krivoljca življenja zavije navzdol, in niso se hotela skloniti po poti v dolino, iz katere ni več izhoda, kakor da jim je bilo žal življenja, žal toplote, pomladi, jeseni in zime. Ti dve leti pa sta zginili nenavadno naglo; komaj sta začutili njun dotik, vdihnili njun vonj, ju že ni bilo več. Gledali sta druga drugo in se izpraševali, kakšni vzroki so tok leta gnali s tako silo.

V vsem tem času nista poznali ničesar razen samih sebe. Druga za drugo sta živeli, druga drugo sta presenečali z ljubeznivostmi, druga po drugi sta koprneli, druga druge sta se veselili in ljubosumno sta čuvali druga nad drugo.

Kadar se je Vida zakasnila na delu dalj, kot je bil njen čas, je Katarina nejevoljno in strahoma hodila po kuhinji, odpirala oknice, stezala glavo skozi okna in gledala po ulici, če že morda »otrok« ne prihaja. Sedaj si življenja ni mogla več misliti brez svojega »dekleta«, in strah je je bilo, ko se je ozrla v samoto in praznino svoje preteklosti. Vsa ljubezen, ki je počivala v njenem srcu, ker ji je ni nihče popil niti kapljice, se je zlila na Vido. Vsa skrb petdesetletne, v ognju preizkušene ženske, se je usmerila na Vido. Hotela je skrbeti za nekoga, se zanj bati, ga braniti pred pošastnostjo dobe ter mu dati vse bogastvo svoje izkušnosti, za katero je ni nihče nikoli

vprašal, a je je vendar imela toliko, da bi z njo lahko rešila propada stotine propadajočih.

Tisto prisrčno razmerje matere do otroka se je med njima še poglobljalo, po enem letu nista nikoli več mislili, da sta tujki. Nihče ni poznal njune preteklosti, nikomur ni prišlo na misel, da morda sploh nista mati in hči. Spoštovali so ju, ju prijazno ogovarjali in cenili kot najboljše ženski v hiši.

Vida ves ta čas ni iskala zabave. Sicer je ni iskala niti prej, toda če so jo povabili na ples ali kozarec piva, je šla in je plesala in pila. Časih se je celo nekoliko opila, da bi zabrisala v svoji duši stud nad svetom in brezbrežno hrepenenje po topli, ljubeči roki, ki je nikoli ni poznala. Obletavali so jo raznovrstni ljubeznivi mladeniči s cedecimi se besedami na ustnicah in s priučenim izrazom ponižnosti v očeh, ko pa je spoznala, da je vse sama sebičnost, ki ji ni sveto niti najlepše, najiskrenejše in najpobožnejše čustvo, se je smejala tem mehkim besedam, velikim in silnim po njihovi neumnosti. Ti dve leti, odkar je živela s svojo materjo, pa se ni odzvala niti tistim redkim, priložnostnim vabilom.

Katarina Dobravec še v vsem svojem življenju ni bila stopila v gledališče. Tuj, neznan in bajen se ji je zdel tisti svet, o katerem je čula toliko pripovedovati, in trepetala je, ko je prvič šla vanj s svojo Vido. Svetloba jo je slepila, barvni prelivji so jo omamljali, muzika je božala njena stara ušesa tako rahlo in toplo, da je stiskala Vidino roko in mrmrala: »O ti dobra, zlata moja, kaj vse mi daješ!«

Vida se je ob takih prilikah čutila srečno, tako srečno, da si ni želela ničesar drugega. Ves njen namen je bila Katarina Dobravec, mimo nje ni videla ničesar, kar bi utegnilo navezati nase njeno zanimanje ali njeno ljubezen. Nikoli si ni mogla dopovedati, da bo to moralo miniti, zdelo se ji je, da bosta tako živeli dolgo, dolgo, in da bosta tudi umrli skupaj; brez nje ne bi mogla živeti.

»Omoži se, Vida! Ne ginevaj, kot sem ginevala jaz, življenje z otroki je tako lepo,« ji je prigovarjala Katarina. Toda Vida ni hotela niti slišati o tem, čeprav je bila mati pripravljena iti z njo, ji gospodinjiti in skrbeti zanjo, za otroke in moža, kakor skrbi sedaj. Vidi se je dve leti takšnega življenja zdelo premalo, hotela se je odškodovati za vse grenke dni in se morda — morda nazadnje še res poročiti. To o poroki jo je napadalo samo časih, ko so jo kljub vsemu obhajale misli, da bo mati umrla prej kot ona, zakaj njene kosti so stare, oči se sušijo in telo se ključi. Tista sebična, preračunana ljubezen, ki se tako naglo spremeni v nizkotnost, jo je odbijala in s studom je pomislila nanjo, ko jo je primerjala z vezmi, ki vežejo razmerje Katarine in nje, in se spomnila, da bi morala žrtvovati to visoko, blagoslovljeno pesem za ono, ki se porodi, ugasne in je ni več.

Na pustni večer, v začetku tretjega leta, pa Vida ni prišla domov. Katarina je sedela pri mizi, rila s prsti po sivih laseh nad čelom ter

s solznimi očmi opazovala kazalec ure, kako se je neusmiljeno in naglo pomikal proti dvanajstim.

»Kaj je z otrokom? — Da mi ni zbolela; da se ji ni kaj zgodilo, kaj nevarnega? Morda jo je povozil avtomobil, težak voz, ali ji je padlo kaj na glavo? Nezavestna leži v bolnišnici, kliče me, jaz pa tu lenarim, ne da bi ji pomagala, ji obrisala znojno čelo in ji dala vode. — Morda pa jo je kdo napadel? ... K stražniku stopim in mu naznamim, da je še ni. — Ne more biti vse prav. — Vedno je hodila ob uri domov. Časih je sicer zamudila pol ure, uro, nikoli pa še ni izostala do polnoči. Nekaj ni v redu. Nekaj se je moralo zgoditi.«

Oblekla se je, šla do vrat, se ustavila, ne da bi jih oddrznila, se vrnila, slekla se in je čakala dalje. Strah jo je bilo iti po stopnicah ali stopiti ven, morda jo najde zunaj krvavo, na tleh ležečo, z razbito glavo in polomljenimi rokami... Stresla se je, zastrla okna in začela moliti. Ura je šla proti eni — proti dvema, Vide pa še vedno ni bilo. Katarina je molila: »Usmili se je, ne vzemi mi je, ko sem jo komaj našla! Poslej zame brez nje ni življenja. Vrni mi jo, o vrni mi jo, da bo zopet veselo v sobi, da se mi lice zopet nasmehne! Kaj hočem na svetu sama brez otroka!«

Ob petih zjutraj je Vida vstopila. Katarina je sedela sključeno v postelji, rožni venec je vrtela med prsti in upirala pogled na vrata. Vida se je je ustrašila, takšna je bila. Huda, neprespana noč jo je bila postarala za dve leti. Zaprla je vrata in šla po sobi. Zadišalo je po tobaku in vinu, lica pa so ji gorela v čudni temni rdečici. Šla je proti postelji. Katarina ni izpregovorila besede, zgrudila se je na ležišče, zakopala obraz v blazine in zahlipala, da se ji je staro, izmučeno telo stresalo v krčih. Vida je planila k njej, ujela njeno roko, jo poljubljala in ji med solzami in smehom dopovedovala vzroke nocojšnjega izostanka: »Kolegi so me povabili na pustovanje; nisem mogla odreči in sem šla z namenom, da posedim med njimi uro ali dve, pa so me zadržali. Vam nisem mogla poslati obvestila. — V družbi je bil tudi mlad človek, zanimiv fant, plesala sem z njim, veliko sem plesala z njim in ure so tako naglo tekle...«

»Ne pripoveduj, o njem mi ne pripoveduj! Ko si vstopila, sem vedela!« je dejala Katarina in zajokala s še večjo močjo.

Vida jo je tolažila in jo prepričevala, da v plesu ni ničesar hudega, in da vendar ni več otrok, ki bi se dal gnesti in obračati, kakor bi kdo hotel. Čemu, le čemu si toliko žene k srcu. Tudi druge so plesale, pile in kadile. Saj že od nekdanj plešejo! Pogovorila jo je, potolažila in zaspali sta.

Pozneje je Vida pogosteje izostajala. Ne sicer cele ure kakor na pustni večer, pač pa uro ali dve. Da bi svojo mater oškodovala za izgubljeni čas, ji je posvečala še več skrbi. Svoje izostajanje pa je zagovarjala z obilnim delom v brivnici, in tudi se je baje pripravljala na tekmo lasničarjev, ki je bila pred vrati. Katarina ji je verjela, ji vse odpustila, ker jo je razumela, in ljubila jo je kakor doslej.

Trije meseci so minili. Vida se je sestajala z mladim, elegantnim, »ljubeznivim« človekom, ki jo je ljubil »bolj od svojih oči«, ki jo je hotel »nositi na rokah« in ji »postlati življenje z rožami«. Lepo in sladko je govoril, da se ji je duša nevede odpirala na stežaj, in še preden se je zavedela, ga je ljubila z vso močjo svoje mlade, nedolžne ljubezni.

Ko je opazila, da je postala žrtev lahkomišelnosti, ko je začutila pod srcem sad njune ljubezni, se je ustrašila življenja pred seboj; ustrašila se je materinih plahih oči, vprašujočih pogledov in molka. Vse drugo bi lahko prenesla: tepenje, sramoto, žalitve, samo materinega nemega pogleda ne, njene tihe zaskrbljenosti in bojazni zanjo. Hotela ji je napraviti presenečenje in se omožiti. Boljše bo tako, ker ji je bilo do tega, da si materino naklonjenost ohrani in ji utaji svojo sramoto.

Prosila je, ga rotila, naj se spomni svojih obljub, on pa se je smejal, glasno in rezgetajoče se je smejal kakor konj na paši. Poslal je njeno nosečnost k vragu in ji povedal zanjo lek. Udarila ga je v obraz, prav v sredo obraza, da se mu je čez ustnice pocedila kaplja krvi, mu pljunila v obraz in šla brez besede, prsi pa ji je hotelo razgnati.

Zagrizla se je v življenje, hotela ga je premagati, a jo je tlačilo k tlom. Težke, moreče misli so legale nanjo in jo ubijale. Njena mladost se ji je zdela uničena, njeni cilji in svetinje oblateni, vrženi na tla in poteptani. Sramovala se je svoje lahkovernosti, svojega izdajstva nad materjo; ni si mogla odpustiti. Bolelo jo je, da se je dala preslepiti. Poznala je svet, predstavljala si ga je nizkotnega in odrivala ga je od sebe, dokler ni začutila v žilah tistega viharja, ki polepša vse. Strah jo je postalo življenja pred seboj. Ne zase — zase se ni bala, pač pa za mater: kako bo vest sprejela, kako jo bo prenesla, ona, ki ji je edina v življenju darovala ljubezen in srečo in vse, po čemer je hrepenela njena duša. »Tega ne bo prenesla!« si je dejala. Izogibala se je in se izmikala njenim pogledom, da bi ji sramote ne brala v očeh.

Čas je bežal; njen fant je hodil z drugo, se izpostavljal njenim pogledom, da bi jo žalil in morda pripravil do dejanja, na katerega jo je napeljeval. Telo ji je naglo postajalo težko in neokretno, včasih jo je napadala slabost in jed ji ni več šla v slast. Prikrivala je pred materjo ter se delala, kakor da bi ji ne bilo nič.

Odpovedala je službo, pisala v južne kraje prijateljici ter ji obrazložila vse. Prišel je odgovor; — dobila je službo na jugu. Za leto ali dve je hotela tja, da je mati ne bi gledala take. Pozneje se vrne, jo poišče znova in zopet bosta zadovoljni. Otroka ji prikrije, v rejo ga da in ji ga morda pokaže kdaj pozneje, ko jo bo že pripravila na to, da je odkritje ne bo nenadoma udarilo po glavi.

S težkim srcem se je pripravljala na pot, skrivala namene pred svojo materjo in jo ljubkovala.

Katarina je zadnje dni pred Vidinim odhodom postajala nekam nemirna. Čutila je nekaj težkega, morečega in tegobnega. Premišljala je, gledala in ugibala, a ni našla ničesar.

»Ti ne čutiš ničesar, Vidka?« jo je vprašala.

»Ničesar, mati. Kaj naj bi čutila?«

»Ne vem; tako trudno in mračno mi postaja v prsih. Zdi se mi, da je v zraku nekaj zlega, kar me tišči in tlači.«

»Nič ni, mati, nič! Zdi se vam; človeka časih oblete taka čustva.«

»Ampak tebi je nekaj, Vidka. Plaha si in vznemirjena; ne gledaš več tako, kakor si svoj čas.«

Potolažila jo je, umirila jo, dasi je bila tolažbe sama potrebna. V soboto popoldne se je odpeljala.

Katarina Dobravec je bila odšla med tem v mesto po opravkih; ko se je vrnila, se je prestrašena ozirala po tihi, razmetani sobi. Klicala je, a odziva ni dobila, Vide ni bilo nikjer. Stikala je po stanovanju, jo iskala, a je ni našla. Na mizi je zagledala pismo; poiskala je naočnike. S trepetajočo roko jih je zatikala za ušesa, zgubane ustnice pa so se ji tresle, ko je zlagala mrmraje besedo za besedo, kar je stalo v pismu. Da je odšla, je pisala, ker je dobila doli na jugu dobro službo. Njej ni hotela povedati, ker bi jo pregovorila. Naj se ne boji zanjo, pazila bo nase, da se ne zgubi. Njo pa bo podpirala, da ji ne bo treba zopet na delo, gotovo pa se vrne, naj ji veruje in naj jo čaka.

Katarina Dobravec je dolgo brala, brala še in še, in molčala, nevede je lezla na stol in tam je sedela dolgo, dolgo.

IV

Sedaj so od tistih dogodkov minila tri leta. Katarina Dobravec hodi po vaseh in berači. Kroglice rožnega venca ji drdraje polze med prsti, na cesto gleda in ustnice pregiblje. Menda nikoli ne počiva z molitvijo. Uro za uro jo je videti na cestah: od prve zore do mraka, vedno hodi v isti obleki, z isto ruto na glavi in vedno pokimava z glavo kakor utrujen konj.

Vida se po dveh mesecih ni več oglasila, pozabila je nanjo in na njune lepe dni. Omožila se je, mati je in preteklost leži mrtva v njej.

JOŽE CUKALE

UMIRAJOČI VASI

Tako že dolgo nisem videl te,
predraga vas, vso skrušeno
in v tesne hribe stisnjeno.

Ko bil sem še otrok, si stala vsemogočna
v obleki belih hiš kot v pravljici kraljica,
a kar čez noč, joj, kaj je vate palo,
stojiš pred mano — trudna beračica.

Odšli so tvoji? Skliči jih nazaj —
da bo spet v tvojih dvorih vrisk in petje,
glej, gruda je spočita — blizu je poletje.

JOŽE CUKALE

MAGDALENA

Padle so zavese težke kakor bron,
tiha noč polzi po sklenjenih rokah,
v stolpu katedrale bije zadnji zvon,
zrak vse bolj diši po rožnih jagodah.

Lučke na svetilkah se boje živeti,
le še hip in skoraj bodo se razdale.
»Joj, kako težkó je grešnici umreti —
Usmili se me, Dobri, žene iz Magdale!«

FRANCÈ KUNSTELJ

PESEM TIHE REBRI

Mati je pomivala okrušene črepinje. Bila je molčečna kakor navadno po južini. Mučna, soparna tišina se je priplazila v stanovanje, da so se zazdele stene še bolj tesne in strop še bolj nizek ko sicer.

Zunaj se je smejalo prešerno sonce. Dolči je čepel za vegasto mizo in si podpiral kuštravo glavo. Misli so mu uhajale na široko cesto, čez vrtove in dalje preko črnih leh v nedogledno daljo. Šel bi ven iz zadehle izbe, ven — a kaj bi z dežja pod kap — v šolo mora! Presneta šola, da jo je treba? Mati, ne grem! — Sladke misli so mu polnile glavo in mu segale v srce, da je začutil njih mehko, kakor bi ga pobožala materina roka.

Ura je odbila dvanajsto. Mati je na glas molila. Dolči je momljavač odgovarjal. Kajti ni se oglasil sveti Pavel, pozvanjalo je iz tihe Bele, doli od Betajнове in sem čez izza skritega Kurena. In kadar zvoní pri teh podružnicah, ne moreš moliti, takrat samo poslušaj, kako ti odmeva v dno duše melodija skritih hramov.

»Zdaj grem!« se je Dolči stegnil na omaro po šolsko torbo in jo stisnil pod pazduho. Sam ni vedel, kdaj mu je beseda kanila z jezika. V glasu ni bilo laži, morda jo je že srce zakrilo. Mati je verjela; samo iz navade je malomarno vprašala: kam se ti mudi? — Pojdem bolj počasi, je gledal v tla; zapeklo ga je v oči. Najrajši bi ostal in počakal. V desnem kotu je udarjala stara ura in trgala soparno drema-vico. Poleg je samevala božja martra in sveti Andrej. Dolči je čutil, da ga od tam nekdo gleda. V zmedenosti je planil na cesto. Še stopnice niso utegnile pod nogami zaškripati.

Nikogar ni bilo videti, da bi jo ubiral v šolo. Vas je bila zaspana, kočé mrtve. Dolči se je zmuznil mimo malina in zavil v klanec. Skozi tiho smrečevje so vodile bele, s peskom posute steze. Tik ob trnjevi meji je samevala kapelica Kristusovega bičanja. Dolči je vrgel knjige za zid in tisti hip so bose noge že šinile v gmajno. Sredi črnih smrek se je belila cerkva svete Trojice. Globoko pod njo je čemela vas, prijazno sonce je božalo njena zaspana lica.

Dolči je bil prost. Zaživeló je pred njim kakor v pisani pravljici, ki ji ne veš ne konca ne kraja; znana pesem, še nikoli izpeta, se mu je sama od sebe oglasila nekje v prsih, srce mu je zavriskalo v čudoviti omami. Svet se je razširil na vse strani, poljane, goličave, zaseke, lazi, globeli, grape in gmajne so si nadele božji ornat in zaživele so v tisočerih spominih, šumelo je kakor ob prazniku, ko pozvanja iz farne cerkve. Dolči je postal in za hip poslušal ubrano pesem. Pozabil je na hiše in nizke bajte, ki so se potopile v daljavi, šola je bila

daleč, drobni, cukrenasti glas učiteljice je utihnil, še mati se mu je umaknila iz misli.

Že izza nekaj večerov je razmotaval štreno, kako bo pripravil za veliko noč. Pred cvetno nedeljo mora biti goba pri hiši, drugače se je žegen ne prime, ga je učil stari oče, ko so stanovali še v Hribu. Torej na vsak način mora danes pónjo. Nobena sila ga ne sme zadržati. Pa čudno: še vselej si jo je preskrbel že poleti, ko je maline bral gori po Raskovcu; še sosedovemu Mihčetu jo je bil kos odstopil; no, letos je pa kar nevede ostal na cedilu. Da ne bi imel za veliko soboto gobe, o, to bi bil zanj skoraj neodpustljiv greh!

Kakor srna se je pognal čez Košace in Zadnje doline. Na razpotju je samotaril sredi skal velik, napol trhlen križ. Božje telo je bilo sivobelo in preperelo. Dolči se je domislil: velika noč bo, ropotali bomo, mežnar se bo jezil, mati bo Bogka šla molit in na veliko soboto... Misel se mu je tajala v sladkem občutju. Pod Betajново je sanjal Podgozd, za njim se je odprla grapa pohlevne Bele. V strugi je tiho curljalo, neznana in nevidna roka je stresala bisere, ki so se v mirnem ritmu stapljali v vodo. Izza tihega smrečja je zapihal prijeten hlad, od nekod je zadišalo po poznem snegu, v zraku ni bilo več zime, pomlad se je oglašala v slehernem utripu še tako lahnega vetriča.

Dobro je vedel, kje bo gobo iztaknil. Gori za starim malinom jo bo mahnil v desno reber, potlej mimo goščave nekoliko navzdol, spet za pogon skoz jaso navkreber, tam je Jelovškov tal; tam je sama bukovina, na oni bukvi poleg krivenčastega dreva so lovili zelene žolne, jeseni pa polhe. Mižé bi prišel do nje.

Veliki pšenični kodri so se mu usuli izpod prevelike kape prav do svetločrnih oči, ki so sikale po sokolje v vabečo reber, ko se je vanjo zagnal. Pod nogami je pošumevalo rdeče vresje in suho listje. Iz živorumenega dreva se je oglasila taščica. Dolči se je zamislil: škoda, take še nisem ujel; ko bi ji zdajle nastavil? — Sladka strast ga je prešinila, počenil je za glogom in se tatinsko plazil v ono smer. A ponižna taščica ga ni čakala. Nato je sopihal v hrib. Vroče mu je stopilo v glavo in život, a ni se zmenil, da bi odložil suknjič, ki mu je bil že v dolini odveč. Pozabil je na utrujenost, ves lahek je bil, kakor kadar stopi iz spovednice po dobljeni odvezi. Tam gori nad gadčnikom je pač pomlad kakor pesem o božji milosti, usmiljenju in odpuščanju. In Dolči je stopil na grič, nebo se je na široko odprlo, čista jasnina je visela nad krajino. — Dolči se je ustavil in poslušal božje napeve, ki jih vas in trg in mesto še nikoli ni slišalo in jih tudi ne bo. In še bo pelo in pozvanjalo kakor k prazniku in veter bo prinesel vedro vreme, zadišalo bo po cvetočem drenu, belem glogu in češnjah, po zeleneči bukovini, jesenu in kmalu še po jagodah in šmarnicah. Dolči bo stopil k Šurcu in se pogodil za pašo. Pa bo zapela spet druga pesem, pastirska pesem. Iz vrbovja brsteče dobrovite in leskovine bodo urezali piščali, si naredili iz lubja kazone za jagode...

Pozno pod večer se je Dolči vrnil. Veliko, za pehar široko gobo je stiskal pod pazduho v šolski torbi. Ko je stopil na izbo, jo je nesel na varno, da je ne bi mati videla. Zatlačil jo je za polomljeno kletko pod pajčevinasti podpirač, kjer je zmeraj hranil svoje sumljive stvari. Mati je čepela pri oknu in se trudila s šivanjem. V sobi je bilo že temačno.

»Kod si se spet podil? Šola je že zdavnaj minila?« je dvignila drobno glavo iznad kolen. Dolči se je za hip ustrašil, komaj mu je prišlo na misel, kaj ga bo mati vprašala. Roka je držala za mrzlo kljuko, srce je iskalo odgovora.

»Pri Gromovem Nacetu sem bil...« Beseda je razodevala tiho bojazen. Morda je mati ne bo opazila. —

»Kaj sta pa počela tako dolgo?« je zavila po horjulsko.

»Krompir sva pométovala na Klisu...« Dolči je priprl vrata, ki so rezko zaječala. V sobo je pljusnil še trši mrak, njegov dih je zaudarjal dušeče soparno. V desnem kotu se je nekaj zganilo. Stara ura je hreščé in trgoma bila sedem.

Mati je prižgala sajasto petrolejko in skuhala večerjo. Ko je močnik na mizo postavila, je vstopila Francka. Zadišalo je za njo po sladkih piškotih in pomarančah in po gosposki pomadi. Pri Muleyevih je služila za guvernanto. Samo ob sobotah so jo puščali domov. In teh sobotnih večerov je bil Dolči vselej vesel.

Dolči se je silil, da bi mu teknilo. Ko je videl, da je mati odložila težko žlico, je tudi on odložil. Vsi trije so bili nenavadno tihi; Francka je slutila, da je mati žalostna, zato je rajši molčala in se lotila sobotnega pospravljanja.

Dolči je legel v posteljnjak in se zakril čez glavo, da bi zaspal. Ko je bila Francka z delom pri kraju, je upihnila luč in se odpravila spat. V sobo so planile sence, zunaj je bilo svetlo, bela mesečina je srebrila ceste. Dolči si je omel oči; začutil je, da so solzne. Tista pesem, ki jo je popoldne poslušal, je utihnila in se potopila v brezdanjo globel. Tudi Gadčnik ni bil več v soncu in zelenju, gosta megla se je vlekla kakor noč nad njegovimi rebri. Od nekod se je spustil na zemljo velik zastor in zastrl pogled v pisano daljo. Dolči se je zdrznil. Greh je padel na njegovo dušo, misli niso bile več čiste in lahke, betežnost se jih je lotevala. »Mati ve, da nisem bil pri Gromovem Nacetu in da nismo krompirja pometovali... Naj ve, naj ve še Francka, naj vedo, da sem lagal, saj je vseeno, saj bo kmalu konec tega...« Obup mu je zasenčeval plaho srce, v grlu ga je bolelo in neusmiljeno stiskalo. Nad sabo je čutil ogromno težo bremena, ki mu slabotno telo ni moglo biti kos. Izpod bremena ni slišal pritajenega sopenja, ki je prihajalo od nasprotne postelje. Mati je bila pač daleč, tudi Francka je šla za njo, samo njega sta pustili doma v tem brezupnem vzdušju.

V oči ga je peklo. Obrnil se je v drugo stran. Tedaj mu je pogled za hip obvisel na steni. Velika, zveržena senca se je vzpenjala tja

proti temačnemu kotu in v kotu se je nekaj zganilo: božja martra je bila čisto bela, telo se je vzdihujoče premikalo, obraz se je svetil bolj in bolj, svetle so postajale tudi krvave rane božjega Trpina. Ura na nasprotni strani je udarila enajstkrat, zadnji udarec je zategnjeno zahreščal. Dolči se je v grozi stresel po vsem životu, zavpil in se stisnil pod odejo. Pridržal je sapo, tako da ga je plašilo bitje nemirnega srca.

V sobi je bilo spet tiho kakor poprej. Troje življenj je soplo v temi in sanjalo, sanjalo vsako o svojem svetu.

Ko se je drugo jutro Dolči zbudil, ga je glava bolela. Oči so mu bile globoko vdrte in mračne. Ozrl se je v dan, ki je silil skozi nizko okno, in zazdel se je samemu sebi betežen starec, ki je zapravil mladost, sonce in pomladno pesem.

DR. ANTON TRSTENJAK

ČLOVEK IN NJEGOVA GOVORICA

III

Nalika med duševnostjo in telesnostjo

Če se ob prvinskih pojavih jezika vprašamo po zadnjem metafizičnem razlogu, odkod to čudovito skladje dveh bistveno različnih bitnosti v človeški besedi, potem nam daje zadnji možni odgovor samo analogija ali nalika bitja. Med bitjem in bitjem vobče (n. pr. ustvarjenim in neustvarjenim) vlada tako imenovana metafizična nalika, t. j. isti pojem se rabi za vsa bitja tako, da to, kar izraža, ne pripada v smislu njihove metafizične ali bistvene opredelitve vsem popolnoma enako, ampak le deloma. Med duševnostjo in telesnostjo pa vlada ožja zveza: glede na metafizično definicijo, v smislu kature je duša netvarna, telo pa tvarna podstat, spadata namreč obe pod istoličen, enoumen pojem, le glede na fizično stanje, t. j. celotno realnost, ki jo vključuje duševna in telesna podstat vsaka zase, nista istolični, ampak le nalični bitji. To je nalika med rodом (genus) in njegovimi vrstami (species),²⁵ in sicer je tu nalika dvojna: ker to, kar pripada telesu zaradi notranje medsebojne zveze, pripisujemo tudi duševnim dejem in narobe. Razmerna, ker vlada med razmerna (proportionalitatis) in pridevna (attributionis).²⁶ Pridevna, duševnostjo in telesnostjo vseskozi sorazmerje ali sličnost (a ne enakost) v lastnostih. Vendar vse te lastnosti, ako jih prenašamo iz telesnosti na duševnost z istim pojmom, ostanejo vedno samo vnanje ali metaforično slične, zato imamo zunanjo in notranjo analogijo.

²⁵ Gl. B. Franzelin, *Quaestiones selectae*, Oeniponte 1921, str. 19 sl.

²⁶ Slovenski izrazi po A. Ušeničniku, *Ontologija*, Ljubljana 1924, 5 sl.

V analogiji bitja dobe torej v novejših izkustvenih vedah pozitivno dognane sličnosti in zveze, pa tudi različnosti med duševnostjo in telesnostjo svoje metafizično, bitoslovno ozadje.

Prvinskemu čutnemu in duhovnemu zaznavanju odgovarja dihanje telesa. Duši je mišljenje (v najširšem smislu) tako potrebno, kakor telesu dihanje. Nagonskemu doživljanju duše odgovarja gibanje kot kretnja telesa. Oboje pa je na vsaki strani bitno združeno: umsko doživljanje z nagonkim na eni in dihanje telesa z njegovim gibanjem na drugi strani.²⁷ Kar je v duševnem življenju umska volja, to je v telesnem »energija«, vsaka zase velika skrivnost svoje podstat. Kar je v telesu razsežnost, to je v duhovnem svetu bogastvo spoznanja; kar v telesnem svetu jasnost in nazornost, to je v umu logična evidenca, razvidnost. Plastičnost — tu, umska intuicija tam; tu linije, tam diskurzivno mišljenje. Artikulaciji v glasu in kretnji odgovarja umska analiza in logična doslednost. Posamezni prvinski glasovi, njih barva in ton v zunanji besedi odgovarjajo pomenu in smislu notranje beesde, enako odgovarja ritem — pojmovnemu sosledju in melodija sodbi ali stavku.²⁸ Svobodi notranje besede odgovarja istočasna možnost izpreminjanja zunanje besede, ki jo čutimo kot izpremembo pomena, prenos istega izraza iz enega pomena na drugega, ali vsaj iz večje »nasičenosti« ali »polnosti« pomena v manjšo in narobe.²⁹

V teh vzporednostih (sličnostih) pa tiče obenem različnosti. Saj n. pr. o jasnosti ali nejasnosti, o energiji in gibanju pri duševnosti v pravem pomenu ne moremo govoriti. Imamo sličnost, a ne enakosti. Govorimo sicer o duševnih in telesnih očeh, pogledih, a le v poslednjem primeru je ta izraz rabljen v pristnem pomenu. Ne moremo v pristnem smislu reči, da razum tehta in meri ali gleda, še manj, da možgani premišlujejo ali da roka sodi in da se oko veseli, tudi ne, da misli po glavi hodijo. Lahko pa narobe v pravem pomenu rečemo, da razum misli in sodi, da oko gleda in roka tehta in noge hodijo. Vse pa velja vedno v najpristnejšem pomenu o celem človeku, kot osebnem nosilcu vseh teh duševno-telesnih dejev: človek misli in tehta, sodi in hodi, gleda in se veseli. Najbolj velja vse to za človeško govorico: če rečemo, da razum govori, je tu mišljena samo notranja beseda, ako pa rečemo, da jezik govori, je zopet enostransko, ker je pri tem mišljena samo zunanja beseda. V polnem in res pravem smislu govori samo človek, t. j. duhovno-telesna osebna samostat, ki je polnomočno (adekvatno) počelo notranje in zunanje besede v enem samem duševno-telesnem deju in ki to, kar izgovarja, tudi

²⁷ Potrebna bi bila posebna razprava o razmerju med razumom (logos), nagonom (eros) in kretnjo (melos, ud, člen): na eni strani združenje logosa z erosom (notranja beseda), na drugi pa zveza obeh z melosom v zunanji besedi. S tem bi segli nazaj na Platonovo postavko o bitni enoti med logosom, etosom in melosom, seveda s prvenstvom logosa pred etosom.

²⁸ Prim. J. Stenzel, l. c. 17, 45, 67 sl., in Delacroix, l. c. 219.

²⁹ Prim. Stenzel, l. c. 61—73.

sam razume in se zaveda, da drugi njega razumejo. Edini človek je zmožen govornice v pravem pomenu besede: samogovora in pogovora.

Ta *communicatio idiomatum*, medsebojna zamenjava izrazov je možna torej le v celoti, ki je osebnost, in tudi tu samo v tem primeru, ako je človeška osebnost samostatna združitev duše in telesa, kot obeh podstatnih počel duhovno-telesnih dejev. Le samostat je namreč pravi in popolni subjekt vseh lastnosti in doživljajev (dejev), ki se kakšnemu bitju pripisujejo v stavku kot njegov povedek; če pa bi duša in telo ne bila združena v eno človeško samostatno naravo, potem ne bi mogli vseh doživljajev — zgolj telesnih (rast, gnitje itd.) in zgolj duhovnih — enako pripisovati celemu človeku. Ta ozka osebna enota med duševnostjo in telesnostjo ima svojo ontološko osnovo le v orisani naliki ali analogiji bitja, v naravni medsebojni vzporedni naravnosti in sličnosti.

Le na podlagi te osebne enote med dušo in telesom v govorjenju nam je zdaj tudi razumljivo, da sta osebnost in jezik v recipročnem medsebojnem razmerju. Samo osebe imajo govornico, samo človek jezik. Živali, ker niso razumne samostati ali osebe, tudi ne govorijo, zato se tudi ne morejo osebno, t. j. čisto individualno zblížati in spoznati. Zaradi tega ostanejo tudi kot individui iste vrste drug drugemu mnogo bližji ko človek sočloveku: čim manjša je individualna samostojnost posameznikov iste vrste, tem manjša je njihova medsebojna oddaljenost in tem manjša je zaradi tega potreba po »osebnem« ali bolj »individualnem« zblížanju. To, kar živali »potrebujejo«, kar bi rade »izvedele« druga od druge, imajo že s svojo vrstno naravo vred dano po tako imenovanem nagonu, instinktu, ki jih veže namesto »jezika«, a veže le bolj vrstno, ne osebno, ker če ni osebne samostojnosti in ločenosti med posamezniki, tudi ni treba šele naknadnega osebne zblíževanja. Zato je pri živalih tako značilno močno razvit čut za vrstno (»rasno«) pripadnost: vohajo se itd. (»vrana vrani ne izključuje oči«). Pri človeku je to vprav narobe. Tu je izrazita osebna samostojnost, ločenost med posamezniki in zato ni potrebno samo vrstno, ampak zlasti tudi osebno zblížanje, sporazumevanje, nastajajo čisto osebne (ne le vrstne) potrebe in s tem potreba po govornici, pogovoru. Zaradi tega človeku golo vrstno sporazumevanje ne samo ne zadošča, ampak je po naravi tudi dosti manj razvito (čutila in instinkti pri človeku v primeri z živaljo silno slabi); pri njem je v ospredju potreba po osebnem zblížanju — po jeziku in njegovi govornici. Ako mu jezik, to osebno občevalno sredstvo odpove, bodisi po naravni ali npravni pokvarjenosti, si je velik ubožec; zlasti zato, ker je — kakor iz povedanega sledi — tudi vrstno zblížanje pri človeku možno samo preko osebne zblížanja. Ideal humanitete, občega človekoljubja in zblížanja tako imenovanih internacional je torej možen samo na osebni osnovi. V osebi sami se začne pogovor in v njej sami se zaključí, bodisi da sta v pogovoru dve osebi, bodisi da se je ena sama v samogovoru razdelila tako rekoč na dve vloži. Na osebi sami je

utemeljena stavba človeške socialnosti, jezik, govorica pa je ključ, ki nas povede vanjo. Govorica s svojo besedo je namreč v sredi med osebo in predmetom, med človekom in svetom: saj je slika govorečega subjekta in obravnavanega predmeta ter veže oba. Beseda je po svoji telesni strani del predmetnega sveta in obenem del subjekta samega, telo je namreč, ki govorniku posreduje njegovo besedo poslušalcu in tudi obratno. V sredi pa je duh, ki se v besedi utelešen po refleksiji gleda in prepozna samega sebe, beseda mu tvori duhovno-telesne peruti, na katerih se dvigne v sfere svojega najpopolnejšega spoznanja, do introspekcije, ki mu je spoznavno-teoretična podlaga k priznanju vsega bitnega vesoljstva. Duh v tej sredi kot oblikovalec telesa predmet tako spoznavno ozko združi s seboj, da imenuje Kajetan to zvezo ožjo, nego je v predmetih zveza med materijo in formo (tvarjo in likom).³⁰ Če je torej ta spoznani predmet človek oziroma človeška družba, potem je takoj jasno, da človek v živi besedi zajame tako rekoč ves svet. Živa govorica je za človeka ključ do končnega usovršenja njegovih poedinih in družabnih osebnih zmožnosti. Šele v besedi postane človek »močan«, se okrepi, ker z besedo predmet nekako iztrga iz morja indiferentnosti in neizraznosti ter si ga osvoji, dobi nad njim posebno premoč in ni čudno, da so v prejšnjih časih nekim besedam in formulam pripisovali naravnost čarobno moč in učinke.³¹

Končno je edino v tej, na medsebojni analogiji med dušo in telesom utemeljeni osebni človeški enoti iskati rešitve tudi raznim navideznim antinomijam in nasprotjem, ki se razodevajo v jeziku: n. pr. vedno valovanje med svobodnostjo misli in zakonitostjo izraza, med prvotnostjo in posrednostjo v pomenu, med trpnostjo in tvornostjo. Vse to ob goli dialektiki jezika brez njegovih ontoloških ali metafizičnih osnov ostane nerazloženo nasprotje in zanikanje načela istovetnosti.³² To izgine edino v našem pojmovanju besede, ki je glede na svoj vzrok (čutni vtis) vedno pasivna, glede na svoje bistvo pa vedno aktivna.³³ To nam potrjujejo tudi pogoste medialne in deponentniške oblike glagolov v starih klasičnih jezikih (n. pr. loquor), v istem deju znaki pasiva in aktiva. Zopet pa bi bilo vse to nemogoče, ako ne bi bil logos tisti, ki oblikuje telo s tem, da se z njim bitno združuje v en sam dej, ker le duh stoji v mejah prave podstatne pasivnosti in aktivnosti in ne telo.³⁴ (Dalje)

³⁰ J. Maritain, l. c. str. 55.

³¹ Tu je ontološki razlog za pojav magije.

³² Tako dela n. pr. K. Voßler, l. c. 21.

³³ Sv. Tomaž Akv., De verit. 8. a 1.; obširneje gl. Maritain, l. c. 54 sl.

³⁴ Prim. F. Veber, Filozofija, Ljubljana 1930, str. 83 sl., in Knjiga o Bogu, Ljubljana 1934, str. 194—210.

NIKO KURET

GLEDALIŠČE POD REŽIMI¹

1. Sancta simplicitas

Mednarodni gledališki kongres, ki je bil septembra 1936 na Dunaju in sem na njem sameval kot edini Slovenec, je pokazal tistemu, ki je opazoval od zunaj, marsikatero značilno potezo. Bolj za zabavo je bilo človeku, če je sedel med visoko igralsko aristokracijo in poslušal duhovite ali smešno naivne razgovore, kot se mi je zgodilo neki popoldan, ko je nastopil kot predavatelj ravnatelj dr. Marx. Zraven mene sta sedela póstarna igralka, brez dvoma velika tragedka, klasično plemenitih potez, in častitljiv gospod z obilno snežnobelo grivo. V diskretnem konverzacijskem tonu je vprašala matrona, ko se je pojavil predavatelj: »Ali je to tisti — tisti socialist —?« Nedolžno je odgovoril gospod: »Mislim, da ne.«

Kakšna je neki predstava o Karlu Marxu in o vsej sodobni problematiki v tej umetniški generaciji?

Igralci, umetniki, so bili na tem kongresu sploh občinstvo zase. Vse idejne napetosti so se bočile mimo njih. Laški igralci so delali izjemo: tako strumnih fašističnih pozdravov ni videti v nobenem zvočnem tedniku. (Ruskih igralcev seveda ni bilo.) Na splošno pa je bil tisti del udeležencev kongresa, ki so ga tvorili igralci, menda edini, ki ni gledal kongresa s stališča neke ideologije ali celo določenega režima. Tradicionalni igralec se ni mešal in se ne meša v stvari, ki gredo preko okvira njegovega reproduktivnega ustvarjanja.

Novi rod igralcev, vzrasel iz raznih gibanj, ki jim je pred očmi totalitarnost, igralcev, ki se ne zadovolje več samo s svojim umetniškim poslanstvom — njemu na škodo ali v korist, tega danes še ne presojava! — ta rod se šele poraja in tudi to šele v državah, ki so osrečene s takšnim ali drugačnim totalitarnim režimom. — Drugod je z večjimi ali manjšimi omejitvami stvar kritikov, pisateljev in režiserjev, da uveljavljajo v gledališču to ali ono ideološko smer in da igralce prisilijo, da ustvarjajo z a n j o. Ali tudi vedno iz sebe, je težko trditi.

2. »Tudi SSSR pozna krizo gledališča!«

Velikanska senzacija je bil nastop sovjetskega odposlanca Arkadjeva iz Leningrada, ki je poročal o stanju sedanjega ruskega gledališča. Ljudem se je zdelo kar neverjetno, da je nastopil človek z zlatimi naočniki, skoraj germanskim učenjaškim obrazom, v brezhibni sivi obleki in s kravato najnovejšega vzorca. V lepi nemščini in brez odurnega propagandizma je nanizal kopo dejstev, zato pa vse skupaj povezal v šopek, ki je bil lahko najboljša propaganda...

¹ Rokopis je bil oddan že za božič 1936 in tudi že stavljen. Čas je medtem marsikatero dejstvo predrugačil. Op. ur.

Uvodni pozdrav je veljal mednarodnosti tega kongresa. »Vse, kar je mednarodnega, je človeku iz SSSR blizu! SSSR je država, kjer deluje 100 odrov v 50 neruskih jezikih v popolni slogi in strpnosti!« — Nato je podal glavno razdelitev: današnje rusko gledališče se deli v dve smeri. Prva obravnava vprašanja modernega življenja v SSSR. Snov črpa iz območij: ljubezni, družine, strahu pred smrtjo (!), čuta odgovornosti itd. — Druga smer obsega tako imenovano klasično dramaturgijo. Stalno se povračajo na sovjetske odre: Goldoni (zlasti »Sluga dveh gospodov«) in z njim Gozzi, španski klasiki, Lope de Vega vsem na čelu (zlasti s »Fuente Ovejuna«), potem Calderon, Tirso de Molina in Cervantes. Iz francoske dramatike so zastopani Hugo, Beaumarchais, Molière. Pravi ljubljenec sovjetske publike je Schiller, zlasti njegovi »Viljem Tell«, »Kovarstvo in ljubezen«, »Fiesco«. Od nordijskih dramatikov se uveljavljata predvsem Ibsen in Knut Hamsun. Od čeških uživa posebno popularnost Hašek s svojim »Švejkom«. Najljubši vsem brez izjeme pa je Shakespeare, ki se uprizarja danes v SSSR v vseh jezikih, od katerih so marsikateri dobili šele pred nekaj leti svoj črkopis. »Macbeth« se igra danes v afganskem jeziku, »Vesele žene windsorske« so doživele lani predstave v 10 mestih, »Hamlet« v 14, »Romeo in Julija« v 20, »Othello« celo v 44 mestih. Za sovjetsko gledališče pomeni Shakespeare vrhunec dramske umetnosti, najboljšega poznavalca človeške duše in oblikovalca novega človeka. — Od ruskih dramatikov je najbolj popularen Maksim Gorki.

V SSSR so duševni delavci, ki se ukvarjajo z gledališčem, najbolj popularni. Igralci, režiserji, kaj šele dramatik, so deležni pri izrednih uspehih takih časti, kakršne so drugod sploh neznane. Ne samo, da dobi ta ali oni Leninov red, že za njihovega življenja imenujejo po njih ulice itd.; vse piše in vse govori o njih.

Po vsem svetu se govori o krizi gledališča. Tudi v SSSR čutijo v gledališču neke vrste krizo. Toda ta kriza nima nič skupnega s krizo izven-sovjetskega gledališča.

Dne 1. januarja 1936 je bilo v Rusiji 651 gledališč, od teh je bilo: 332 dramskih, 94 otroških, 35 delavskih, 137 kolhoznih (kmečkih), 25 opernih in 28 operetnih gledališč. V primeri s stanjem z dne 1. januarja 1935 je število gledališč zraslo za 52.

In vendar gledališč še ni dosti. »Prazne hiše« so neznana stvar. Vstopnice so po navadi redno že teden poprej razprodane. Posebna uredba je morala urediti naval v gledališča in prodajo vstopnic.

Gledališče SSSR doživlja krizo. Ta kriza pa je v tem, da ne more zadoščati potrebi ruskega ljudstva po gledališču. Je sicer mnogo dramskih šol (v njih se šola okoli 2000 bodočih igralcev), a ne morejo kriti povpraševanja. Prav tako primanjkuje tudi režiserjev.

Osnova vsega ruskega gledališča so nepoklicni (»samodejateljni«) igralci. Vsaka tovarna, vsako podjetje, vsaka pisarna ima svoj igralski krožek in svoj oder. Danes je v SSSR organiziranih 659.000 nepoklicnih (»ljudskih«) igralcev; ti igralci vzdržujejo n. pr. 150 rednih ljudskih gledališč v kolhozih.

Dasi je obisk rekorden, dotira tudi država vsa gledališča z velikimi zneski. Zlasti uživajo velike subvencije operna in kolhozna gledališča. V letu 1936. je znašal kredit za gledališča 100,141.000 rubljev.

Delo za gledališče v SSSR je del prosvetne revolucije, ki že kaže uspehe. V caristični Rusiji je znašal odstotek analfabetov 70%, v SSSR pa samo še 5%. Sovjetsko gledališče, je dodal Arkadjev, je zvesto geslu Leninovemu: Umetnost je last naroda, biti mora usidrana v množici. Zato pa je sovjetsko gledališče kakor sovjetska umetnost sploh proti umetnosti zaradi umetnosti, ne mara žonglerstva forme. Tudi je proti surovemu naturalizmu. Njegov stil je socialistični realizem, ki vsebuje resničnost življenja, njegovo rast in razvoj. 50.000 ruskih igralcev vrši veliko nalogo, je končal Arkadjev. Ni naloga gledališča, da se hinavsko ponižuje k masi, ampak stremeti mora k umetnosti in v tem prizadevanju potegniti množico za seboj . . .

Tovariš Arkadjev nam je povedal številke — pazil sem, da sem jih točno zapisoval v svojo beležnico — ki jih sicer res ne moremo kontrolirati, a se dobro ujemajo s tem, kar nam poročajo različni viri.

Naučili bi se iz tega poročila lahko dvojega. Prvo bi bilo, da sovjetski režim ni uvedel samo politike na oder, ampak da zna voditi tudi pravo in dobro — gledališko politiko. Te pri nas ni.

Drugo pa bi bila ugotovitev, da ni prav, če kakor noj vtikamo pred »rdečo nevarnostjo« glavo v pesek ali pa samo pavšalno vpijemo o sovjetskem barbarstvu. V resnici je kulturno delo v SSSR veliko. Čas je že, da to spoznamo in da stopimo nasprotniku z edino pravim orožjem nasproti. To orožje je v delu in v resničnem ustvarjanju. Vrednote moremo nadomestiti edino z vrednotami, ne s publicami. Taka je postava življenja.

3. »Opera Nazionale Dopolavoro«

Čudovito gostovanje laških igralcev s Pirandellovo »Oggi sera si recita à soggetto« (najavljen je bil Pirandello sam, pa je odpovedal; sedaj je mrtev...) v »Theater in der Josefstadt« (režiral in igral je režiserja sam slavni Guido Salvini), ki se je vršilo kot slavnostna predstava v dnevih kongresa, je pritegnilo mojo pozornost za laški del sporeda na zborovanju.

Tako sem поблиže spoznal organizacijo Dopolavora — predavatelj Aristide Rotunno, ravnatelj umetniškega in prosvetnega oddelka Dopolavora, mi je prepustil kopijo svojega referata —, v osebni razgovor in debati pa sem imel priliko izvedeti še za eno postojanko fašistične gledališke politike, to je eksperimentalno gledališče GUF-a (Gruppi Universitari Fascisti) v Firenzi. Ravnatelj tega gledališča je silno mlad človek, nemara novo pečen doktor, Giorgio Venturini, brez dvoma Toskanec in tako nima tiste nadutosti, ki je sicer svojstvena vsem fašističnim funkcionarjem.

Z Dopolavorom je dosegel Mussolini čisto točno svoje politične namene. »Po opravljenem delu« se zbirajo ročni in duševni delavci vse Italije v to splošno in državno prosvetno organizacijo, ki razpolaga z velikanskimi sredstvi, je pa hkrati znala tudi čudovito organsko zajeti vso problematiko ljud-

ske in narodne prosvete, ki jo je usmerila sicer enostransko, toda na pravih narodnih osnovah in kot organsko celoto.

Dopolavoro je ubral tudi v gledališki dejavnosti pravilno pot. Geslo mu je pri tem: približati ljudstvo gledališču in dati ljudstvu njegovo gledališče. Izhodišče so ljudski prazniki, ljudska slavja (feste popolari), ki so nastali iz ljudske potrebe po gledališču, kjer je ljudstvo samo hkrati igravec in gledalec. Pri takih slavjih sodelujejo vse panoge umetnosti: od glasbe do plesa, od deklamacije do prave gledališke predstave, od koreografije do scenografije. Vsak narod ima več ali manj takih praznikov. Laška slavja imajo svoje posebnosti, ki so predvsem v zunanostih. Tudi v Italiji je šel razvoj svojo pot. Taka slavja so začela izumirati. Dopolavoro jih pa zopet oživilja. Pojavile so se poleg pasijonskih koled v velikem tednu v drugih dobah leta spet n. pr. »Maggi« v Pistoji, »Festa dei Cei« v Gubbiu, razna pustna slavja, tako »Gnocco« v Veroni, »Polentone« v Alessandriji, dalje kmečke farse v Atelli (Campania) in Apriglianu (Calabria). V novo življenje so vstali razni srednjeveški: bare, ciri, ceri, carri trionfali itd. (n. pr. »Bara di Santa Rosalia«, ki jo predstavlja 24 m visoka konstrukcija, vleče pa jo 24 črnih volov s pozlačenimi rogovi in kopiti!). Znova se proslavljajo »Gigli« v Noli, »Torre« v Viterbu, slavni »Carro di grano«, ki je zgrajen ves iz slame, 24 m visok, in z njim kmetje v Molisu proslavljajo karmelsko Mater božjo. Tudi tipične ljudske predstave, kakršen je znani »Palio di Siena«, dalje »Giostra del Sarracino« v Arezzu, »Giostra delle Contrade« v Ferrari, »Gioco del Ponte« v Pisi, »Palio Marinaro« v Livornu so oživele po prizadevanju Dopolavora. Videti je pri tem, da se je upoštevala povsod tradicija. Ne gre za uniformirane proslave, veljavne za vso Italijo, marveč za svobodno izživljanje krajevnih posebnosti. S tem se ohranja vse raznoliko bogastvo ljudske tvornosti, kar je vsega priznanja vredno. Za gojitev teh ljudskih slavij obstoje v okrilju Dopolavora posebni »Gruppi Popolareschi«, ki se ukvarjajo s študijem ljudskih plesov, pesmi in glasbe.

Nadaljnja stopnja dopolavorske gledališke politike pa so ljudski odri (Filodramatiche), občudovanja vredna organizacija potujočih gledališč (Carri di Tespi, predstave pod milim nebom) in znižane vstopnine k rednim gledališkim predstavam (Sabbato teatrale).

Dopolavoro pravilno pojmuje razvojno važnost ljudskih odrov, ko podčrtuje njih upravičenost, rekoč, da stopijo ljudski odri na plan takrat, kadar je gledališče v krizi, to je, kadar se odmika od velikih množic. V zlatih dobah gledališča ljudski odri propadajo in zapadejo v goli diletantizem.

Vsi ljudski odri so združeni v okrilju Dopolavora v posebno zvezo, ki se deli po posameznih provincah v podzveze. Vsaka podzveza ima redno dramatsko šolo, ki opravlja ne samo redno, ampak tudi resno delo (nastavek glasu, dihalne vaje, pravorečje, dikcija, recitacija, nastopanje, mimika, ples, sabljanje, sobna telovadba, deklamacija, interpretacija, šminkanje, zgodovina kostuma, gledališča in scenskega aparata). Staro naziranje, da je »filodramatika«, igranje nepoklicnih igralcev, samo »kratkočasenje v družinskem krogu« (un passatempo familiare), je padlo. V igralskih družinah Dopolavora nastaja tipično ljudsko gledališče. Delavnost v njih je izredno

močna. Danes združuje Dopolavoro nad 2000 igralskih družin (»filodrammatiche«), ki imajo 1227 gledališč in jih tvori 32.000 »filodramatikov«. V preteklem letu so priredili 25.000 predstav in podali 145 iger mladih avtorjev. Organizirali so 4 državna, 30 conalnih in 250 okrožnih zborovanj. Danes živi 94 podzvez, ki vzdržujejo 45 dramatskih in 10 scenografskih šol, in ustanovljenih je 94 gledaliških strokovnih knjižnic, ki obsegajo nad 10.000 zvezkov.

Dopolavoro pa si je nadel tudi nalogo, da približa véliko gledališko umetnost ljudstvu, jo ponese v tiste kraje, kjer stalnega gledališča ni, zlasti v delavska središča. Temu služijo tako imenovani *Carri di Tespi*. S to ustanovo je ustvaril Dopolavoro — pokretnik zanjo je bil tajnik *Starace* — tako velikopotezno zamisel potujočega kvalitetnega gledališča, da ji ne najdem primere. Moderna tehnika, motorizirana prometna sredstva, brezhibna organizacija bi bile v čast Nemcem ali Američanom. Na dunajski mednarodni gledališki razstavi so štiri kvadratne metre zavzemajoči model takega pripravljalnega gledališča pod milim nebom obiskovalci stalno oblegali.

V gledališču, ki ga tak »sprevod Thespisovih voz« pripravi v nekaj urah, je postavljenih 3000 stolov na ravnem, nadaljnjih 3000 na tribuni. Pri posebnih prilikah je stolov tudi 8000 do 10.000. Sedeži so udobni sklopni stoli, ki jih natovorijo na nekaj tovornih šasij. Po dve šasiji vleče motorni traktor. Ves gledalski prostor obsega 700 m². Oder je širok 27 m. Operni »Thespisov vlak« ima celo po dve garnituri sedežev: ko se nekje še vrši predstava, v naslednjem kraju že postavljajo sedeže za novo predstavo. »Thespisov vlak« vozi s seboj prav vse: poleg sedežev in gradiva za tribuno tudi 2 m visoko platneno ograjo okoli vsega gledalskega prostora, ves velikanski oder, ki je opremljen z najmodernejšimi sceničnimi pripomočki (vrtljivo prizorišče, zložljivi kupolni horizont, Fothunyjeva razsvetljava), garderobe v obliki udobnih šotorov za soliste, zборе, statiste, godbenike, lastno električno centralo, ki je montirana v enem izmed tovornih avtomobilov. Brezhibno funkcioniranje vsega aparata dokazuje dejstvo, da v sedmih letih obstoja ni bila še nobena predstava odpovedana ali preložena. V Thespisovem vlakcu so tudi pisarne upravnega in umetniškega vodstva, delavnice za krojače, slikarje, lasuljarje. Velika šotora sta namenjena vajam in sestankom. En Thespisov vlak vozi s seboj vsega skupaj okoli 375 oseb, ki so zaposlene pri njem, tvori ga pa deset vóz s prav tolikimi priklopnimi vozovi.

Ločiti je med Thespisovimi vlaki za dramske in za operne predstave. Thespisovih vlakov za dramske predstave (*Carri di Tespi di Prosa*) je troje. Uprizorili so 35 laških del v 1259 predstavah na 896 različnih krajih pred 1.700.000 gledalci ter so prevozili 72.000 km. Operni Thespisov vlak (*Carro di Tespi Lirico*) je izvajal doslej 12 najbolj priljubljenih laških oper. Uprizoril je 449 predstav na 250 krajih pred približno 1.500.000 gledalci.

Delavnost Thespisovih vlakov kakor tudi predstav pod milim nebom (*Spettacoli all'aperto*) je možna le poleti. Predstave pod milim nebom so v okviru Dopolavora spet nekaj posebnega. Vrše se v posameznih znamenitejših krajih. Bilo je 60 predstav pred 400.000 gledalci.

Naposled naj omenim cenene ljudske predstave, namenjene članom Dopolavora, ki se organizirajo pod okriljem akcije »Gledališke sobote« (Sabato teatrale). Vsa laška gledališča morajo pripraviti po navodilih Gledališkega inspektorata vsako soboto ljudsko predstavo, namenjeno samo delavstvu in uradnikom. Vstopnina ne sme biti nikdar višja kakor 5 lire. Odpravljena je pri tem tudi sleherna razlika v sedežih. Pred vsako predstavo je kratko predavanje o predstavi. L. 1936 je bilo od januarja do maja 143 takih »gledaliških sobot«, ki so zbrale nad 400.000 gledalcev.

Nekaj povsem drugega pa je eksperimentalno gledališče fašističnih akademikov v Firenzi. Nastalo je leta 1934. V tem gledališču se zbirajo mladi ljudje, ki hočejo dati Italiji nov teater iz nove fašistične skupnosti. Gledališče je zato bogato subvencionirano. Že skupnost teh mladih ljudi se postavlja v odkrito nasprotje z običajno mlahavo skupnostjo starih gledališč: zahteva disciplino in harmonijo namesto družbe nesložnih posameznikov. Disciplino in harmonijo pa omogoča — služba ideji. V okrilju te skupine se razvija resna delavnost. Delo je porazdeljeno na posamezne oddelke. Najprej je dramska šola, ki traja od decembra do junija. Z njo vred deluje scenografska sekcija, dalje delavnica za kostume, sekcija za film, glasbena sekcija, tečaj iz zgodovine gledališča in zgodovine kostuma (vodi ga Silvio d'Amico). Vsi ti razni oddelki ne delajo samo zase, pritegnejo jih tudi za druge prilike, kjer je treba novih poti (tako se je n. pr. laški film že okoristil z delom teh mladih ljudi, prav tako rimska opera, dalje velika slavja kakor »Maggio musicale« itd.).

Glavna pozornost pa velja lastnemu poskusnemu delu. Komisija za pregled rokopisov je prebrala 150 dram in jih 30 izročila odru. To, česar običajno gledališče ne more, se lahko izvrši tu: ker se ni bati za finančni polom, se tvegajo lahko drzni poskusi. Uspeh ni izostal. Mnogo iger, ki so prestale ognjeni krst na tem malem poskusnem odru, je prešlo na odrednih gledališč. Po vsaki predstavi se razvije diskusija med gledalci, avtorjem, režiserjem in scenografom.

Naposled pa organizira akademska mladina v okrilju tega gledališča vsakoletne »Littoriali del Teatro«. Gledališča iz vse Italije tekmujejo tukaj za prvenstvo v igranju, režiji, scenografiji in podajanju.

To, kar dela Dopolavoro, je vse pozornosti vredno. Naj misli kdo o fašizmu kakorkoli, teatralizacija množic, ki jo vrši, je resna. Pa tudi pota, ki jih ubira novo laško gledališče, so več kot zanimiva. O tem jasno priča laški del na dunajski mednarodni gledališki razstavi.

4. »Die völkische Bühne!«

Prebiram čedno opremljeno knjigo »Reichsdramaturga« Rainerja Schlösser-ja »Das Volk und seine Bühne«, Bemerkungen zum Aufbau des deutschen Theaters (Theaterverlag A. Langen-G. Müller, Berlin 1935). To ni zaokroženo delo, je le zbirka različnih predavanj moža, ki mu je v hitlerjevski Nemčiji poverjena skrb za gledališče. Zanimive vpogleda nam daje v nazore, ki jih ima uradna Nemčija tretjega cesarstva o gledališču kot takem.

Kot prvo območje načenja Schlösser izbor iger. Ta izbor mora, kakor pravi, ustrezati vsem problemom življenja naroda in države. Dosedanji izbor iger je aforističen, sedaj šele je prišla do besede spet totaliteta. Le-ta je v misli o »nacionalnem teatru«, če jo pojmuje s stališča ljudskosti (vom Völklichen her), ali pa v misli o »kozmičnem teatru« v smislu srednjeveških misterijev, če jo razumemo s stališča svetovnega nazora. Naloga gledališča je potemtakem: »V gledališču kot na najbolj vzvišenem kulturnem (!) mestu naroda naj pridejo do izraza vsi utripi narodnega življenja (des völkischen Lebens), ne da bi razgnali okvir državnega življenja in ne da bi nastopila inflacija subjektivnosti, ki je za njo nemško gledališče zadnjih desetletij skoraj poginilo.«

Gledališki vodja (Theaterleiter) postaja zares »vodja« (Führer): ne more in ne sme se več ravnati zgolj po literarnem vidiku, ne po vidiku okusa ali celo zgolj po gospodarskih vidikih. Poznati mora marveč prav tako politične kakor kulturne nujnosti, ne sme torej biti samo gledališki praktik, marveč resnično ustvarjajoč človek.

Várovati mora v razmerju do nove dramatske književnosti pravo mero pri duhovni in politični plati. Ta nova dramatska književnost kaže namreč ali »preveč« ali »premalo« političnega. »Preveč« ga imajo igre, ki so pognale zadnja leta kakor gobe in jih je mogoče označiti kot vojne igre, kot politične igre in kot igre časa (Zeitstücke). »Premalo« političnega pa imajo igre, ki so jih rodili umetnostni nazori preteklosti, pa se skušajo rešiti v današnji čas: to so razne psihološke in erotične igre ter določena vrsta starih operet.

Prva skupina iger, ki naj bi bile igre (nacionalnosocialističnega) gibanja, morajo povzdigniti témata, ki so vsem sveta, v simbol. Ne smejo ostati zgolj izpoved življenja, ampak zahteva, ki se življenju postavi. S tem v zvezi je vprašanje tendence. Tendenca kot maličenje in laž, pravi Schlösser, je vselej zloraba moči, ki jo predstavlja oder. Če pa je tendenca istovetna s hotenjem, dati močnemu svetovnemu nazoru močan izraz, potem se mora izvojevati dramatski konflikt s poštenim orožjem. V umetnosti mora biti umetniška nuja nad vsem. Iz nje mora dobiti vsaka igralska snov nadčasoven pomen. To, kar je izrednega, anormalnega, kar je zgolj individualno, to je danes ničevno.

S tem se dotakne Schlösser druge skupine iger, ki izkazujejo »premalo« političnega čuta. To je dramatika, ki je živela iz »psihologije«, če ne celo iz psihopatologije. Le-ta pa je po Schlösserju v tesni zvezi z erotiko. Novo nemško gledališče noče sicer biti v pogledu erotičnih snovi nič bolj moralno, kot so bile baje prejšnje dobe. Napovedal pa je boj sleherni pornografiji. Marsikaj se lahko pove, če prihaja iz pravega duha. Pravi duh pa je tisti, ki je merodajen. Pri tej ugotovitvi naletimo, pravi pisatelj, na tovarišico erotične igre: navidez močno nedolžna stopa poleg nje »ljudska igra« stare in najstarejše vrste, ki se dela tem manj nevarno, ako je opremljena s starinsko, omledno glasbo, a v resnici pomeni kulturno nevarnost za nastajajoči igralski izbor! Ljudska igra, ki nima v sebi neposrednega srčnega utripa ljudstva, naroda, ni ljudska in ne spada v naš čas. Prav isto

velja za opereto, ki je bila v veliki večini le »kič in bedarija višje vrste«. Schlösser poudarja tudi, da vse to še ne pomeni zahteve po samih tragedijah, da sta marveč tako duhovita vesela igra kakor tudi robata burka potrebni in upravičeni.

Novo območje načenja Schlösser v govoru nemškimi dramatikom. Razlikujemo, pravi, visoko dramatsko poezijo od potrebne dramatske poezije. Obe imata pravico do življenja. Visoka dramatska poezija, tvornost genialnih pesnikov, najtežja pesniška vrsta, krona vsake narodne književnosti, je v resnici izjemna, ker je redka in vrhu tega primerna največkrat šele za bodoče rodove. Ostane tista dramatska poezija, ki je pesniško sicer manjvredna, a je potrebna. Potrebna je zato, ker ustreza aktualnim časovnim potrebam, večkrat pa tudi zato, ker pripravlja pot in znaša drobce za stavbo genija. Ta potrebna dramatska poezija je kajpak obilnejša, saj mora ugoditi tekočemu povpraševanju, ki se ne more zadovoljevati z maloštevilno in redko produkcijo velikih pesnikov.

Sedanja nemška dramatika še nima svojega genija, toda ga lahko čaka brez skrbi in vznemirjenosti. Saj je čakala liberalna doba 150 let, da je dobila peščico trajnih del. Zavedati se je namreč treba, da bo morala tudi dramatika nove Nemčije priznati primat politike, to je, iz kaosa individualističnih mnenj v preteklosti priti do osnovne zakonitosti enotno nemškega mišljenja, gledati vsa vprašanja s stališča narodne celote, to je, s stališča nacionalnosocialistične države, ki ni več hegeljanska absolutnost, ampak »posoda vseh živih narodnih sil«. Iz tega izvira, da je tudi za pesnika kategoričen imperativ, ki se glasi: »Ravnaj vedno tako, da bodo zakoni, ki veljajo v tvojem srcu, vedno tudi osnovni zakoni vsega tvojega naroda!«

V novi Nemčiji nastaja potemtakem nova drama narodne skupnosti. Za to dramo se že zidajo povsod gledališča pod milim nebom (Thingstätten) ali pa jo čakajo velikanske lope (Hallen) po velemestih. »Pogoj za ta način podajanja umetnin je bila vzgoja nemškega človeka k shajanju množic. Potem ko se je izvršila ta mobilizacija naroda, je bilo samo po sebi dano, da se je ta novi način shajanja uporabil tudi za naše gledališko ustvarjanje,« pravi Schlösser. »Tako se je čisto naravno izoblikovala združitev tisočev in tisočev, ki so pripravljeni sprejemati, pojavil se je nov okvir, ki je razgnal baročno tradicijo in se v marsičem približuje monumentalno heroičnemu hotenju našega časa bolj kot pa dosedanji odrski svet.« Iz teh novih možnosti in zanje je nastal »Reichsbund der deutschen Freilicht- und Volksschauspiele«, ki mu je pokrovitelj sam propagandni minister dr. Goebbels.

Schlösser razvija celo dramaturgijo novega gledališča, ki naj bi vstalo iz osnovnega čustva nacionalnega socializma, iz povezanosti s krvjo in grudo. Je pa pri tem toliko previden, da te svoje dramaturgije ne proglašajo za edino zveličavno, da marveč dopušča pesniku zadnjo besedo, pesniku kajpak, ki v resnici ustvarja iz tega osnovnega čustva.

Značilno za nazore v današnji nemški kulturni politiki je, da se obrača zelo ostro proti naturalizmu. Schlösser ga nekje proglašajo za v umetnost preneseni izraz pesimističnega svetovnega nazora, ki je v nasprotju z živ-

ljenjsko usmerjenim svetovnim naziranjem nacionalnega socializma. Pri razglabljanju o bistvu konvencionalne ljudske igre sicer ugotavlja, da velja naturalistični slog na splošno za nujnost in neizbežnost v vsaki »ljudski« igri. Ne osporava torej vrednosti naturalizma za čas, v katerem je nastal in za katerega je nastal, postavlja pa striktno zahtevo, da mora novi čas najti svoj slog, izrečno pa se mora odreči naturalističnemu, sicer ostane vse pri starem...

Močno enostranski pa je Schlösser v vrednotenju igre mladinskega gibanja, iz katerega je po mojem gotovo tudi sam izšel. Povsod je opaziti zadrego, da bi mladinskemu gibanju preveč ne koncediral in bi tako hotenje nacionalnosocialistične kulturne politike izgubilo pri edinih svojih pozitivnih vrednotah preveč na originalnosti. Priznava laični igri mladinskega gibanja nazore, »ki še danes zvene v nas«, priznava ji tendenco po poenostavljenju, stremljenje, »doseči v nasprotju s tehnično virtuoznostjo poglobljeno primitivnost (das beseelt Primitive), priti od naturalističnega gledališča vseh vrst h kulturni igri«. Schlösserjev očitek je le ta, da je igra mladinskega gibanja obtičala preveč v »estetskem«, v »literaturi«. V nasprotju s tem znova in znova ponavlja zahtevo, da se morata kriti zorni kot ljudske igre in zorni kot naroda (ljudstva). Njena vsebina in iz nje vzrasla forma morata odgovarjati doživljajskemu območju naroda. Seveda Schlösser tudi tu hiti zagotavljati, da s tem nikakor ni ogrožena eksistenca komornih dram, ki ostajajo za množice pač nedostopne. Nova vrsta igre naj bi le skušala zadostiti obema deloma: najširšim množicam in bolj izobrazjenim plastem, zakaj oba šele tvorita narod. In vsemu narodu naj velja nova ljudska (narodna) igra. »S tem ne govorim za znižanje gladine, marveč ugotavljam, da stoji pesnik pred večjo nalogo kakor kdajkoli poprej.«

Pesnik, ki hoče ustvarjati igre za zborovalne prostore (Thingplätze), mora poznati prvinske oblike, ki je iz njih polagoma nastala ljudska igra. To so: oratorij (govôrci in zbori), pantomima (alegorija, žive slike, blagoslovitve zastav itd.), spreved (parade, zborovanja), in ples (balet, izrazni ples, gimnastika, športna slavja). Vse to so kajpak zgolj prvine, niso pa še forme. Obrise neke forme dobe z glasbo. Pravo obliko pa dobe vse te prvine šele tedaj, če pristopi dramatska zakonitost kot oblikujoč in gibalni moment. Dramatska fabula bi morala zvariti vse prvinske elemente v eno celoto. V starih misterijih to ni bilo težko. Težje je najti fabulo ali boljše, njen realni življenjski krog v sedanosti in neposredni preteklosti. Konkretno: težko je z igrami iz nacionalnosocialističnega gibanja, ker so vsi dogodki še premalo odmaknjeni.

Zelo važna je sprememba običajne predstave gledališkega prostora. Namesto odra z rampo stopa arena, namesto enodimenzionalnega prizorišča torej večdimenzionalno. Vsa sredstva in efekti iluzijskega omarnega odra so nerabni. Pojavi se namreč neposredni stik z gledalci, ki postanejo soigralci in vidijo v igralcih rojake (Volksgenossen). Nobena dramska vrsta tedaj ne obstoji iz tako neposredno in resnično dramatskih elementov kakor nova kulturna igra, ki jo pospešuje narodnosocialistična kulturna politika. Geslo: Dejanje in zopet dejanje!, ki ga postavlja Schlösser, pri dramaturgiji igre

pod milim nebom ni čisto novo. Odobravati pa je treba njegovo zahtevo po poglobitvi tragike, ki je v konvencionalnih »ljudskih« igrah zgolj identična s sentimentalno ganljivostjo. Pravilno navaja primer grške antične tragedije, a spet svari pred posnemanjem.

Zanimivo je za nacionalnega socialista Schlösserja, kako rešiti vprašanje o sebnosti. Ni še individualizem, če dramatik postavi kot glavne nosilce dejanja posameznike, ne množico. Igra v samih množicah bi utegnila postati enolična. »Naše priznavanje vrednote osebnosti se mora po mojem mnenju pokazati v tem, da stoje v središču dramatskega dejanja osebnosti, značaji, kot pravi nosilci dejanja, ki bi jih bilo treba zvezati s formalnimi vezmi v skupnost soigralcev.« Nič novega ni, če Schlösser pri tem poudarja, da mora iti v taki igri le za »lesorezne« značaje, ker je vsaka komorna psihologija pred tisoči gledalcev prazna. Množice, ki sodelujejo, ne smejo biti zgolj statisti, ampak pozitivni, živo sodelujoči sonosilci dejanja.

Za konec naj še povem, kako sodi Schlösser o »nacionalnih« snoveh. Reči moram, da so njegove misli zdrave. »Nacionalni drami«, pravi, »ni treba nacionalnosti niti poveličevati niti oznanjati, ako je nacionalnost, to je, resnični narodni in ljudski element, v njej sami... Nacionalnost drame učinkuje tem močnejše, čim manj se o njej na odru govori in čim več je je v gledalskem prostoru čutiti.«

Vse to se je v mojih beležkah tako raztegnilo, da za zdaj ne mislim na kakšno podrobnejšo analizo ali aplikacijo.

Samo to bi zapisal že danes, da moramo priznati po objektivni presoji dejstev današnjemu gledališču »pod režimi« — bodisi levičarskimi ali desničarskimi — stvarno tolikšen razmah, napredek in izčiščenje nazorov, kot ga ne moremo zaslediti v vsem prejšnjem stoletju kljub »reformatorjem« od sanjača Micheleta preko fantasta Wagnerja do Fuchsa in njemu sorodnih, ki jim ni bilo dano uzreti realnosti kakega »novega« gledališča.

Danes je stopilo gledališče mogočen korak naprej. Dobilo je spet idejo, našlo skupnost, ki mu je zavetje. Ta »ideja« je seveda drugačna v fašističnih državah, drugačna v marksistični Rusiji. Prav tako je drugačna tu in tam tista »skupnost«, na katero se naslanja. Toda vsi ti režimi brez izjeme posvečajo razvoju gledališča velikansko skrb. Neznanske so vsote denarja, ki ga je gledališče za svoj napredek v takih državah deležno.

V istem znamenju časa stoji tudi novo katoliško gledališče, kolikor ga je v območju vala verskega preroda, ki danes preveva svet. Očitne podpore razen morda v Avstriji seveda nikjer ni deležno.⁵

Znamenje časa pa je eno: vrnitev k občestvu, vrnitev k eni veliki osrednji ideji, ki določa svetovni nazor — proč od individualistične in liberalne razcepljenosti, proč od larpurlartističnih slonokoščenih stolpov in vase zavérovanega esteticizma.

Tod nastaja v resnici novo gledališče.

⁵ Sedaj je tudi to prenehalo. Op. ur.

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Fran Zwitter, **Prebivalstvo na Slovenskem** od XVIII. stoletja do današnjih dni. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 14. Historični odsek 5. Ljubljana 1936. Str. 112.

To Zwitterjevo razpravo je najprej privzela v program Akademsko založba in je šele nato dobila zasluženost gostoljubje v Znanstvenem društvu. Knjiga je bila vredna pozornosti, ker ima večjo kot zgolj znanstveno važnost. Bavi se z vprašanjem ljudske statistike za slovensko ozemlje, vendar ni samo dobra arhivalna študija, ampak globokoumna razprava, ki nam kaže, kolikšne socialne in gospodarske spremembe so v zadnjih dveh stoletjih nastale med Slovenci, predvsem pa razkriva — fizično šibkost našega, morda res preveč slepo ljubljenega naroda. Knjiga nam torej opisuje življenjsko sposobnost Slovencev, kakor jo razodeva neusmiljeno odkrita luč statistike.

Da je mogel priti avtor do svojih izsledkov, je moral hoditi trnjevo pot skozi pomanjkljive in različno vredne, časovno in oblikovno neenakomerne podatke, ki so se nam ohranili iz preteklosti. V prvem delu (do str. 71) svojega spisa nam zato podaja »zgodovinski razvoj populacije« (populacija tu v pomenu: ljudsko štetje). Tu je podal doslej najpopolnejši pregled in oceno arhivalnega gradiva in slovstva in pokazal pri tem tolikšno svežost in spretnost, da nas veselo preseneča. Z mojstrskim preračunavanjem se mu je posrečilo dobiti iz tega vrveža zanesljive končne številke o gibanju prebivalstva na Slovenskem od 1787 do 1934; navaja jih v posebnih tabelah (89—97), izrablja pa tudi v dveh kartah in diagramih. V drugem delu analizira notranjo zakonitost našega fizičnega življenja v posameznih pokrajinah in preiskuje vzroke za tako stanje (»glavne smernice v razvoju prebivalstva«, str. 72—88). H koncu je dodal še nemški povzetek vsebine vse razprave.

Celotno delo kaže, da vstaja s Zwitterjem močan, »sociološko usmerjen historik« (88), ki se torej giblje na prehodu iz zgodovine v sociologijo, ima pa tudi več geografsko pomembnih ambicij. Združuje redko vzporedno stoječi lastnosti, da hkrati podaja sveže življenjske probleme, ko se bavi z arhivalnim gradivom; dokazal je tu, da so v arhivih važne in premalo uvaževane, splošno pomembne priče naše preteklosti. — Opaziti sem mogel le, da se je avtorju pri oceni cerkvenega in vojaškega štetja v terezijanski

dobi vrnilo nekaj nepomembnih napak (str. 29 in 35); kantoni so bili namreč bolj izraženo neke višje skupine nabornih okrajev, ne pa kot misli Zwitter, da bi naborni okraji kantone nadomestili; to se dobro vidi iz aktov jožefinske davčne reforme, ki jih bom mogel kmalu objaviti. Ta pogoška izvira odtod, ker Zw. ni imel dostopa v dunajske arhive. — Izmed rezultatov naj opozorim na »porazno dejstvo« (59), da smo namreč Slovenci v 65 letih od 1846 in 1910 narasli samo za 18,8%, tako da smo stali med vsemi osmimi narodi avstrijske državne polovice daleč na zadnjem mestu; skupen porast teh narodnosti je znašal 57,5%! Še poraznejša je za Slovence primerjava z vso Evropo (77 in 112). S Zwitterjem stoji, ne sicer v popolnem številčno izraženem, a vendar stvarnem soglasju tudi Melikova Slovenija (I, 2. zv. 636 in 639). Zwitterjeva študija torej izzveni v žalostno ugotovitev, da smo Slovenci fizično šibak narod. Sicer podaja nekaj tolažilnih okoliščin, toda boljše je, da si to dejstvo resno postavimo pred oči, kakor pa da slepimo sami sebe.

Zwitterjeva knjiga je strogo znanstveno in branja ter premisleka vredno delo.

Maks Miklavčič

Stjepan Zimmermann: **Filozofija i religija**. Ob 100 letnici izdal Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1937, str. 304 + 16.

Tudi v svetovni filozofski literaturi znani hrvatski filozof Zimmermann je izdal pred nekaj tedni drugi zvezek svojega življenjskega dela, v katerem je zbral in uredil svoje spoznatke o Bogu, svetu in človeku. Cilj te knjige je znanstveno opravičenje sholastične in krščanske filozofije. Avtor hoče pokazati, da »smisel življenja temelji na moralni vrednosti človeka, toda ta vrednost ima svoj temelj v odnosu človeka do Boga, t. j. v religiji«.

Knjiga je razdeljena v dva dela. V prvem na svojevrsten in metodično boljši način ponovi glavne rezultate o spoznavni teoriji iz prve knjige. Tudi tu so poglavja enotno zaključena in se zato problemi prepogosto ponavljajo, čeprav se pokažejo isti problemi vedno v raznih odnosih in iz različnih vidikov. Z. zopet dokazuje diskurzivni način prihajanja do Boga in nastopa proti imanenciji verovanja. Originalno razloži, kaj je religija in religiozni odnos, ter pregledno poda predmet filozofije. Dobra je psihološka analiza doživljanja in njegove vsebine — subjektivni in objektivni element. Vprašanje, kako je resnica v mišljenju, psihološko ni izčrpno obdelano in se mi zdi rešitev s pomočjo »prisodbe o resničnosti« prekomplikirana. Za notranji odnos med filozofijo in religijo ima mogoče celo preveč filozofskih podrobnosti iz logike itd. Njegova borba proti pozitivizmu in Kantu je imanentna, kar je posebnost njegovega filozofiranja. Pri procesu spoznavanja bi dodal še drugo stopnjo: analizo pojmovnih vsebin. Zelo dobro je primerjanje Kantove in Aristotelove teorije. Z. se pokaže v tej knjigi bolj kot v prvi izrazit neosholastik.

V drugem delu obravnava teodicejo in spoznavno pot do nje. Psihološko je dobro označena razlika med teistom in ateistom ter religioznim človekom. Odnos religije do Boga hoče izvesti Z. sicer konkretno psihološko, vendar se

ne zadovolji s fenomenološko metodo, ker mu gre za realno eksistentnega Boga. Tu je Z. mogoče preveč filozof in premalo konkretni psiholog. Analizira samo razumsko religijo in se ne dotakne drugačnih osnov verovanja, ki so mogoče prav tako važne in objektivno veljavne. Proti Schelerju postavlja samovoljne trditve iz psihologije religije, ki še niso splošno znanstveno priznane. Z. hoče pokazati objektivno religijo, katere osnova je filozofija. Za nekatere sodobne in kulturno poglobljene katoličane pa je to že predpostavka in hočejo ob tem v religiji dobiti večje in globlje spoznanje o Bogu in o njegovem bistvu. Zato poudarjajo doživetje Boga in svoj osebni odnos do njega v osebni veri. Z. na vse načine dokazuje racionalnost religije in ji jemlje mogoče s tem mnogo one neposrednosti, ki jo ima prava elementarna religija in osebni ter doživeti odnos človeka do Boga. Avtor pa je dobro pokazal razliko med Bogom v filozofiji in v religiji: pojem in živi Bog. Dobro bi bilo poudariti, da racionalna pot do Boga ni samo pot kavzalnega dokazovanja (prim. Vebrovo »Knjigo o Bogu). Tudi to je namreč filozofsko vprašanje, po katerih poteh sploh lahko pridemo do Boga.

Zimmermann dobro loči med teoretičnimi in praktičnimi vezmi med teologijo, filozofijo religije in religijo. Odločil se je za metodično pot sinteze: filozofija gre od Boga do človeka, teologija tudi od Boga do človeka, psihologija pa od človeka do Boga. Zanimive so metodične finese med Zimmermannom, Keilbachom in Rosenmüllerjem. Z. se odloči za neodvisno filozofijo religije in izpriča s tem svojo veliko objektivnost v filozofiranju. Psihološko je zanimivo, da Z. nikjer ne razpravlja o religioznih doživetjih. Posamezna spoznanja o Bogu, kot osebi in kot Zakonodajalcu, se mi zde premalo dokazana. Za čitatelje pa bodo mnogo pomenile Jamesove, Goldsteinove in Messerjeve besede o mistiki in neosholastiki (str. 253 sl.). Za Zimmermannovo filozofijo je značilno, da izrečno poudari absolutno svobodo filozofije o religiji od teologije in od cerkvene avtoritete (str. 250). Do priznanja te avtoritete pridemo šele po filozofskem spoznanju o Bogu. V tej zvezi je zanimiv njegov osebni primer (str. 262).

Proti marksizmu zagovarja življenjski smisel religije in duhovnost religioznega doživljanja. Konec knjige je zelo aktualen, toplo in osebno pisan. Tudi je v borbi proti komunizmu in proti kapitalizmu, pokaže pa socialne dolžnosti Cerkve in katoličanov ter nujnost pozitivnega socialnega dela. V Dodatku so interesantni odgovori na razne kritike in poročila o njegovem delu (Bujas, Nedeljković, Bazala, Hijacint Bošković). Knjigo zaključuje kratek stvarni in osebni register.

Zimmermann je ustvaril solidno podlago za racionalni element religije. Njegova največja zasluga pa je, da je pokazal tudi ob lastnem osebem primeru način iskanja Boga ter resno, mučno, osebno delo tistega, ki se ne zadovolji samo z neovrgljivimi resnicami, temveč se osebno napoti v globine religioznih odnosov in resnic. Ta Zimmermannova pot je za sodobnega, nemirnega in religiozno poglobljenega kristjana zelo ilustrativna.

Dr. Stanko Gogala

Miguel de Cervantes Saavedra: **Bistroumni plemič Don Kihot iz Manče**. Poslovenil Stanko Leben. Založila Slovenska Matica, I.—III. knj. 1935, 1936. Opremil in ilustriral Nikolaj Pirnat.

Počasi se pri nas zavedamo potrebe, da bi dobili v prevodih glavne umetnine svetovne književnosti. Iz antike ni mnogo, iz gotike še manj, iz renesanse je prišel za Boccacciom in Shakespearom na vrsto Cervantes. O prevodu bom več spregovoril, ko izide četrta knjiga. Za zdaj omenjam le toliko, da je v splošnem boljši kot drugi Lebnovi prevodi, kar sem jih bral, zdi se mi pa, da ne dosega nemškega Tiecka, ki se je znal protejsko spremeniti v renesančnega Cervantesa, da ga vidiš v ritmu stavka in v vsaki besedi. Moram pa sam sebe popraviti z izjavo, da ob prvem branju izstopa vtis smešnega, a kolikor večkrat ga bereš, toliko bolj te objema globoka resnost. Najbrž ima naš čas več čuta za smisel kakor za obliko in njeno skrivno aktivnost. Prevajalec Leben je napisal zelo lep uvod (64 strani) in dodal obširen komentar s kulturno historičnimi pogledi v gotiko, sodobno renesanso in barok, kakor jih terja vsaka taka knjiga.

Romana I. del je izšel 1605, II. del 1615, torej v dobi baroka, ki pomeni v umetnosti prerazgibanost, v politični zgodovini absolutizem, v verskem oziru pa dobo protireformacije. Ustvaril pa je Cervantesa renesančni duh 16. stol. Sled umerjene objektivirane stvarnosti je ravno utelešenje španskega duha v idealistu don Kihotu in realistu Sancho Pansi. Ta dvojni obraz, ki ga je Goethe objektiviral v idealistu Tassu in realistu Antoniu, nosi vsakdo bolj ali manj izmirjeno v sebi, v Špancu pa živita obe lastnosti kot nepomirljiva antiteza, zato na Španskem nikoli ni bilo prave renesanse, in tudi Cervantes je samo v tem delu nagonsko zaslutil renesančnega človeka, ko se Kihotov srednjeveški idealizem končno opre na sodobno realnost, realist Pansa pa navzame Kihotovega idealizma.

Zlati vek 16. stoletja, v katerem je iz 800 letnega arabskega jarma osvobojeni narod v radosti svobode in zedinjenja prvič preskušal neslutene možnosti celotne življenjske sile, je na Španskem prav za prav doba romantike s pogledom v neskončne dalje, v katere so izginjali osvojevalci čezmorskih pokrajin, še bolj pa one romantike, ki gleda nazaj v zgodovino, kajti ravno v renesančnem stoletju se vzdigne val navdušenja ne za antiko, ampak za romansko dobo (z ljudskimi romancami in junaki iz Cida) in gotiko (z viteškimi romani). Cervantes je hotel osmešiti le nesodobnost tega slovstva, ko je naredil iz don Kihota viteškega sanjača, zato pa toliko jasneje vstaja prava last srednjega veka, dejavni idealizem mesto reflektivnega renesančnega idealizma.

Bergson je opredelil smešno kot okorelost in mehanizem (»mécanisme plaqué sur du réel«), kjer bi pričakovali gibljivost in prilagodjenje trenutni situaciji. Tako je na don Kihotu smešna okorelost duha, ki povsod zasleduje svojo apriorno, prav za prav »fiksno« idejo, pobrano iz modnega berila viteških romanov, vsled česar se fantazija ne ravna po stvarih, ampak stvari se morajo ravnati po fantaziji. In don Kihot stoji pred nami včasih kot čist idealist z višjo modrostjo, zdaj zopet kot sanjač ali norec, ker je vsem skupna obsedenost od apriorne ideje, ki preskoči čutno zaznavo; ideja ne

raste iz stvari, ampak nasilno uporablja stvarnost za svoje utelešenje. Za idealizem bi bilo to stališče obupno, ako ne bi srkal svoje moči iz prepričanja, da je resničnost, v kateri živimo, napačna in skvarjena, ker so njene oblike v vseh panogah življenja polne našega egoizma, zvižčnosti in zavisti. Navsezadnje je treba doseči pravo resničnost le z nasiljem ideje, čeprav je to za navadnega človeka pot »na glavo postavljenega razuma«, kakor bi rekel Bergson. To smo videli pri Rusih, Nemcih in Italijanih. V Sanchu, prebrisanem kmetu, sicer čutna zaznava deluje neoporečno, zato je Cervantes na njem osmešil etično pomanjkljivost značaja, njegov kratkovidni egoizem, ki tlači duha v okorelost materije. Oba naivno padata v avtomatizem telesa ali duha, v mehanični svet, kjer ne pazita na trenutni položaj, zato se spotakneta in padeta, da se jima smejemo. Cervantes je na videz hotel uresničevati le cilje protireformacije, ko je z orožjem smeha pobijal slabo berilo. A roman mu je zrastel iz površin sodobnih nedostatkov v osnove narodne bitnosti in postal ne samo ogledalo dobe, ampak utelešenje narodnega duha, ki mu utopične sanje lomijo zdravo življenjsko silo in smisel za vztrajno drobno delo. Tako se je razbila velika armada, tako je propadla španska kolonialna sila, in tudi sedanja državljanska vojska, ki izziva krohot in sočutje, nadaljuje le v ravni črti usodo, začrtano v Don Kihotu, to je usodo, ki ne najde poti iz večnega romantika in pustolovca, kakor jo je slednjič vendar našel don Kihot. Ivan Cankar, ki je pri nas bičal s smehom zaostalost in okorelost naše družbe in umetnosti, je ob priliki zapisal: Boljši je velik obet kakor klavrna izpolnitev. Tudi to je romantika, ki gleda rajši v neskončno hrepenenje, pa ne najde pota od hotenja do moči in dela ostajajo nedovršena kakor mnogo gotskih cerkva ali pa tudi znana stavba v Barceloni. Ivan Cankar je v takem razpoloženju ugledal podobo naroda v lahkomišelnem Kurentu, slovenski variaciji krščanskega fatalista, ki se ne ustavlja zlu s silo. Šele proti koncu življenja mu je vzšlo spoznanje in upanje v bodočnost, ko je začel slutiti in gledati inkarnacije njegove moči, v katerih narod-kolektiv razodeva vero v večno življenje.

Za hladno in lahkotno sfero razuma, v kateri je mogoč smeh in brezčutnost, vstaja v Don Kihotu iz globin sočutje in ravnina narodnega duha, izraz španskega človeka ob svojem naletu v večno človeško. Narodni duh se javlja najvidneje v zgodovinskih dejanjih, poleg tega pa tudi v vsej žetvi, ki jo je narod pridelal in rešil kot svojo last na vseh kulturnih področjih. Tu hočem ugotoviti po L. Spitzerju (Stilstudien), kakšne cilje duha kaže slog španskega jezika, ker me spominja na Kettejevo predstavo v verzu: »Jaz sem umrl, oj dekle, pomisli...« Tako je rekel že španski slikar Castillo, ko je videl Murillova dela: Ya murio Castillo (Castillo je že umrl!). V časopisih je bilo brati izrek italijanskega poveljnika Grazianija, ki je rekel ob pogledu na svojo armado glede nekega upornika: Ras Desta je mrtev mož. Kar se drugod sporadično pojavlja, je v španskem osnovna črta jezika: kar bo šele v bodočnosti, ljudski jezik prestavi v preteklost. Nemeč bil vzel tako pretiravanje humoristično. Če mu praviš, naj gre kam, bo odgovoril: Ich bin schon weg. Španska fantazija gleda le rezultat, ki bo šele v bodočnosti in ga preloži v preteklost z brezobzirnimi skokom čez sedanjost,

tako kot srednjeveški trubadur takoj skoči od realnega predmeta v irealni svet ideje. Ta pojav, ki hoče na vsak način stabilnost, naj bo ta v fantaziji ali v resničnosti, imenuje L. Spitzer *fait accompli* (dovršena dejanskost). Prav za prav je to le jezikovna inkarnacija idejnega realizma, ki so mu ideje pred resničnostjo. Ta prenapetost mišljenja in prehitevanje fantazije iz bodoče resnice v fantazirano dovršeno preteklost, v nekaj nemogočega, vnaša tragiko v usodo posameznika in naroda, da veliki zamisleki ostajajo dovršeni le v fantaziji, z druge strani pa ta pot duha skozi jezik, ki kaže zdravemu razumu le smešno površino Don Kihota, nagiblje Španca v sanje, utopijo, v pravljico, ki se ne bo nikoli izpolnila, kakor je še danes mnogo gotskih cerkva nedograjenih in kakor so zvoniki v Barceloni ostali v fantaziji. Don Kihot in Sancho Pansa govorita o sanjah domišljije, kot bi videla živo resnico: »Zdaj pa že imam kraljestvo, ki ga bova vladala s kraljico, ki se bom z njo poročil!« pravi Don Kihot. »Primaruha, da ga imava!« je vzkliknil Sancho (II, 47). A bilo ni nič drugega, kakor da je videl v neki pastirici pregnano kraljico in še to namišljeno kraljestvo bi bilo treba osvojiti. V takih pretiravanjih je glavna komika povesti.

Cervantesa nosi duh jezika, Don Kihot je le pretirana karikatura *fait accompli*-mišljenja, ki ima navado, da sanje bodočnosti nasilno prestavi v preteklost, kar pomeni, da je ideja in fantazija več kot stvarnost. Sanje Don Kihota so podoba za smešno, pa tudi tragično prehitevanje fantazije v nedosežno, ki zabriše mejo med fantazijo in resnico. Če jezik vobče ni posnetek, ampak izraz za stališče človekovo do stvari, španski jezik še prav posebno naglašča vsemoč človeške ideje do stvari in dejanja, ker resnico v fantaziji enači s stvarno resničnostjo, če o sanjani bodočnosti govori kot o preteklosti. To je znamenje, da je prava domovina tega jezika in njegovega duha doba idejnega realizma, ki pravo realnost pripisuje le splošnim abstraktnim idejam. Njegova usedlina v umetnosti so bili viteški epi in romani srednjega veka, h katerim se je narod obračal še v renesančnem 16. stoletju. Ta poezija ni odkrivanje ali »posnemanje življenja«, kot pravi renesansa po antiki, kajti srednji vek pozna le izmišljanje ali iznajdljivost. Don Kihotu ni resnica to, kar vidi s čuti ali kar je, ampak kar se mu zdi, v stvarnosti sanja le svojo apriorno idejo (I, 186). Ljudje in stvari so nekaj drugega kot to, kar je videti, meni Don Kihot, ki je vanje vložil svojo apriorno idejo (II, 161). Srednjeveška poezija je pravljica z mitološkim dojemanjem, ki mesto opazovanega ali skrivnostnega subjekta naredi drugega, priprojenega po apriorni ideji. Kakor mitološka fantazija skrivnostno žuboreče vode ali šumečega gozda spremeni v povodno vilo ali v divjega moža, tako je tudi v Don Kihotovi domišljiji njegova sosedja pri mizi kraljica. Resničnost je le opora za preskok v nadčutno, v vsem vidi le utelešenje svoje subjektivne ideje in podobo lastnih želja. Ko zagledata s Sanчом človeka, ki nosi na glavi blestečo se brivsko skledo iz medi, da ga brani sončnih žarkov, Don Kihot takoj ugotovi, da je to Mambrinov šlem in da bo treba viteza premagati. In plemeniti zaščitnik vseh zatiranih postaja tako navadni ropar in tat. Svet je to, kar on hoče. Mlini na veter so velikani, ravno tako vinski mehovi v krčmarjevi sobi. A ta karikatura volje kaže tudi v višje človeštvo

viteštva, ki se bori za »svobodo narave, v kateri je človek rojen« (I, 256), ko prinaša pomoč preganjanim, in misli tudi na enakost (I 158), katera še sedaj na Španskem v viteštvu izenačuje berača in plemiča. Vitezi se ne brigajo za državne zakone, ampak si sami pišejo svoje postave v zavesti višjega človeštva (II, 171), skoraj tako kot pravi naš pesnik: »Moj zakon je moja volja.« Tudi ideja duceja ali führerja in vožda je doma v kolektivnem duhu srednjega veka. Takrat je še bil svetovni nazor, to je skladnost spoznanja in dejanja, ki se je odslej polagoma krhala in v 19. stoletju prišla do absurda, ko ljudje narodnost slave kot najvišji ideal, a se v strankah med sabo uničujejo, ali če naturalistični pesnik pri vlačugi sanja o čistosti, kakor Don Kihot ob vlačugarski dekli Maritorni, da je kraljica. Verovali so nekaj platoničnega, a delali po materialističnem nagonu. Zato je bilo tedaj tudi toliko konvertitov, ki so se previdno spreobrnili šele proti koncu življenja. Odtod v našem času tak napor za svetovni nazor, ki naj vlije novo moč dekadentnemu človeštvu in zopet zenači legalnost in moralnost. Don Kihot celo v Cervantesovi karikaturi kaže moč svetovnega nazora s skladjem spoznanja in dejanja. Za njegovimi norijami je nevenljiva last srednjeveškega in španskega človeka: moč dejavnega idealizma in svetovnega nazora.

Poezija 19. in 20. stoletja je kot bližanje in posnetek resničnosti blizu oblikujočih umetnosti slikarstva in kiparstva, kakor že v renesansi, blizu je primer iz Ivana Cankarja, ko v kavarniški počestnici gleda pusti, ilovnati obraz Hogstratenovega Moža ob oknu; srednjeveška poezija, ki ji je narava le oporišče za preskok v idejo in nadčutni moralni ali religiozni svet, je sorodnejša romanski ali gotski cerkvi, ki tudi nima vzora v naravi, ampak je simbolno utelešenje splošne ideje in delo človeških rok. A čeprav je posnemanje narave neznano, ker je ne cenijo, je vendar viteštvo posnemalo umetnine, nekako tako, kot se še danes posnema življenje svetnikov. Saj so bili pravljlični junaki iz Karlovega, Artusovega in Amadisovega kroga vzori za viteške čednosti (I, 292). Originalno, osebno doživljanje dobi šele s Herderjem svojo vrednost. Don Kihot je s tega vidika le drastičen zgled pretiranega posnemanja poezije. Kakor je na podoben način romantika 19. stoletja bežala iz vsakdanjosti v fantazijo in hotela živeti poezijo, tako jo je hotel že Don Kihot in njegovi predniki potujoči vitezi. Seveda so svojo idejo pomoči do preganjanih izvajali bolj racionalno, tako kot gotska cerkev svoje kipenje v neskončnost naslanja na matematično preračunane opornike. Don Kihot je gotska cerkev brez opornikov, zato se mnogokrat zruši stavba njegove domišljije.

Iz karikature viteškega romana vstaja iz srednjeveškega idealizma podoba renesančnega realizma, ker vsaka karikatura uveljavlja predvsem lasten odnos do sveta in novo življenjsko čustvo, ki kritizira staro: Cervantes nam je pokazal srednjeveško in renesančno doživljanje. Gotika je nadosebno, splošno čustvo, ekstaza, zamaknjenost od ideje (I, 141) in srednjeveški vitez je v vdanosti do svoje dame služil le ideji krščanskega darovanja in altruistični ljubezni. Cervantes ne smeši nadčasnih vrednot idealizma, ampak le nesodobnost pravljličnega doživljanja v dobi nove renesančne stvarnosti. Saj iz Don Kihota največkrat gleda Cervantes sam z lastnim onemoglim hrepe-

nenjem in Dulcineja je večkrat Don Kihotov privid viteške dame, ker jo je pisatelj obdal z vsem zanosom sladko pesniške govorice, da vidijo v njej nekateri celo simbol za domovino. Toda renesančno doživljanje sveta je drugačno kot srednjeveško. Gotika je beg od stvari v idejo, mišljenje in vero, renesansa pa je, kot tudi že srednjeveški nominalizem, veselje nad stvarmi, sprejemanje sveta in znanje. Ta osvojitev realnih vrednot, bodisi sodobnih ali antičnih, ni manjša kot istočasno odkritje neznanih kontinentov. Srednjeveški nominalizem je obudil že pri Walterju v. d. Vogelweide osebno ljubavno čustvo, pri Boccacciu v Italiji čutnost in stvarno seksualnost, v španskem potepuškem romanu pa surovo naslado nad snovnim dogodkom (Lazarillo). A renesansa ni le prerojenje ljudstva, ampak tudi oplemenitenje z antiko in raste iz nominalističnega naturalizma v izbranost realizma in klasicizma. Cervantesov umetniški nazor je »resničnost in verjetnost«¹ dogodka, odkrivanje stvarnosti, ali kakor pravi renesansa po antiki, posnemanje in oblikovanje življenja. Posnemanje je že samo po sebi napor za obliko. Če pravi Cervantes na več krajih: »Zgodba bo pripovedovala« (III, 79), »pogovor se je razplel« (III, 127) ali »pika naj ti ostane v tilniku« (II, 59), mu je pred očmi umetniška napisana oblika, ne gola izpoved. Renesančni realizem dvigne življenje v višji svet platonične ideje in lepote. Poudarek oblike gre tako daleč, da ima samostojno vrednost kakor v klasični pesmi, kjer se ena oblika uporablja za več sorodnih vsebin. Toda antično posnemanje ima že kal igravskega, renesančni človek se rad preoblači in igra vlogo, kjer oblika ni več izraz notranje vsebine. — Že v renesansi je začetek zvičajnega človeka in razcepljenosti, ki jo barok še enkrat ukroti z voljo do discipliniranega nadosebnega doživljanja; s Herderjem in romantiko dobi zopet izključno vrednost osebno, a v naših časih pomeni osebnost že zopet srednjeveškega kolektivnega človeka, altruista, ki se bojuje za svobodo in enakost, ko zasleduje in odkriva krivice siromakov.

Že od romantike označujejo Cervantesov slog kot zvezo klasične simetrije in ljudske preprostosti. Lepota ubranih paralelnih in antitetičnih stavkov se družijo s preprosto stvarnostjo, v kateri je dovolj prostora za posnemanje gotskih in renesančnih stvari, kakor Cervantes sam pravi po župniku: »Beseda bodi v skladu z govorečo osebo« (I, 76). Don Kihot govori visokodoneče besede, ki se dvigajo nad vsakdanjostjo kot gotska katedrala, Sancho Pansa pa se izživlja v svoji kmečki govorici, polni pregovorov, formul in anakolutov. Tudi zgradba romana, podobna Sanchovim anakolutom, je narodova in srednjeveška, ker rada pretrga nit dejanja ravno pred razpletom, da poviša napetost. Že Ivan Cankar omenja, kako Cervantes zaključi poglavje, ravno ko si stojita nasproti z golima mečema don Kihot in srditi Biskajec. Drugod je dejanje pretrgano z vložki renesančnih novel, ki zavzemajo več ko polovico romana. V razloček od gotskega norca Don Kihota, ki blazni od namišljene ideje, vidimo v novelih renesančnega norca Cardenia, ki blazni od silnega čustva in resnične ljubezni. Gotski sanji o Dulcineji stoje nasproti igrave renesančne ženske, ki ne zaostajajo za Shakespearjevimi. Na mesto gotskega altruističnega, a preveč onostranskega človeka stopi v renesansi oplemeniteno človeštvo z novo radostjo nad stvarmi in nad seboj:

Antična ideja lepote kmalu porine renesanso iz realizma v klasicizem, kjer izhira v lepi obliki, kateri manjka prave človeške vsebine, kakor nam je pokazal to v noveli Nespametni radovednež. Cervantes po župniku tudi teoretično že loči renesančno novelo od klasične: »Prva je posnetek resničnega in verjetnega življenja, druga ima le lepo pripovedovanje, ali boleha za tem, da ni resnična.« Z novo terminologijo bi rekli, da je Cervantesov ideal organsko oblikovanje, kjer oblika raste iz vsebine, čeprav ga renesančna igravost, kjer so pastirji preoblečeni dvorjani, zavaja v ločitev prve od druge.

V kratkem času od 1910 do zdaj smo ponovili antitezo gotika — renesansa. Umetniška oblika idealizma je v ekspresionizmu obnovila srednjeveško prepričanje o nepopolnosti stvarstva, v naravi in človeških rečeh, a preveliki zagon v duhovne svetove se že umika nekaki renesansi človeka. Novi realizem se ravno s poudarkom svetovnega nazora in vzgojo novega človeka skuša ogniti napakam, ki so jih epigoni renesanse naredili v 19. stoletju. Tedaj je zmehanizirano življenje v izdelkih in v družbi uveljavljalo le idejo, ki je vsebovana že v čevljarskem kopitu. Posameznik in družba so si natikali pripravljene oblike kakor čevlje v trgovini. Človek je bil ločen od stvari, vsebina je bila brez organske zveze z obliko in osameli individualist je v razcepljenosti zgubil moč za dejanje, da se ni več ravnalo po spoznanju, ker razklani svet brez žive enote ni mogel dati človeku nobene opore. Romantično posnemanje fantazijskih poetičnih izdelkov je ustvarila okazionalnega človeka, ki je zgubil moralno odgovornost in iskal le poetične in interesantne odločitve. Teorija o vsemoči miljeja je predala voljo v oblast hromečih temnih nagonov. In temne sile so vzele človeku vodstvo iz rok ter ga iz lepih besed o neki kulturi pahnile v svetovno klanje. Svetovni nazor je bil le na jeziku. Svobodomislec, ki je v vsem delovanju mrzil višji religiozni svet, se je ob smrti lepo spravil z Bogom in pravoverni kristjan je do lačnih hladnokrvno izvajal običajne navade krutega kapitalista. Zato je nam svetovni nazor enota spoznanja in dejanja. Mogoč bo šele z ustvaritvijo novega enotnega sveta, kjer bo duh celokupnosti nosil človeka pri ustvarjanju. Iščemo trdnih realnosti za organsko enoto in rast, trdnih inkarnacij našega duha, ki jih je narod ustvaril v slutnji večnega življenja. To je začela že romantika, a je propadla, ker ni imela svetovnega nazora. Življenje romantičnega okazionalista je bilo donkijhotijada, spoznanje brez dejanja je gotska cerkev brez opornikov. — Dostojevski pravi, da narode giblje ne razumska, ampak neznana sila, ki je afirmacija življenja in negacija smrti, kot podobno pri Bergsonu razum ustvarja mrtve oblike in le instinkt gre na življenje. Tako je tudi dejavni človek našega naroda utelesil ob času enotnega človeka svoj svetovni nazor, to je svoje razmerje do sveta, v živih oblikah, ki so jih pozneje proglasile donkijhotijade njemu tujih nazorov. Kdor bo hotel organsko graditi naše socialne odnose, bo lahko našel oblike skupnosti v ljudskem mišljenju in govorjenju, v pravnem naziranju, v starih navadah, celo v načrtu vasi, v stavbi kmetiške hiše, v narodni poeziji in glasbi. To niso samo mičnosti za sladokusca, ali vrednote za baharijo. Naše religiozno čustvo, razširjenje in poglobljenje človeka, ki ga antika ni poznala,

se je vzrastlo v katoliško obliko v cerkvah po naših gričih, njena živa realnost pa je altruistični človek in zavest človeške skupnosti, čeprav ne pride do veljave v egoizmu in z njim združeni stiski novega časa. Če hočemo, da nas bo nosil duh našega jezika, se moramo vrniti od nerealnega k realnemu jeziku, ki se ga že sramujemo, ni nas pa sram, če se vdajamo nerealnim donkijotijadam. To ni vračanje naše kulture v kmetiško, v nižjo stopnjo in v nerazvito, ampak v organsko rast, v enoto in življenje. Narodno veličino moramo videti v tem, da je hotel biti maloštevilen, kajti s tem ji je ohranil gibljivost, da v 50 letih naredi to, za kar drugi potrebujejo stoletje. Ivan Cankar je spregovoril veliko resnico, ko je ugledal značaj slovenskega človeka v radosti, ne pa v »turobni melanholiji«, ki so vanjo obsojene milijonske mase. Kdo ga še ni videl tega poljuba večnosti na naših ljudeh, ki se ob njem začudiš, kako da je mogoče umreti. Od tam mora vstati naša renesansa in samozavedanje.

Dr. J. Šilc

Severozápadní Jugoslávija. Kulturně cestopisné črty ze Slovinska, Chorvátske a Slavonie. Praha, Nakl. Vesmír, 1935.

Znani slavist in raziskovalec slovenske in hrvatske dramske literature, profesor univerze v Brnu in Bratislavi, Frank Wollman, je strnil v tej knjigi v prijetno čitljivo celoto vtise svojih večkratnih potovanj po Sloveniji in Hrvatski. Geografsko se omejuje ta prva knjiga o Jugoslaviji na ozemlje dravske in savske banovine. Vsebina je razdeljena na krajša poglavja, ki so motivno zaokrožena in se nam ob njih čitanju kakor v mozaiku polagoma strinja množina opazovanj in podatkov v celotno podobo kulturne, jezikovne in etnografske Slovenije ter Hrvatske. Ta vsebina, razpoloženje, iz katerega nastaja okvir njegovega zanimanja in obseg pisateljevega pota, se nazorno zrcali v motivno posrečenih in upravičenih naslovih, ki zaslužijo, da jih tu navedemo. Za Slovenijo: Po štajerskih svetiščih starih in novih bogov (Ptuj — Slovenske gorice — Haloze). — Nekdaj Rimljani itd., Celjani itd., sedaj Jugoslovani (Celje — Maribor — Pohorje). — V glavnem mestu Prekije (Ljutomer) — Skok čez Muro (Prekmurje) — za slatino — Križem kražem (Slatina Radenci — Slovenska Bistrica — Slovenjgradec — Savinjska dolina) — Moderno Gorenjsko (Bled — Bohinj) — Pravo Gorenjsko (Jesenice, Kranjska gora, Rateče, Jezersko) — Ljubko Gorenjsko (Kamnik) — Literarno in tragično Dolenjsko (Velike Lašče in okolica) — Kadar se mora, more se! (ludstva in narava) — Najdoljnejše Dolenjsko (Stična, Kostanjevica, Novo mesto, Kočevje) — Ostanek Notranjskega in Cankarjeve Rovte (Cerknica in Vrhnika) — Bela krajina. — Za Hrvatsko in Slavonijo: Zopet nekoliko dialektologije in antropologije — S potom nekaj o kajkavski literaturi — Premaknite se gore, da se bo videlo Zagorje — Pri Homerju Zagorja, starem Gjalskem — Skozi Medjimurje na prag Slavonije — V slavonskem ljudskem kotlu (Virovitica, Bjelovar — Pakrac — Daruvar) — V Strossmayerjevem kraju — Skozi nekdanji Kordun k smaragdni bajki (Plitvice) — Ob strani leži Ozalj — Ob cesti leži Prigorje (Samobor) — Zagrebška okolica in zakaj sem izpustil Zagreb in Ljubljano — Skozi prah Velike Kapele k morju — Vinodol — Peš v Kraljevicu in

po vodi v Bakar — Museum Tarsaticam — Čez Grobničko polje na Kastavsko — Otok glagolizma, sonce, viharji in vina — Rab — Skozi Obrovački preliv — Staroveški Pag, izdelovanje vina in stari bogovi — Jadna Liko, od Like pogineš — Čuvaj se senjske ruke! — Burja se v Senju rodi — Slovo od morja v Gorskem kotarju.

Lep kos lepote slovenske in hrvatske pokrajine, mnogo učinkovitih momentov iz življenja obeh narodov, ki jih je slučajno, a z velikim razumevanjem srečal na svoji poti, mnogo problematike naše sodobnosti, kulture in duše je zajel v teh kratkih poglavjih Wollman. Neprisiljeno, navidez brez sistema, uvaja čitatelja v našo zgodovino, kulturo, dialektologijo, etnografijo, življenje in dnevna vprašanja. Vodnik mu je njegov pot, kateri ga vodi iz Maribora do Senja. Mesta kot torišča višjih oblik življenja ga malo zanimajo, zato pa ga tem bolj privlači dežela in ljudstvo, iz katerega ust rad črpa informacijo in katerega življenje je pestro, pristno in pogosto prastaro po svojih oblikah. Nekatera poglavja so naravnost mojstrska, tako posebno obisk pri Gjalskem, nekateri opisi vtisov iz Slovenije in posebno iz Primorja. Besedilo spremlja mnogo dobrih slik, ki dopolnjujejo pisateljevo pripovedovanje. Pripovedovanje je stvarno in nazorno, ljubezen, s katero pisatelj opazuje deželo, ljudstvo, življenje in probleme, pa mu pogosto narekuje tople, pesniške besede in je čitanje te knjige resničen užitek. Kamor bo prišla ta knjiga, bo vzbujala ljubezen in zanimanje za nas. Resnična objektivnost, ki naj bi vselej bila odlika znanstvenika, je ena njenih največjih prednosti. Sem in tje so se vrinile majhne stvarne ali tiskovne napake (str. 47 Mercinger namesto Mencinger, str. 46 in dr. Žalje namesto Žale, str. 21 trditev, da sta v Zidanem mostu čez Savo dva mosta, ko so vsi trije na Savinji) ali pokvarjene slovenske ali hrvatske besede (str. 50 kdaj se mora, more sel!) itd. Vsebinsko pa ta knjiga vsestransko zadovoljuje in bo tudi jugoslovanskemu čitatelju dobro služila kot vodnik v res nepristransko, slovansko širokogrudno domoznanstvo.

Pavel Á g o s t o n : *Felgyujtott erdő*. Szombathely 1936. A Nemzedékek kiadása. 104 str.

Slovenski rojak Avgust Pavel je doživel pred tremi leti s svojo prvo pesniško zbirko (gl. DS 1953, 439) lep uspeh v novejšem madžarskem pesništvu, ki mu ga je priznalo okoli 30 ocen vseh literarnih in nazorskih smeri. Poudarjali so, da je Pavel resničen pesnik sodobnega življenja, njegove bede in njegovega prizadevanja po etični ureditvi sveta. V svojem petdesetem letu je poslal Pavel v svet enako svežo novo zbirko pesmi »Z a ž g a n i g o z d«.

Knjiga je naslovljena po uvodni pesmi, v kateri pesnik v mogočni prispodobi kaže svetovni nered: zlikovci so zažgali gozd, katerega krvavi plameni slepé luč čudežev, ki so stoletja vodili človeštvo; pesnik bije plat zvona ter kliče nove čudeže, a se vprašuje: ali zvonim nebeščanom, ali zemljanom? V pet skupin je razdelil izpovedi o sebi in svoja doživetja svetá. Prva skupina »N e v i d n e k o r e n i n e« izpoveduje pesnikov odnos do zemlje. Prva vrstica je programatična: »Drzna laž je vse moje življenje!«

— sredi mestnega kamenja, zakaj s slehernim vlaknom je zvezan z ledinami, s travami in z mladostnimi spomini. Na poteh po deželi se zamika v detinstvo in ko se tišina zgrne nadenj kot neviden zvon, je sam s svojim moškim stokom. Razgovarja se z živalmi po snežnih poljih, njegovi verzi se rimajo s petjem ptic. Ko se vrača v mesto siren, tovarn in stanovanjskih kasarn — z jezer vasi na ocean —, se zruši nanj strahotna Groza. V treh prisrčnih in preprostih pesmih se spominja domače krave iz detinstva — »pravljíčne barke na skrivnostnih, daljnih vodah«. Ob potoku Kučnici v Slovenski krajini poje cveticam svojega detinstva, ki so se mu v življenju spremenile v hrepenenje.

»V nebo strmeči topoli« so njegova doživetja v svetu. Na cesti sreča popotnika, tako značilnega za naše dni, in spozna v bedniku Nazarenca. Zamika se v globine človeškega srca in v spoznanju, da je svet čustev večja skrivnost kot vse vesolje, povečuje skrivnostno snovanje človekove duše. Toda človeška srca so kakor močvirja in svet pričakuje novega junaka, ki jih bo izsušil in izgrebel ogromen grob razvalinam sveta.

»V drevesnih vrhovih ptiči pojo« je v dveh besedah izvirnika izražen naslov skupine ljubezenskih pesmi. Spominja se mladostne ljubezni in obnavlja njene odmeve, razmišlja o ženi, o svojem potovanju z njo »z zmagovito hozano v sončne višave«. Ker se rad mudi v razmišljanju o svojem koncu, rešuje tudi vprašanje večne ločitve od žene. To skupino posebno označujejo številne primere.

»Mrmra, hrumi množica«, ki se bori za sleherni dih, ker »na dvoje se je svet razklal. | Zunaj sten temnice | pleše eden v izobilju, | drugi ropa, medli, gladuje«. S človeškega obraza je zbrisan nebesni znak, na zborovanjih rešujejo družabno bedo in se vračajo k obloženim mizam — in laži se kopičijo. Tudi »novo ljudsko misel« prodajajo »zajedavci v salonskih hlačah« — pisatelji in umetniki, ki se šemijo kot sejmarji z videzom kmečke zunanosti, a so izkoreninjeni iz zemlje in ljudstva. Zato kliče pesnik: »Kdaj bodo vendar že začula kosmata ušesa | grozečo besedo o semenu, ki je šlo v kvar?« Pesnik se ne obrača z ostro besedo le k ljudem, marveč prosi tudi Stvarnika v pesmi o vizionarnem odhodu, naj zbríše madež sovraštva človeku s čela, ali pa naj nategne vajeti krepkeje. Zakaj taki so ljudje: nesi jim dobro besedo, radostno doživetje — in režali se ti bodo nasproti požrešni volkovi, lisice, hijene in ljudem podobne opice — le človeka ne najdeš!

»Ledena, z ivjem pokrita ledina« je pesnikova boleost in misel na slovo od življenja. Kakor sipina sredi puščave je; bogastvo, ki sta mu ga dali usoda in mati, je izgubil in iz svojega najglobljega spoznanja izpoveduje: »Treba nam je žalosti!« Brez duše je vrisk, če ne stoji že pred njim žalost. V prividu gleda svoje poslednje slovo, zakaj v življenju je tako, da »si pripravljamo z zaupanjem ženitovanjsko posteljo, a v sosednji sobi nas že čaka mrtvaški oder«. V posebni pesmi gleda pesnik svoj pogreb — farizeje med »prijatelji« in v nežni podobi svojo družino. Zbirko zaključuje veličastna »Na cesti milijonov let«, kjer gleda, med drugim, pred sabo pravrvenje, v bron vlit visoki red. Abrahame, Hanibale, mučenike, čarovniške

pravde, Shakespeareja, in Adyja; pred seboj pa v kozmični megli nova tisočletja, nove Babilone, oceane. V blazni naglici drvi vse mimo — ali pojó hallelujo ali žalni psalm? Sam pa stoji s peresom ob strani, dokler ga Trenotek ne bo uničil. »Strt se zahvaljujem Jehovi: | Da se vendar mi ne zlomi palčje pero, | to je Tvoj največji čudež!«

Osnovna značilnost Pavlovih pesmi je njih živi odnos do življenja: zajete so iz njegove sredine in oblikujejo ga. Njegova kritika življenja, bodisi da je izpoved lastnega čuvstva ali ne, ni pesimistična, marveč vedno gradi. Beseda mu je trda in udarna, kadar sodi in kadar poziva na delo in spremembo. Moč pesnikovega sloga je — kakor že v prvi zbirki — v metafori in prispodobi. Tu je prinesel Pavel toliko novega, da je po pravici vzbudila ta stran njegove pesmi veliko presenečenje. Te odlike pa so večinoma vklenjene v jezikovne posebnosti jezika, v katerem piše, tako da so sploh neprevedljive ali pa izgube v prevodu svoj blesk.

Posrečeno opremljeno knjigo sta okrasila Csébi Pogány István in Andor Lóránd. Vilko Novak

ZAPISKI

Iz kronike Doma in Sveta od 22. IV. 1937 do 2. IV. 1938

Dne 22. aprila 1937 je izšla prva (dvojna) številka DSv-a za leto 1937. (Jubilejni letnik.) Obsegala je 128 strani. Članka »Premišljevanje o Španiji« (spisal E. Kocbek) KTD kot založnik ni moglo odobriti. Prosilo je gg. urednike, naj napako popravijo. S tem se je pričelo usodno obravnavanje. Kdor bere obojestranske dopise, ki so si hitro sledili, dobi vtis, da ni šlo več za Španijo, ampak za pojmovanje uredniške svobode do KTD-a. KTD je želelo imeti vpogled v verskokulturne članke DSv-a, preden bi se natisnili; predlagalo je urednikom, naj bi se dobil način, da bi KTD moglo zadostiti svoji soodgovornosti. Do sporazuma ni prišlo. Uredniki so smatrali — tako se zdi — zahtevani predvpogled kot omejevanje uredniške svobode. KTD je poudarjalo, naj gg. uredniki pomislijo, kaj je prava svoboda: neodvisnost od neupravičenih vplivov, od nerednih človeških strasti, in da je tem večja, čim bolj se uveljavlja v kraljestvu duha. —

Ta spor je zelo bolel tudi rajnkega nadškofa dr. Jegliča. Po stiškem g. opatu je dobil v roke dotedanjo korespondenco obeh strank. Pazno je vse prebral, nato pa pisal gg. urednikom DSv-a prisrčno pismo, čigar natančni odtis je poslal tudi KTD-u. Mislimo, da smemo glavne točke iz pisma tu prepisati. Vsak bo lahko uvidel, da je res šlo samo za vprašanje uredniške svobode in odgovornosti KTD kot založnika.

V Stični, dne 15. 5. 1937.

Uredništvu revije »Dom in Svet«

v Ljubljani.

»Pred seboj imam prepis dopisa predsednika KTD z dne 9. 5. na uredništvo Vaše revije, in Vaš odgovor z dne 13. 5.

Glavno vprašanje v obeh dopisih se suče okoli zahteve, naj bi se KTD-u omogočil vpogled v članke »Doma in Sveta«, da se ne bi kaj

napačnega, neresničnega v njih trdilo. Uredništvo pa to zahtevo naravnost odbija. Zato postoji nevarnost, da bi potrebna revija prenehala izhajati.

Ker ta zadeva ni le osebna, ampak vseslovenska, se drznem uredništvu nekoliko misli sporočiti.

a) Uredništvo, pa tudi vsak pisatelj gotovo želi, naj bi bili vsi članki popolnoma korektni in resnični. Zato ne bi smeli nasprotovati nazorom in resnicam razodetja božjega, kakor ga katoliška Cerkev oznanja. Kar se tiče objave zgodovinskih dogodkov, morata pisatelj in uredništvo želeti, da je poročilo o njih objektivno resnično, ne pa na temelju strankarskih, največkrat lažnivih podatkov.

b) Da bo tej zahtevi naravne pameti pisatelj zadostil, ali ga ne bo nekaj gnalo, da bi vsaj bolj kočljive članke izročil dobremu in dovolj izobraženemu prijatelju, naj jih prečita, presodi in svoje utemeljene opazke poda? Pameten pisatelj jih bo rad in hvaležno sprejel in uvaževal. To ni sramotno, ampak modro. Zato čitamo v predgovorih važnih in učenih razprav, kako je skrbni pisatelj svoje delo dal v oceno učenim tovarišem in se jim zahvaljuje za trud pri pregledu in za razne popravke, ki jih hoče uvaževati. Vsak pameten mož ve, da »ad prudentiam pertinet docilitas«.

c) Zato ni poniževalno ne za pisatelja ne za revijo DSv samo, ako KTD želi vpogled v članke, ki se bodo natisnili, in se uveri o njih objektivni resničnosti. Ima pa KTD tudi neko naravno pravico do tega vpogleda, ker z velikimi denarnimi prispevki omogoča izdajo revije DSv-a. Saj mora vendar vedeti, za kaj tolike vsote troši, da li so članki vredni podpore ali ne...

Upam, da bo uredništvo moje predložene misli blagohotno sprejelo in uvažilo. Bilo bi mi žal, ako bi škofijstvo moralo avtoritativno vmes poseči.

Na žalost pa se je to moralo zgoditi.

V juniju je Ljubljanski škofijski list prinesel tole izjavo gosp. škofa dr. Gregorija Rožmana:

Ljubljanski škofijski list, 1937, str. 114: Edvarda Kocbeka članek »Premišljevanje o Španiji«, ki je objavljen v Domu in Svetu, 1937, str. 90—105, je po vsebini in obliki zmožen vzbuditi v čitateljih krivične sodbe o katoliški cerkvi in mržnjo do nje. Stavek: »Vse herezije in odpadi so bili navadno očita dejanja, duhovno junaštvo prepričanih ljudi, ki se po svoji vesti odločajo za večjo in boljšo resnico,« je, kakor je zapisan, popolnoma zmoten in nasprotuje stališču in nauku katoliške cerkve.

V Ljubljani, dne 2. avgusta 1937.

† Gregorij,
škof.

Dne 28. septembra 1937 so vsi trije gg. uredniki pismeno sporočili KTD-u, da od uredništva DSv-a odstopijo. Z uredniki pa so bili solidarni tudi mnogi odlični sotrudniki DSv-a.

Dom in Svet je bil s tem, tako smo se bali vsi, v svojem jubilejnim letu pokopan.

Z dnem 31. decembra 1937 je KTD razposlalo naročnikom DSv-a tole obvestilo:

»Dom in Svet smo izdajali kot revijo literarno-estetske smeri, s pomembnimi uspehi. Ko je pa revija šla na druga polja, je prinesla brez opazke tudi trditve, ki niso več v skladu z načeli Katoliškega tiskovnega društva (KTD). Iskali smo poti, kako bi mogli revijo vzdrževati, pa tudi zadostiti svoji soodgovornosti, kateri se ne moremo odreči; a doslej se nam ni posrečilo. Zato se po aprilski številki (od 22. aprila 1937) ni natisnila nobena številka več.

Trudili pa se bomo vendarle, da DSv čimprej spet izide; ni pa nam za zdaj še mogoče povedati, kdaj.«

Nastopilo je novo leto 1938. Druga leta nas je v začetku januarja pozdravil nov letnik DS-a, letos pa so bile še št. 3—10 na dolgu. O nadaljevanju se še zmerom ni nič vedelo. Stari prijatelji revije s KTD vred so bili po pravici žalostni.

Medtem je KTD dobivalo od raznih strani pozive, naj čimprej kaj ukrene, da DSv spet izide. Nekdo je sporočil: Leta 1934. je pisal v knjigi »Katholische Leistung in der Weltliteratur der Gegenwart« dr. Jože Pogačnik v članku o katoliški književnosti pri Slovencih, da je Dom in Svet »vodilna literarna revija Slovencev, ki je doživela že 46 letnikov«; kako naj se ta vodilnost ujema s sedanjim mrtvilom?

Nekdo drugi pa je KTD opozoril, kako so še l. 1935 katoliški Hrvatje z občudovanjem gledali na naše leposlovne uspehe. V brošuri »Na goru Gospodnju«, obsegajoči anketo o hrv. katoliški književnosti (Zagreb, 1935), čitamo na str. 38.: »U najbližoj blizini ima (kat. hrv. publika) odličan primer Slovenaca... Slovenci su žrtvovali i sve više žrtvuju golemo blago materijalnih dobara za literarno stvaranje svojih predstavnika u književnosti... Zato nije ni malo čudnovato, da je slovenska katolička književnost u svim disciplinama na velikoj visini i da ni za korak ne zaostaje za onom liberalaca i marksista, a ne bih pretjerao, kad bih ustvrdio, da ih i nadvisuje artistsčkom vrijednošću, sadržajnom aktualnošću i dinamičkom dipozicijom.« Takó! In kaj naj si o nas danes, po treh kratkih letih izza one pohvale, mislijo, ko naše glavne literarne revije ni več?

Medtem so se jeli oglašati sotrudniki, stari in novi. Treba je bilo pa dobiti urednika. Pa kako, kje? Ta in oni, ki bi bil res sposoben, je odločno odklonil — iz solidarnosti s prejšnjimi uredniki. Sam se seveda nihče ni javil.

Tedaj je neki za list zelo zaslužen gospod omenil, da bi podpisani, ki je bil že l. 1918 in 1919 v oni zmedi časov urednik, morda tudi zdaj to za prvo silo prevzel.

Podpisani je res sprejel, a samo pod pogojem: da si stari in novi sotrudniki še v teku tega leta in čimprej iz svoje srede urednika izvolijo in ga KTD-u predložé. KTD je ta pogoj sprejelo.

Začasni urednik dobro vé, da je zdaj urejevanje neprimerno bolj kočljivo in težko ko pred 20 leti, ko je bila pozornost vse drugam obrnjena.

V sporazumu s KTD je sklenjeno: Še pred veliko nočjo naj izide št. 3./4., potem do decembra še št. 5.—10. Kot 9. in 10. številka bo izšlo obširno kazalo za vseh 50 letnikov. Imelo bo že samo veliko literarno vrednost. Tako naj bi se zaključil petdeseti (jubilejni) letnik — v dveh letih, 1937 in 1938. Z novim letom 1939 pa naj bi se pričel 51. letnik.

Novi urednik lojalno priznava, da je precej gradiva za št. 3. in 4. našel že stavljenega, pa ne še urejenega. Bevkova črtica Bajtar Mihale se tu zaključi, dr. A. Trstenjaka razprava se bo prihodnjič, g. St. Cajnkarja »Potopljeni svet« pa ostane torzo, ker nam na našo pismeno prošnjo ni poslal tretjega in četrtega dejanja. — Dr. Ivan Pregelj nam je bil obljubil črtico za veliko noč; žal je medtem obolel. DSv mu od srca želi skorajšnjega ozdravljenja!

Prav posebno nas je razveselilo pismo našega uglednega pisatelja Franceta Bevka iz Gorice. Ker prav za prav izraža vse, kar tudi novi urednik v tej uri čuti in misli, naj priobčimo dobesedno vsaj en del:

Gorica, 25. marca 1938.

»... Novice (da bo DSv zopet izhajal; op. ur.) sem se razveselil. Bilo mi je že bridko ob misli, da bi bila revija, ki ima za seboj tako lepo tradicijo, ki sem ob nji rasel in se razvijal, in ki je v zadnjih dveh desetletjih in več obogatila naše slovstvo za marsikatero delo, za vedno pokopana. Bržkone s sedanjo rešitvijo ne bodo vsi zadovoljni, toda moje mnenje je, da je vsaka rešitev boljša ko nobena. Četudi bo morda sedanja generacija po večini stala ob strani, bo vsaj pokolenje, ki pride za nami, imelo svojo streho, da se tako izrazim. Prav zaradi tega, da bo ta streha ostala ohranjena bodočim talentom, sem pripravljen sodelovati s svojimi najboljšimi močmi... Ako bo DSv revija, ki se bo razen z leposlovjem bavila le z umetniškimi problemi (jaz bi opustil vsako ideološko prerekanje, ki se ne tiče zgolj umetnosti) in bo izhajal redno, ne le vsake kvatre, si bo kljub morebitni skromnosti kmalu pridobil novih prijateljev in naročnikov.«

Tem lepim besedam bi samo željo pristavili: Dal Bog, da se to zgodi!

KTD je pri pogajanju z bivšimi uredniki večkrat poudarilo svojo soodgovornost, ki jo ima pred Bogom. Krepko podčrtava to odgovornost tudi beseda in opomin našega Prezvzišenega v Ljubljanskem škofijskem listu z dne 30. januarja t. l., ki se glasi:

»Tudi pri nas upošteva kritika skoraj izključno le estetsko stran umetnine, globlje ne posega. In vendar je estetska stran le ena, so še druge, povsem enakovredne strani, ki se pri popolnem in pravilnem presojanju umetnine ne smejo prezreti. Umetnino moramo presojati tudi po tem, kakšno spoštovanje kaže do vrednot, ki so nam in našemu občestvu svete. Umetnine, ki priznanim vrednotam občestva nasprotujejo, jih zanikajo, sramotijo, za to občestvo niso umetnine, pa najsi

nosijo najsijajnejšo estetsko obliko. (Prim. Dr. Cornelius Schröder O. F. M.: Katholische Buch- und Literaturpflege v Mayerjevem zborniku, Lebendige Seelsorge, Herder 1937.)

Knjiga, ki našo mater, katoliško Cerkev, žali, sramoti, za nas katoličane nima značaja umetnine in je nikdar imeti ne more, pa četudi jo kritika z zgolj estetskega vidika visoko ceni. Če nas zaradi tega razglašajo za reakcionarne in ozkosrčne, nič zato. To nas ne sme premotiti, da bi proti svoji vesti in proti resnici trobili v rog, ki ni katoliški. Opozarjam pri tem še posebej na »Instructio Supremae S. Congregationis S. Officii de sensuali et sensuali-mystico litterarum genere« iz leta 1927 (AAS. XIX, 186—189), ki svari pred »katoliško« literaturo, ki čutnosti, strastem in nekemu lascivnemu misticizmu služi. Prevodi raznih zbirk, ki pri nas izhajajo, niso vsi v tem pogledu brezgrajni. Vsak, ki pošteno misli, pa četudi ne sprejema katoliškega stališča v presojanju umetnin, se mora strinjati z načelom, da umetnost, ki sramoti in ruši нравne in verske vrednote naroda, nobenemu narodu potrebna ni, da torej ni nobene kulturne škode, če take umetnosti nima oziroma jo odklanja.«

† Gregorij,
škof.

Temperamentne besede: »Knjiga, ki spomin moje matere sramoti, zame ni tvor lepote, ampak sramote« (antiteza: Kunstwerk — Schandwerk!) je prvi zapisal literarni zgodovinar Josef Nadler (Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften, 4 Bde., 1930) in od njega jo je sprejel gori navedeni p. Schröder, ki še dalje izvaja: »Kakor skušnja kaže, se doslednost in načelnost Cerkve glede knjige tudi mnogim katoličanom še vedno zdi preokorela, neudobna in nesodobna; prav glede knjige nočejo nič vedeti, nič slišati o ‚cerkveni vezanosti‘, o domnevnem omejevanju svoje svobode.« »Moder vzgojitelj« — tako nadaljuje — »bo svojim katoličanom večkrat in ne samo na dan ‚dobre knjige‘ povedal in pribil, da je prava svoboda in zrelost to, če se katoličan iz osebnega prepričanja in prostovoljno priznava kot sina Cerkve in se čuti živega člana vernega občestva, četudi ga stane žrtev... Sploh, kako — vprašuje — se da škodljivi vpliv sodobne literature preprečiti? Samo ena pot, eno sredstvo je: boriti se je treba zoper brezizbirno, nekritično branje s temeljitim literarnim šolanjem.« (Ib. str. 306.)

Končno še k gori izrečeni besedi o svobodi v kraljestvu duha: Ko prideta Vergil in Dante iz Pekla pod Goro očiščevanja (Purgatorio), vpraša varuh tega kraja Katon Utičan (ki v življenju ni bil prenesel padca republikanske svobode): »Po kaj je prišel tale (Dante) semkaj?« In Vergil odgovori: »Libertà va cercando« (svobodo išče), t. j. svobodo od vsake neurejene strasti, napuha, slavohlepja, zavisti..., česar se bo v goro idoč očistil. V teh treh besedah vidijo mnogi bistvo vse Divine Commedie. Jože Debevec, urednik

P. n. naročnikom Doma in Sveta

Po enem letu nam vsem neljubega presledka Vam pošiljamo št. 3./4. tega (50.) letnika. V »Kroniki« na str. 204. nsl. je ob kratkem popisano, zakaj in kako je prišlo do tako neprijetne zamude. Dne 15. maja, junija, septembra in oktobra bodo sledile še št. 5., 6., 7. in 8., v novembru pa izdamo — kot 9. in 10. številko — obširno Kazalo za vseh 50 letnikov. Kazalo bo obsegalo A. leposlovje: imena pesnikov in pisateljev ter naslove njih del, B. znanstvene spise in njih avtorje, C. žioljenjepise (z event. slikami), Č. ocenjene knjige, D. slike (stavb, pokrajin itd.). To Kazalo bo tudi velike literarne vrednosti; dobrodošlo bo zlasti društvom, ki prirejajo predavanja. Natisnili bomo Kazala nekaj več, da ga bodo lahko dobili tudi tisti, ki nimajo vseh 50 letnikov, pa se vendarle zanimajo, kaj je dozdej Dom in Svet objavil. Kazalo bo dalo presenetljivo pregled čez ogromno petdesetletno kulturno delo Doma in Sveta in sijajen dokaz o pridnosti sodelavcev.

Z novim letom 1939 pričnemo, ako Bog da, 51. letnik. Upamo, da tudi Vi odobravate nadaljevanje naše revije in nam ostanete zvesti.

Obenem prilagamo poštno položnico in prosimo cenjene naročnike, da nam čimprej plačajo naročnino. Naročnina znaša letno 80 din (brez 1. in 2. številke 60 din), za dijake 60 din. Dovoljeno je plačevanje v obrokih.

*Uredništvo in uprava »Doma in Sveta«
Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani*

PREJELI SMO V OCENO

Od 1. aprila 1937 do 1. aprila 1938 so Domu in Svetu prišle naslednje knjige v oceno:

Fr. Stelè, *Monumenta artis slovenicae*. II. Slikarstvo baroka in romantike, 4. in 5. snopič. Izd. Akademski založba v Ljubljani. 1937.

KNJIGE SLOVENSKE MATICE za l. 1937:

Tone Seliškar, *Pesmi pričakovanja*.

Bratko Kreft, *Velika puntarija*.

Immanuel Kant, *Dve razpravi: Razmišljanje o čustvu lepega in vzvišenega, K večnemu miru*. Poslovenil Izidor Cankar, uvod napisal Boris Furlan.

KNJIŽNICA MLADINSKE MATICE za l. 1937:

Josip Ribičič, *Nana mala opica*, ilustr. Janko Omahen.

Angelo Cerkvenc, *Ovčar Runo*, ilustr. Ljubo Ravnikar.

Davorin Ravljen, *Šimej iz Roža*, ilustr. Maksim Gaspari.

Cvetje iz domačih in tujih logov, št. 15 (Mohorjeva družba v Celju).
N. V. Gogolj: »Revizor«, prevedel dr. Iv. Prijatelj, priredila dr. Silva Trdina.

Mlada setev. Založila »Setev«, kulturno društvo gimnazijcev v Ptuj.

Knjižna zbirka »Luč«, Unione edit. Goriziana, Gorizia. Poljudno znanstveni Zbornik; X.: Ivo Dren, I. S. Turgenjev; Ferdo Plemič: Beneška ljudovlada in njeni slovanski polki; F. S., Nekaj spominov na Fr. Erjavca; Š. Škerl: Pisatelji in knjige.

SLOVENSKA ŠOLSKA MATICA:

Fran Fink, *Začetni čitalni in pisalni pouk*.

Pedagoški zbornik za l. 1936, uredil dr. K. Ozvald.

E. Vranc, *Osnove strnjenege šolskega dela v teoriji in praksi*. (Pedagoških priročnikov zv. XX.)

LEPOSLOVNA KNJIŽNICA št. 25 (Jugoslovanska knjigarna).

Charles Dickens, *David Copperfield*, II. Iz angleščine prevedel Oton Župančič.

MOHORJEVA KNJIŽNICA:

Koroške narodne pripovedke, I. zv. Zbral Vinko Möderndorfer.

Prof. Lapajne, *Pravni učinki sklenjenega zakona po predhodnem načrtu jugoslovanskega državl. zakonika*. (Posebni odtis iz »Slovenskega pravnika«, I. LI, št. 5.—6. 1937.)

Dr. Dragotin Lončar, *Dr. Janko Serbec*. (Ponatis iz »Sodobnosti«.)

NAKLADNA KNJIŽARA »ORBIS«, Zagreb:

Vladimir Jurčić, *Hrvatska književna kritika*. Godina I. sv. 1.

Vladislav Kušan, *Ponoćne ispovijeti*, Zagreb, 1937.

LOVAČKA KNJIŽNICA Hrvatskog društva za gojenje lova i ribarstva:

Dr. Danko Angjelinović, *Nad gorama, nad vodama* — 1937.

Mićun M. Pavićević, »*Gorski vijenac*« kao narodno djelo. (Posebni otisak iz »Etnologa«, X., v Ljubljani, cirilica.)

x.: *Sergije Vladimirović Štejn, njegov rad (1900—1935)*. Štamp. »Jadran«, Dubrovnik.

Martin Kojc, *Der Weg zum Glück* — Založba Kleinmayr & Bamberg, Ljubljana.